

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Το πορτραίτο του ποιητή Αντώνη Σαμαράκη

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Μαρίας Κουφού

1013201804009

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μαρίνα Γρηγοροπούλου, Επίκουρος Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Συνεπιβλέποντες Καθηγητές:

Γιώργος Ανδρειωμένος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ελένη Κουτριάνου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Καλαμάτα, 2020

«Ο έρωτας και ο θάνατος
είναι οι μόνες δημοκρατικές διαδικασίες
που μας έχουν απομείνει.»

Αντώνης Σαμαράκης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ	8
1.1 Ο Αντώνης Σαμαράκης και το ποιητικό του έργο	8
1.2 Φιλοσοφικοί στοχασμοί.....	10
1.3 Κοινωνικο-πολιτικά και εθνικο-πολιτικά θέματα.....	14
1.4 Αιτιολόγηση της επιλογής του θέματος.....	17
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ	18
2.0 Η διακειμενικότητα.....	18
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΣΑΜΑΡΑΚΗ	22
3.1 Απόηχοι του δημοτικού τραγουδιού.....	22
3.2 Σολωμική επιρροή	39
3.3 Καβαφικές νύξεις.....	40
3.4 Καρυωτάκης.....	48
3.5 Παλαμάς.....	57
3.6 Σεφερικοί και παπαδιαμαντικοί ήχοι	58
3.7 Αντηχήσεις του Ίωνα Δραγούμη	62
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	75

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα επιθυμούσα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κ. Γιώργο Ανδρειωμένο, αφενός για την πρόταση του θέματος και αφετέρου διότι η εργασία του αποτέλεσε πολύτιμο βοήθημα για την εκπόνηση της εργασίας. Επίσης, θα επιθυμούσα να κάνω ξεχωριστή μνεία στην Επίκουρο Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κ. Μαρίνα Γρηγοροπούλου, όχι μόνο για την ευγενική αποδοχή της επίβλεψης της εργασίας, αλλά και για την ακαταπόνητη και συνεχή επιστημονική της καθοδήγηση που οδήγησε στην επιτυχή ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας. Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κ. Ελένη Κουτριάνου, για τις συμβουλές και τις υποδείξεις της.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία» με ειδίκευση στην «Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία» του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Αντικείμενο πραγμάτευσής της αποτελεί το ποιητικό έργο του Αντώνη Σαμαράκη. Είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη η συγκυρία, καθώς το έτος εκπόνησης της ανά χείρας εργασίας συμπίπτει με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τη γέννηση του λογοτέχνη και με την ανακήρυξη από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού του 2020 ως *Έτους Αντώνη Σαμαράκη*.

Η εργασία συνίσταται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφιερώνεται στον ίδιο τον ποιητή και το έργο του. Αρχικά, παραθέτουμε τα βιογραφικά στοιχεία του και επικεντρωνόμαστε σε μian ελάχιστα γνωστή πτυχή της λογοτεχνικής του δραστηριότητας, την ποίηση. Ο Αντώνης Σαμαράκης (Αθήνα, 16 Αυγούστου 1919 - Πύλος Μεσσηνίας, 8 Αυγούστου 2003) είναι ένας από τους σημαντικότερους και διεθνώς αναγνωρισμένους Έλληνες πεζογράφους. Ανήκει στην μεταπολεμική γενιά της νεοελληνικής πεζογραφίας και στοχεύει στην κοινωνική κριτική και την κοινωνική καταγγελία. Πολύ πριν καθιερωθεί ως πεζογράφος με το *Ζητείται Ελπίς* (1954) και φυσικά πολύ πριν καταξιωθεί στην παγκόσμια συλλογική συνείδηση μετά τη μεγάλη επιτυχία που γνώρισε το μυθιστόρημα του *Το Λάθος* (1965), συνέγραφε ποιήματα. Μολονότι τα ποιήματά του θεωρούνται ελάσσονος σημασίας, η έμπνευση, η θεματολογία και το ήθος τους σημαδεύουν τη μεταγενέστερη μείζονος σημασίας πεζογραφία του και φανερώνουν τη συνέπεια και τη σταθερότητα της σκέψης, της ψυχοσύνθεσης και των αξιών του.

Στο ίδιο κεφάλαιο, δίνεται έμφαση στη φιλοσοφική ενατένιση του ποιητή, στους κοινωνικούς, εθνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς του και στα σχετικά πρωτόλεια ποιήματα, ενώ στο τελευταίο υποκεφάλαιο του εν λόγω κεφαλαίου που λειτουργεί εν είδει εισαγωγής απαριθμούνται οι λόγοι επιλογής του θέματος της εργασίας. Η καθημερινότητα αποτελεί πηγή έμπνευσης για τον λογοτέχνη μας. Εγκύπτει με ευλάβεια στα προβλήματα των νέων και των εφήβων. Εγκολπώνει τις ανησυχίες των ανθρώπων και εμβαθύνει στα μύχια της ανθρώπινης ψυχής και

συνείδησης. Η έννοια της ελευθερίας καθίσταται πρωταρχικής σημασίας στον στοχασμό του Σαμαράκη. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί και ένα ηθικό ζητούμενο. Ο ποιητής δεν μπορούσε να παραβλέψει το γεγονός ότι οι εκάστοτε εξουσίες εξανδραποδίζουν τους ανθρώπους καταπατώντας τα δικαιώματά τους και στερώντας τις ελευθερίες τους. Το *status quo* του προκαλούσε δυσφορία και θυμό και κατήγγειλε με κάθε ευκαιρία τα κακώς κείμενα. Επεδίωκε να αφυπνίσει τους ανθρώπους, προκειμένου να εξεγερθούν ενάντια σε κάθε δύναμη που αποπειράται να καθυποτάξει την ελευθερία τους. Σε άμεση σχέση με αυτή βρίσκεται και ο αλτρουισμός. Στην σαμαρακική κοσμοθεωρία ο άνθρωπος διατηρεί την καλοσύνη και την αγνότητα της παιδικής ηλικίας. Πλανεύεται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, η μοναξιά και η απομόνωση, οι απρόσωπες σχέσεις και τελικά αλλοτριώνεται. Στους προβληματισμούς του λογοτέχνη εντάσσονται και ζητήματα όπως η επαγγελματική ανασφάλεια, τα βάσανα της εργατιάς, η ζωή των καταφρονημένων. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έπαψε ποτέ να επισημαίνει την ανάγκη για υπερτέρηση της ειρήνης και την αντίταξή του στον παραλογισμό του πολέμου. Δεν κουράστηκε ποτέ να εκφράζει την αγάπη και την έγνοια για την Κύπρο και τους Κύπριους αγωνιστές.

Το δεύτερο κεφάλαιο συνίσταται στη θεωρία της λογοτεχνίας. Η διακειμενικότητα, η οποία αποτελεί και το μεθοδολογικό εργαλείο της εργασίας μας είναι ένας από τους βασικούς όρους της κειμενικότητας και υποδηλώνει την παρουσία στοιχείων από προηγούμενα κείμενα στο παραγόμενο κείμενο. Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή σε όλους τους αξιοσημείωτους σταθμούς της εξέλιξης της εν λόγω θεωρίας, παράλληλα με την αναφορά στους κύριους εκπροσώπους της. Το βασικό θέμα του μελετήματός μας, φυσικά, είναι το ποιητικό έργο του Σαμαράκη, αλλά η διακειμενική μελέτη προϋποθέτει την πραγμάτευσή του με όρους λογοτεχνικής θεωρίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αντικείμενο διερεύνησης αποτελούν τα λογοτεχνικά διακείμενα του ποιητή. Μέσω παράλληλων αναγνώσεων, οι διακειμενικές αναφορές θα μας δώσουν μια διαυγέστερη εικόνα του έργου του. Θα είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε με σαφήνεια τα θέματα της γραφής του και τις αναγνωστικές συμβάσεις που εκπορεύονται από επιρροές στο έργο του· βάσει όλων αυτών θα επιχειρήσουμε να διακρίνουμε την ποιητική φυσιογνωμία του Σαμαράκη. Πέραν της ανάδυσης του σαμαρακικού έργου, διά μέσου της ένταξής του στη λογοτεχνική

παράδοση που αφομοιώνει ο ίδιος ο λογοτέχνης, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδειχθεί η διακειμενική αναφορά ως φαινόμενο στη λογοτεχνία του. Αυτό θα γίνει εφικτό μέσω της επισήμανσης των αναλογιών των ποιημάτων του σε σχέση με τα έργα ή τον τρόπο γραφής άλλων συγγραφέων, διότι ο ποιητής δέχεται πολυποίκιλες επιρροές. Σε αυτές εντάσσονται οι απόηχοι του δημοτικού τραγουδιού, η σολωμική επιρροή, οι καθαφικές νύξεις, οι παλαμικές και καρυωτακικές επιδράσεις, οι σεφερικές και παπαδιαμαντικές αντηχήσεις και η δραγουμική απήχηση.

Συγκεφαλαιώνοντας, ο Σαμαράκης, αν και βασίστηκε στη λογοτεχνική παράδοση, εντούτοις, αφού κατέκτησε τη νόρμα, ακολούθησε μια συνειδητή απόκλιση από αυτήν προκειμένου να αφήσει το προσωπικό του στίγμα.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

1.1 Ο Αντώνης Σαμαράκης και το ποιητικό του έργο

Ο Αντώνης Σαμαράκης¹ του Ευριπίδη και της Ανδριανής γεννήθηκε στην Αθήνα στις 16 Αυγούστου 1919 και απεβίωσε στην Πύλο στις 8 Αυγούστου 2003. Σύμφωνα με επιθυμία του, το νεκρό σώμα του δωρήθηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για έρευνες των φοιτητών της Ιατρικής. Η σύζυγός του μιλώντας για τον θάνατό του επισημαίνει: «Πόνεσα αλλά κατάλαβα ότι ο Αντώνης ήταν εκεί που ήθελε, κοντά στους φοιτητές. Κανόνισε τον θάνατό του όπως ήθελε γιατί πάντα έκανε αυτό που ήθελε. Δεν ήταν άθεος, απεναντίας λάτρευε την χριστιανική διδασκαλία αλλά δεν πίστευε ότι οι τελετουργίες της Εκκλησίας έχουν σχέση με αυτήν».² Πολλά στοιχεία για τη ζωή του μπορούμε να αντλήσουμε από την αυτοβιογραφία του με τίτλο *Αυτοβιογραφία «1919-»*, η οποία κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1996 και επανακυκλοφόρησε το 2017.

Σπούδασε στη Νομική Σχολή Αθηνών (1937-1941). Από το 1935 ως το 1963 εργάστηκε στο Υπουργείο Εργασίας, θέση από την οποία παραιτήθηκε με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά και στην οποία επέστρεψε το 1945. Συμμετείχε ως εκπρόσωπος της Ελλάδας σε διεθνείς συναντήσεις για θέματα εργασιακά και μεταναστευτικά. Το 1963 παντρεύτηκε την Ελένη Κουρεμπανά. Την περίοδο 1968-1969 ηγήθηκε αποστολής εμπειρογνομosύνης στις χώρες της Αφρικής μετά από ανάθεση της Διεθνούς Ομάδας Εργασίας. Το 1989 ανακηρύχθηκε Πρεσβευτής Καλής Θέλησης της UNICEF για τα παιδιά του κόσμου. Υπήρξε, επίσης, πνευματικός πρεσβευτής των Γιατρών χωρίς Σύνορα. Ήταν ο εμπνευστής του θεσμού της Βουλής των Εφήβων, θεσμού που αγαπήθηκε ιδιαίτερα από τους μαθητές και τους καθηγητές.

Αδιαμφισβήτητα, ο Αντώνης Σαμαράκης συγκαταλέγεται ανάμεσα στους πλέον φημισμένους και διακεκριμένους σύγχρονους Έλληνες πεζογράφους. Το 1954

---

¹ Για τα βιογραφικά στοιχεία του ποιητή χρησιμοποιήθηκε: Μερακλής Μιχάλης, Μητσάκης Κάρολος, Puchner Walter, Ζήρας Αλέξης, Κουζέλη Λαμπρινή, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – έργα – ρεύματα – όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 1968.

² Αποκλειστική συνέντευξη της Ελένης Σαμαράκη στην Ειρήνη Νικολοπούλου, «Ο άντρας μου ο Αντώνης-Γνωριμία, γάμος σε μία εβδομάδα - 40 χρόνια κοινής ζωής - Θάνατος χωρίς τάφο». Διαθέσιμη ηλεκτρονικά: <https://www.eirinika.gr/article/200046/apokleistiki-synenteyxi-tis-elenis-samaraki-o-antras-moy-o-antonis-gnorimia-gamos-se> Ανακτήθηκε στις 20/2/2020.

εκδόθηκε η πρώτη του συλλογή διηγημάτων με τίτλο *Ζητείται Ελπίς*. Ακολούθησαν πέντε ακόμη βιβλία του, τα οποία γνώρισαν πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις σε ξένες γλώσσες. Για την κοινωνική, ανθρωπιστική³ και λογοτεχνική του προσφορά τιμάται πολύ και ποικιλοτρόπως μέχρι σήμερα. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά η σύζυγός του: «Τον Αντώνη τον χαρακτήριζε η απόλυτη ελευθερία. Μοναδική του δέσμευση ήταν οι αρχές του: η ελευθερία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η ειρήνη. Δεν παρεξέκλινε ποτέ από αυτές».⁴

Μια ελάχιστη γνωστή όψη της συγγραφικής του δραστηριότητας ήταν η ενασχόλησή του με την ποίηση.⁵ Στη λογοτεχνία πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ως ποιητής από τις στήλες των περιοδικών *Παιδικός Κόσμος* και *Διάπλασις των Παίδων* με τα ψευδώνυμα *Ιδανικό* και *Φωτεινό Σκοτάδι*. Ακολούθησαν δημοσιεύσεις του στις σελίδες της *Νέας Εστίας* και άλλων περιοδικών, όπως το *Ξεκίνημα* και τα *Νεοελληνικά Γράμματα*. Συνεργάστηκε, επίσης, με το περιοδικό *Ακτίνες* μετά τον πόλεμο του 1940. Για περίπου είκοσι χρόνια, τουλάχιστον ως τον Μάιο του 1953, ο Σαμαράκης ασχολήθηκε αποκλειστικά με την ποίηση.⁶

Τα ποιήματά του βρίσκονται συγκεντρωμένα στον ενιαίο τόμο *Ποιήματα* που πρωτοκυκλοφόρησε το 2008 και επανεκδόθηκε το 2016 με πρόλογο και επιμέλεια του Θανάση Θ. Νιάρχου. Όπως επισημαίνει ο Γιώργος Ανδρειωμένος «σε πλήθος ποιημάτων απουσιάζει η χρονολογία δημοσίευσής τους, αν και για ορισμένα από αυτά υπάρχουν τεκμήρια ασφαλούς χρονολόγησης».⁷ Παράλληλα, ο ίδιος προτείνει να συμπεριληφθούν σε μια επόμενη έκδοση των ποιημάτων και οι πρωτόλειοι στίχοι που παραθέτει στην εργασία του⁸, αλλά και δύο ακόμα ποιήματα: ένα αθησαύριστο και ένα ανέκδοτο. Το πρώτο με τίτλο «Αφιέρωμα» το υπέγραψε επωνύμως, το χάρισε στον προσφιλή του Νικηφόρο Βρεττάκο και το δημοσίευσε στα *Νεοελληνικά Γράμματα*. Το δεύτερο με τίτλο «Αδιέξοδο» (21/05/1953) αφιερώνεται στη Μίτσα Β.

³ Βλ. περαιτέρω Μαστροδημήτρης Παναγιώτης, «Η ανθρωπιστική δράση του Αντώνη Σαμαράκη ως πολίτη και ως λογοτέχνη», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. 36 (2004-2005) σσ. 11-18.

⁴ Αποκλειστική συνέντευξη της Ελένης Σαμαράκη στην Ειρήνη Νικολοπούλου, ό.π.

⁵ Βλ. περαιτέρω Μητσάκης Κάρολος, «Μια ελάχιστη γνωστή πτυχή της λογοτεχνικής δραστηριότητας του Αντώνη Σαμαράκη» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σσ. 131-138.

⁶ Βλ. περαιτέρω Ανδρειωμένος Γιώργος, «Ο ποιητής Αντώνης Σαμαράκης και το λογοτεχνικό του ξεκίνημα. Βιβλιογραφικά δεδομένα και ερευνητικά ζητούμενα (πρόδρομη ανακοίνωση)», *Πόρφυρας*, τχ. 169-170 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2019), σσ. 335-358.

⁷ Στο ίδιο, σ. 343.

⁸ Στο ίδιο, σσ. 337-343.

και ανακαλύφθηκε μετά από προσωπική έρευνα του καθηγητή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook).⁹

Από το σύνολο των εκατόν σαράντα πέντε ποιημάτων που υπάρχουν στην πιο πρόσφατη έκδοση του 2016 μόλις τα εβδομήντα φέρουν χρονολογική ένδειξη. Από αυτά, τα εξήντα δύο γράφτηκαν μεταξύ των ετών 1933-1953, εποχή αποκρυστάλλωσης της προσωπικότητας και της λογοτεχνικής γραφής του δημιουργού. Η Άννα Χρυσογέλου-Κατσή σημειώνει σχετικά ότι ο Αντώνης Σαμαράκης:

Δημοσιεύει επωνύμως, κυρίως όμως ψευδωνύμως, ποιήματα ποικίλου περιεχομένου, κατ' εξοχήν θρησκευτικού, σε διάφορα περιοδικά (*Νεοελληνική Λογοτεχνία, Νεοελληνικά Γράμματα, Νέα Εστία, Αχτίνες*). Σημαντική είναι η συμμετοχή του προς το τέλος της περιόδου αυτής και στην έκδοση της Ανθολογίας *Το τραγούδι του παιδιού* (1948), όπου εμφανίζεται με το ήδη γνωστό από τις *Ακτίνες* ψευδώνυμο *Ιωσήφ Κυπριανός*. Ως προς τη θεματική των ποιημάτων του μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι μοτίβα που θα αναπτύξει μελλοντικά και εκτενέστερα στην πεζογραφία του βρίσκονται ήδη εν σπέρματι στους στίχους αυτούς (φόβος του πολέμου, κοινωνική δυστυχία – «εργατόπαιδα»)¹⁰.

1.2 Φιλοσοφικοί στοχασμοί

Η φιλοσοφία και η λογοτεχνία αποπειρώνται να δώσουν απαντήσεις στα διαχρονικά και υπαρξιακά ερωτήματα. Θέματα, όπως ο έρωτας, ο χρόνος, η μοίρα, ο θάνατος, η μοναξιά, το γνωστό και το άγνωστο, το εφικτό και το ανέφικτο, αποτελούν αντικείμενο πραγμάτευσης και των δύο. Είναι αναπόφευκτη η συνένωση της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας, εφόσον εισχωρούν δυναμικά η μία στο πεδίο της άλλης. Από τη μια πλευρά, η λογοτεχνία τροφοδοτεί τη φιλοσοφία με υλικό, αλλά και η φιλοσοφία, από την άλλη, εκφράζεται ποιητικά στην προοπτική αναζήτησης της αλήθειας.

Ο Σαμαράκης αποτυπώνει στα ποιήματά του τα φιλοσοφικά ερωτήματα που τον απασχολούν και καθιστά τους αναγνώστες κοινωνούς τους. Αρχικά, καταγίνεται

---

⁹ Στο ίδιο, σσ. 344-345 και ιδίως σ. 354, σημ. 54.

¹⁰ Χρυσογέλου-Κατσή Άννα, «Αντώνης Σαμαράκης: “Πεζογράφος της κοινωνικής συνείδησης”», *Παρουσία. Περιοδικό του Ε.Δ.Π. της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. Β', 1984, σσ. 54-55.

με τη σχέση έρωτα και ονείρου και τον μεταξύ τους συγκερασμό στα ποιήματα¹¹ «[...Έξω ο άνεμος να ταξιδεύει]» (σ. 36), «Κυρά των αγριμιών» (σ. 111), «Παραμύθι, ίσως...» (σ. 119), «Παίρνω αμπάριζα...» (σ. 157).¹² Οι περιγραφές του στα παραπάνω ποιήματα συνδυάζουν ονειρικά και παραμυθικά στοιχεία. Το αντικείμενο του έρωτα κινείται στο πλαίσιο του ονείρου. Ακόμα και όταν το όνειρο απουσιάζει ως ρητή αναφορά, ο Σαμαράκης οικοδομεί συνθήκες ονείρου. Το ενύπνιο έχει την έννοια του στόχου και της προσδοκίας του ποιητή για την κατάληξη του έρωτα. Για παράδειγμα, στο ποίημα «Παραμύθι, ίσως...» ο έρωτας επισφραγίζεται με την γαμήλια τελετή: «Γκλιν–γκλαν... Γυαλένιος αντηχεί σκοπός, κι είναι λευκή σαν εντελβίαις. –Τάχα την αγαπώ πολύ; Μα πώς!».¹³ Ο δημιουργός προτείνει μια νέα εκδοχή του πώς αντιλαμβάνεται ο ίδιος τη φύση και την πραγματικότητα με έναυσμα πάντοτε από το ερωτικό συναίσθημα. Παράλληλα, διαφαίνεται μια ιδιαίτερη σχέση του ποιητή με την θάλασσα. Η απεραντοσύνη της αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα που παρωθεί την ψυχή του ποιητή να εξέλθει από τα όρια της και να ταξιδέψει.

Στο ολιγόστιχο και χαριτωμένο ποίημα «Η φωλίτσα» (σ. 193) καθρεφτίζονται η τρυφεράδα της φύσης¹⁴, η ευαισθησία του ποιητή και τα συναισθήματα που κινητοποιούνται από την επαφή με το φυσικό περιβάλλον.

Ο λογοτέχνης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην παιδική αφέλεια, όπως φαίνεται από το στιχούργημα «Τα κυκλάμινα» (σ. 187) και στα σχολικά χρόνια, όπως αποδεικνύεται από το ποίημα «Ύμνος του Βαρβακείου» (σ. 188).¹⁵ Αναφορικά με το πρώτο, ο αναγνώστης μπορεί να ανακαλύψει την αγνή και καθαρή ποίηση. Ο κόσμος ερμηνεύεται και καταγράφεται μέσα από το φίλτρο της παιδικής αθωότητας και της παιδικής λογικής. Δεν πρόκειται για τον ενήλικο Σαμαράκη, αλλά για τον μικρό Αντώνη που βλέπει, παρατηρεί, αισθάνεται, χαίρεται και διασκεδάζει. Το δεύτερο ποίημα γράφτηκε με αγάπη και διάθεση επαίνου προς την Βαρβάκειο Σχολή, της οποίας υπήρξε μαθητής. Οι στίχοι μελοποιήθηκαν από τον Γιάννη Μαργαζιώτη και αποτέλεσαν τον ύμνο του σχολείου.

---

¹¹ Στο εξής, όλες οι παραπομπές που αφορούν τα ποιήματα του Αντώνη Σαμαράκη αναφέρονται σε σελίδες από την πιο πρόσφατη έκδοση των ποιημάτων του: Σαμαράκης Αντώνης, *Ποιήματα*, Ψυχογιός, Αθήνα 2016.

¹² Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σ. 355, σημ. 60.

¹³ Στο ίδιο, σ. 119.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 355, σημ. 61.

¹⁵ Το ίδιο, σημ. 62 & 63.

Ο θεράπων των Μουσών στοχάζεται σχετικά με τον θάνατο και τον ελεγειακό θρήνο προσφιλών προσώπων στο ποίημα «Ελεγγείο» (σ. 27).¹⁶ Είναι αφιερωμένο «Εις μνήμην Ναπολέοντα Λαπαθιώτη...»¹⁷ που αυτοκτόνησε τη νύχτα της 7^{ης} προς 8^η Ιανουαρίου 1944. Λίγες μέρες μετά την αυτοχειρία του ποιητή, στη *Νέα Εστία* και συγκεκριμένα στο διπλό τεύχος 398-399 της 1^{ης} και 15^{ης} Ιανουαρίου, δημοσιεύεται μεγάλο αφιέρωμα για τον άνθρωπο και ποιητή Ναπολέοντα Λαπαθιώτη. Ο Αντώνης Σαμαράκης δημοσίευσε εκεί το γραμμένο στις 10/01/1944 ποίημα.

Ο δημιουργός πραγματοποιεί μια φιλοσοφικής υφής κατάδυση στα ενδότερα της ψυχής του συνδυασμένη με την αγωνία, την προσμονή και την επιθυμία στα ακόλουθα ποιήματα: «Δισταγμοί» (σ. 21), «Μακριά» (σ. 50), «[Στην ελιά]» (σ. 71), «Αγωνία» (σ. 81), «Το πρόσωπό μου» (σ. 102).¹⁸ Συγκεκριμένα, βασικό μήνυμα των στιχουργημάτων «Δισταγμοί» (02/03/1936) και «Αγωνία» (1935) είναι αναζήτηση της αλήθειας. Πρόκειται για μια αφοπλιστικά ειλικρινή καταγραφή των σκέψεων και των συναισθημάτων ενός ανθρώπου ο οποίος συνθλίβεται υπό το βάρος της αναμονής και του νέου και αγνώστου που ανοίγεται μπροστά του. Στο ποίημα «[Στην ελιά]» (06/04/1940) ο Σαμαράκης με αφορμή τη θέαση μιας ελιάς που περιτριγυρίζεται από έντομα στοχάζεται σχετικά με την γέννηση, την ζωή και τον θάνατο. Οι στίχοι των ποιημάτων «Μακριά» και «Το πρόσωπό μου» σημαδεύονται από την τάση ενδοσκόπησης του ποιητή. Η πολεμική και μεταπολεμική πραγματικότητα της Ελλάδας που βίωσε ο ποιητής είχε καταστεί δυσβάστακτη γι' αυτόν. Το άγχος που ένιωθε εξαιτίας όσων αντιμετώπισε και η απέχθειά του για όσα αντίκρισε τον οδήγησαν σε μια στροφή στα μύχια της ψυχής. Ένιωθε να βυθίζεται διαρκώς, εγκλωβισμένος σ' ένα συναίσθημα πανικού. Η επιθυμία του να γνωρίσει και να αγκαλιάσει τον αληθινό του εαυτό συντελείται σ' έναν κόσμο που του προσφέρει μόνο αφορμές πόνου και ταραχής.

Τα ποιήματα «Κάτι» (σ. 22), «[Ένα κορίτσι προσεύχεται κάτω]» (σ. 108) και «Γύρω-γύρω» (σς. 122-123) κατακλύζονται από αναμνήσεις.¹⁹ Ο Σαμαράκης, με την νοσταλγική ανάκληση της μνήμης όχι μόνο αναβιώνει τις εμπειρίες και τα συναισθήματα της πρότερης ευτυχισμένης παιδικής ηλικίας, αλλά και αναπληρώνει

---

¹⁶ Το ίδιο, σημ. 66.

¹⁷ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 27.

¹⁸ Ανδρειωμένος Γιώργος, *ό.π.*, σ. 355, σημ. 68.

¹⁹ Το ίδιο, σημ. 69.

την έλλειψη των κατοπιών χρόνων, διατηρώντας πάντοτε στη σκέψη –και στην ποίησή του– τον νόστο της χαμένης παιδικής ηλικίας.

Ο λογοτέχνης μας καταγράφει τους στοχασμούς του σχετικά με τις προσωπικές δυσχέρειες και τους τρόπους επίλυσής τους στα ακόλουθα ποιήματα: «[Ω, χαμηλώστε αυτό το φως]» (σ. 25), «Τα κλειστά παράθυρα» (σ. 103), «Φτάνει...» (σ. 167).²⁰ Στο πρώτο εξ αυτών, θυμίζοντας την αύρα του ομώνυμου ποιήματος της Μαρίας Πολυδούρη, συνδέει το φως με το τέλος: τα φώτα χαμηλώνουν όταν δεν ωφελούν πια σε τίποτα· η έκφραση του πόνου είναι μια μέθοδος λύτρωσης, αλλά η ουσιαστικότερη είναι φυσικά ο θάνατος. Στο δεύτερο, τον απασχολούν η ανθρώπινη δυστυχία και μοναξιά που κρύβονται πίσω από τα κλειστά παράθυρα των σπιτιών και οι οποίες μπορούν να ξεπεραστούν με θεϊκή επέμβαση. Στο τρίτο, καταγγέλλει την απομόνωση και την αποξένωση των ανθρώπων, επισημαίνοντας την ανάγκη της επικοινωνίας και της συμπαράστασης.

Τα ακόλουθα ποιήματα διακατέχονται από τις αξίες του ποιητή, όπως η πίστη, η ελπίδα, η αγάπη, η απλότητα, η αγνότητα και η αμετακίνητη πεποίθησή του για την προσφυγή στο υπέρτατο ον και τον Ιησού: «Αγαπούσαμε κάποτε τη θάλασσα» (σ. 18), «Γράμμα στον Παύλο» (σ. 20), «Δεν είμαι σαν άλλοτε» (σσ. 23-24), «Έσκαψα μέσα μου βαθιά» (σ. 31), «Δυο λόγια στον Χριστό» (σ. 33), «Εγώ κι εσύ» (σσ. 40-42), «Η μεγάλη ώρα» (σσ. 44-45), «Θα γίνει ο τρίτος πόλεμος;» (σσ. 48-49), «[Όταν εγκαταλείψουμε]» (σ. 55), «[Είμαι σαν το παιδί]» (σ. 61), «Ανοίγω την καρδιά μου» (σ. 63), «Άγια Νύχτα» (σ. 64), «Η αγάπη γράφει την Ιστορία» (σσ. 65-66), «Η πίστη» (σ. 67), «Ποτέ δεν είναι αργά» (σ. 69), «Στο δρόμο σου» (σ. 70), «Ταρσίζιος» (σσ. 72-73), «Απόστολοι του 1946» (σ. 77), «Veni, vidi, vici ...» (σ. 82), Δυο λόγια (σ. 83), «Ένα γράμμα» (σ. 84), «Καινούργια ιστορία» (σσ. 92-93), «Κάτι απλό» (σ. 94-95), «Πάσχα, 1950» (σ. 101), «Προανάκρουσμα» (σ. 110), «Διάλειμμα με φεγγαράκι» (σσ. 126-127), «Η σπίθα που τη λεν αγάπη...» (σσ. 140-141), «Η καρδιά σου» (σ. 142), «Όταν θα μεγαλώσω» (σ. 156), «Το μωρό μας χάνει νάνι» (σ. 161), «Το ρολόι που χτυπά» (σ. 162), «Χριστουγεννιάτικο» (σ. 170), «Καινούργιος δρόμος» (σ. 175), «Πού είναι το κλειδί;» (σσ. 176-177), «Πάντα μαζί» (σ. 183), «Εκατό τοις εκατό» (σ. 191), «Το τζάμι» (σ. 192), «Τί να φοβηθώ;» (σ. 194).²¹

---

²⁰ Το ίδιο, σημ. 70.

²¹ Το ίδιο, σημ. 76.

Η ανάγκη του ποιητή να βρει καταφύγιο κοντά στον Θεό προσλαμβάνει «την μορφή εξομολόγησης, αίνου, προσευχής, παράκλησης ή/και ικεσίας».²² Απόδειξη αποτελούν τα εξής ποιήματα: «Παράκληση» (σ. 56), «Φιλοδοξίες» (σ. 59), «Απόψε αρχίζομε τη ζωή μας» (σσ. 78-80), «Ευαγγελισμός (σ. 85), «Καλέ μου φίλε...» (σ. 91), «Καινούργιο κρασί» (σσ. 96-97), «Να 'ρθεί το βράδυ αυτό» (σσ. 98-99), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σσ. 112-113), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 114), «Τι θα 'θελα» (σ. 115), «Ένα παιδί γράφει στον Χριστό» (σ. 116), «Ένα παιδί γράφει στον Χριστό» (σ. 117), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 118), «Άγγελέ μου» (σ. 120), «Ανεβαίνω στη μηλιά (σ. 121), «Δόξα σοι ο Θεός» (σσ. 124-125), «Δυο φτερά (σ. 128), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 129), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 131), «Εγώ δεν ξέρω γράμματα...» (σ. 133), «Είναι μια μουσική» (σσ. 135-136), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 137), «Η Σταμάτα» (σσ. 138-139), «[Παρακαλώ σε, Κύριε]» (σ. 151), «Όλα δικά σου» (σ. 155), «Παράκληση» (σ. 160), «Ταξιδάκι» (σ. 163, «Όταν βραδιάζει...» (σ. 173), «Άναπέ μου το κεράκι...» (σ. 178), «Βραδινό» (σσ. 179-180), «Ευχαριστώ» (σ. 181), «[Πάρτε τώρα το δικό σας τραγούδι]» (σ. 184), «Το θέλημά σου» (σ. 185), «Ως το τέλος» (σ. 186), «Το καλό φεγγαράκι» (σσ. 197-198).²³

Στο ποίημα «Ο Κωστάκης» (σσ. 153-154) ο στιχοποιός υποστηρίζει ότι ο Θεός είναι το αντίδοτο απέναντι στις προκλήσεις και στην έλλειψη προσοχής, συγκέντρωσης και τόλμης. Επιπλέον, στο στιχούργημα «Τρία τέταρτα στη στάση» (σσ. 164-166) προσθέτει τη δυνατότητα του Υπέρτατου Όντος να αποτρέπει την πραγματοποίηση άδικων πράξεων.²⁴

1.3 Κοινωνικο-πολιτικά και εθνικο-πολιτικά θέματα

Στα κοινωνικοπολιτικά θέματα του Σαμαράκη εντάσσονται η αλληλεγγύη προς τους καταφρονημένους, η κοινωνική υστέρηση και τα βάσανα της εργατιάς, τα οποία εκφράζονται με παραστατικότητα στα ακόλουθα στιχουργήματα: «Πρόλογος» (σσ. 34-35), «Ο Χριστός αναστήθηκε στη Δραπετσώνα» (σ. 51), «Κάνε το καλό» (σ. 68), «Η άνοιξη που έρχεται...» (σσ. 89-90), «[Κάστανα βρασμένα]» (σ. 150), «Καλοσύνη»

²² Στο ίδιο, σ. 345.

²³ Στο ίδιο, σ. 355, σημ. 77.

²⁴ Το ίδιο, σημ. 78 & 79.

(σ. 152), «Σκηνές του δρόμου» (σσ. 158-159), «Ψιγαλίζει» (σσ. 168-169), «Ωρα έντεκα και κάτι» (σσ. 171-172), «Στο νυχτερινό» (σ. 196).²⁵

Ο Αντώνης Σαμαράκης ήταν ένας αληθινός σύγχρονος ουμανιστής που επαγρυπνούσε και αγωνιζόταν ενάντια σε κάθε είδους καταπίεση παραμένοντας πάντα ένας αγγελιοφόρος της αγάπης, της ελευθερίας, της ειρήνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Οραματιζόταν έναν καλύτερο κόσμο και προσπαθούσε να συμπαρασταθεί και να δώσει ελπίδα σε όλους τους κατατρεγμένους της Γης. Από την πρώτη κιόλας ανάγνωση των ποιημάτων του γίνεται αντιληπτή η ύπαρξη μιας έντονης ανησυχίας για το μέλλον της ανθρωπότητας, η οποία διέπει όλο το συγγραφικό του έργο. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από διάφορα τεκμήρια, όπως οι αναφορές σε προσωπικά βιώματα και σε εμπειρίες του λογοτέχνη ή και σε πολεμικά γεγονότα και στον αντίκτυπο του πολέμου στην τρυφερή παιδική ηλικία.²⁶

Στη θέαση των εθνικο-πολιτικών θεμάτων του θεράποντα της ποιητικής τέχνης ανήκει ο παραλογισμός του πολέμου και του εμφυλίου σπαραγμού. Ο Σαμαράκης κατατάσσεται στη μεταπολεμική γενιά της λογοτεχνίας και τα έργα του παρουσιάζουν έντονο υπαρξιακό, ιδεολογικό και πολιτικό προβληματισμό. Αυτό το γεγονός δεν είναι τυχαίο, καθώς ο λογοτέχνης είναι έντονα επηρεασμένος από τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα της εποχής: τις τραυματικές εμπειρίες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, του πολιτικού διχασμού, της Μικρασιατικής Καταστροφής και της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά, τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την Αντίσταση. Ο Εμφύλιος Πόλεμος και τα σοβαρά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα άφησαν το στίγμα τους στην ψυχή και στο έργο του. Όπως επισημαίνει ο Χριστόφορος Μηλιώνης, οι μεταπολεμικοί συγγραφείς «εκφράζοντας την Ιστορία, εκφράζουν προσωπικά τους βιώματα. Δεν περιγράφουν, αυτοβιογραφούνται κατά κάποιον τρόπο».²⁷ Ο Σαμαράκης διακατέχεται από ένα «όραμα κοινωνιστικά προσδιορισμένο, που ο πόλεμος το είχε καταστήσει ακόμα πλησιέστερο προς την πολιτική διάσταση των πραγμάτων».²⁸ Τα λεχθέντα στοιχεία της ψυχοσύνθεσης και της κοσμοθεωρίας του αποτυπώνονται στα ποιήματα: «Οι παράλληλοι» (σ. 52),

---

²⁵ Το ίδιο, σημ. 72.

²⁶ Βλ. Αναγνωστάκης Μανόλης, «Μια άγρυπνη συνείδηση» και Βαρβιτσιώτης Τάκης «Εγκυρη μαρτυρία ανθρωπισμού» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), ό.π., σσ. 21 & 23.

²⁷ Μηλιώνης Χριστόφορος, *Με Το Νήμα Της Αριάδνης. Μεταπολεμική πεζογραφία: Ερμηνεία κειμένων*, Σοκόλης, Αθήνα 1991, σ. 37.

²⁸ Ζήρας Αλέξης, «Από το αυτονόητο στο απροσδόκητο. Μεταστροφές, μεταβάσεις και ρήξεις στο έργο του Αντώνη Σαμαράκη» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), ό.π., σσ. 76-77.

«Χριστούγεννα, 1950» (σ. 60), «Ήλιε μου, για χαμήλωσε...» (σσ. 87-88), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 130), «Ένα παιδί γράφει στον Θεό» (σ. 132), «Ελεγείο» (σσ. 143-144), «Μικρό αναστάσιμο» (σ. 145), «Ένα γράμμα» (σ. 182).²⁹

Στην ίδια θεματική κατηγορία περιλαμβάνονται και οι δεσμοί του ποιητή με την Κύπρο.³⁰ Το Κυπριακό ζήτημα, η στρατιωτική Χούντα που συνέπεσε με την επίθεση των Τούρκων στην Κύπρο και τη συνακόλουθη κατοχή ως και σήμερα μεγάλου μέρους του νησιού και η Μεταπολίτευση άσκησαν σημαντική επιρροή επάνω του και το όνομά του συνδέθηκε με τους αγώνες της Κύπρου. Η σύνδεση του στιχοποιού με το νησί χρονολογείται από το 1931. Τα γεγονότα των Οκτωβριανών της Κύπρου το 1931 και η συνάντησή του με Κύπριους εξόριστους αγωνιστές άγγιξαν τις ευαίσθητες χορδές του ποιητή και τον ώθησαν στη συγγραφή των ποιημάτων «Δεν ξεχνώ» (σ. 62) και «Κύπρος» (σ. 190). Το δεύτερο βρίσκεται μάλιστα μελοποιημένο και στο έργο: Ιωάννης Δ. Μαργαζιώτης, *Η μουσική του σχολείου Θεωρία - μελωδικά ασκήσεις - τραγούδια, προς χρήση των Γυμνασίων, Παρθεναγωγείων, Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των εν τω Πανεπιστημίου Αθηνών μετεκπαιδευομένων Δημοδιδασκάλων*.³¹

Τέλος, οι στίχοι των ποιημάτων «Το δέντρο μου» (σ. 28), «Η τελευταία νύχτα του Θεού» (σ. 46), «Οι σιαμαίοι» (σ. 54), «Υποψήφιος άγνωστος στρατιώτης» (σ. 58), «Η Γη» (σ. 86), «Οι νικηταί» (σ. 100), «Με το χάραμα κινάμε...» (σ. 174) σηματοδοτούνται από την στέρεη πεποίθηση του λογοτέχνη για την ανάγκη εγρήγορσης, διαρκούς αγώνα και πάλης για τη δικαίωση, ανεξαρτήτως κόστους.³² Η ανησυχία προκρίνεται έναντι του εφησυχασμού και η σκέψη επαναπροσδιορίζεται ως δύναμη ελπίδας και εξόδου από τα προβλήματα του μεταπολεμικού κόσμου.

²⁹ Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σ. 355, σημ. 73.

³⁰ Γεωργής Γιώργος, «Έννιά και ένα σχόλια για τον Σαμαράκη», στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), ό.π., σσ. 33-39.

³¹ Ιωάννης Δ. Μαργαζιώτης, *Η μουσική του σχολείου Θεωρία - μελωδικά ασκήσεις - τραγούδια, προς χρήση των Γυμνασίων, Παρθεναγωγείων, Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των εν τω Πανεπιστημίου Αθηνών μετεκπαιδευομένων Δημοδιδασκάλων* Αθήνα: Έκδοσις Φιλ. Νάκα [1954;], σσ. 104-105 και Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σ. 355, σημ. 74.

³² Το ίδιο, σ. 355, σημ. 71.

1.4 Αιτιολόγηση της επιλογής του θέματος

Στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία» με ειδίκευση στην «Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία» δέχθηκα ποικίλα ερεθίσματα και γνώρισα τις πολλές και διαφορετικές όψεις της νέας ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας. Η καινοτόμα και διεπιστημονική προσέγγιση των μαθημάτων με επηρέασε καθοριστικά ως προς την επιλογή ενός πρωτότυπου θέματος.

Στην ανά χείρας διπλωματική εργασία επιχειρείται η σύνθεση του πορτραίτου του ποιητή Αντώνη Σαμαράκη. Η εργασία του κ. Γιώργου Ανδρειωμένου «Ο ποιητής Αντώνης Σαμαράκης και το λογοτεχνικό του ξεκίνημα. Βιβλιογραφικά δεδομένα και ερευνητικά ζητούμενα (πρόδρομη ανακοίνωση)», *Πόρφυρας*, 169-170 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2019), σσ. 335-358, καθώς και η προσωπική του παρότρυνση να ασχοληθώ με το ποιητικό έργο του λογοτέχνη στάθηκαν ικανές και αναγκαίες προϋποθέσεις για να αρχίσει αυτό το μαγικό ταξίδι.

Ο Αντώνης Σαμαράκης (1919-2003) ήταν ένας μεγάλος ανθρωπιστής και ένας μεγάλος λογοτέχνης με ιδιαίτερη ευαισθησία. Ανήκει στους περισσότερο μεταφρασμένους Έλληνες πεζογράφους, καθώς τα έργα του έχουν μεταφραστεί σε περισσότερες από 30 γλώσσες. Εκτός από την παραγωγή πεζών έργων, είχε και μια αξιόλογη παραγωγή ποιημάτων που ξεκίνησε από την εφηβική ηλικία και η οποία αποτελεί και το πεδίο έρευνας της εργασίας μου. Με αυτή την μεταπτυχιακή εργασία προσδοκώ όχι μόνο να αναδείξω περαιτέρω το οιονεί υποτιμημένο μέχρι πρόσφατα από την Κριτική πρόσωπο του ποιητή Σαμαράκη, αλλά και να το εντάξω στο σύνολο της δημιουργίας του ξεχωριστού αυτού λογοτέχνη.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

2.0 Η διακειμενικότητα

Η απαρχή της διακειμενικότητας είναι δυνατόν να αναζητηθεί στη γλωσσολογία του 20^{ου} αιώνα, ιδιαίτερα στη σπερματική εργασία του Ferdinand de Saussure, ο οποίος αναφέρθηκε σε μια νέα επιστήμη, τη *σημειολογία*, που θα έδιδε έμφαση στο σημείο και στα συστημικά χαρακτηριστικά της γλώσσας. Όπως είναι γνωστό, αυτή η νέα οπτική της γλώσσας άσκησε επιρροή σε όλα τα πεδία των ανθρωπιστικών σπουδών του 20^{ου} αιώνα.³³

Ο εκπορευόμενος από τη θεωρία της λογοτεχνίας όρος *διακειμενικότητα* υποδηλώνει ότι τα λογοτεχνικά κείμενα συνδέονται το ένα με το άλλο, βρίσκονται δηλαδή σε μια διαρκή σχέση συνάφειας μεταξύ τους. Ο όρος εισήχθη από την Γαλλοβουλγάρα θεωρητικό Julia Kristeva (1941-) στο κείμενό της *Ο Μπαχτίν, η λέξη, ο διάλογος και το μυθιστόρημα*³⁴ (*Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman*, 1967) και στη συνέχεια στα έργα της *Σημειωτική*³⁵ (*Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*, 1969) και *Επανάσταση του ποιητικού λόγου*³⁶ (*La Révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle*, 1974).

Ωστόσο, η Kristeva στηρίχθηκε στη *θεωρία της διαλογικότητας*³⁷ του Mikhail Bakhtin (1895-1975) για την ανάπτυξη της *θεωρίας της διακειμενικότητας*, ενός μορφικού χαρακτηριστικού το οποίο επηρέασε τον τρόπο σκέψης των σημαντικότερων θεωρητικών της λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα.³⁸ Κατά τον Bakhtin, η μονολογικότητα και η διαλογικότητα είναι βασικές αρχές της κοινωνίας, της γλώσσας και της λογοτεχνίας. Η πρώτη χαρακτηρίζει τις αυταρχικές κοινωνίες, αλλά και τα κείμενα, στα οποία υφίσταται μία κυρίαρχη φωνή που ποδηγετεί τις υπόλοιπες. Ως παράδειγμα για τη δεύτερη ο θεωρητικός μετέρχεται το λογοτεχνικό έργο του

³³ Allen Graham, *Intertextuality*, Routledge, London & New York 2000, σσ. 8-13.

³⁴ Η μετάφραση από τα γαλλικά είναι δική μας.

³⁵ Η μετάφραση από τα γαλλικά είναι δική μας.

³⁶ Η μετάφραση από τα γαλλικά είναι δική μας.

³⁷ Μερακλής Μιχάλης, Μητσάκης Κάρολος, Puchner Walter, Ζήρας Αλέξης, Κουζέλη Λαμπρινή, ό.π., σσ. 506-507.

³⁸ Allen Graham, ό.π., σσ. 14-15.

Ντοστογιέφσκι, στο οποίο αναδύονται διαφορετικές και αυτόνομες ιδεολογικές φωνές που αλληλεπιδρούν διαλογικά μεταξύ τους, χωρίς να χειραγωγούνται από τον συγγραφέα.³⁹ Ο Bakhtin υποστηρίζει ότι η γλώσσα είναι μια ζωντανή αλληλενέργεια εκφωνημάτων.⁴⁰ Ομοίως, τα κείμενα ζουν μέσα από τη διεπαφή τους με άλλα κείμενα.

Η Kristeva θεωρεί ότι «κάθε κείμενο συγκροτείται σαν ένα μωσαϊκό παραθεμάτων, κάθε κείμενο είναι απορρόφηση και μετασχηματισμός ενός άλλου κειμένου [...] και η ποιητική γλώσσα διαβάζεται, τουλάχιστον, ως διπλή».⁴¹ Στην ουσία, τα κείμενα παράγονται μέσα από την έντεχνη ανακύκλωση και επανασφυρηλάτηση ιδεών, παραθεμάτων, μοτίβων και σχημάτων χωρίς να προκύπτουν εκ του μηδενός με μοναδική δημιουργική δύναμη εκείνη του συγγραφέα. Τα κείμενα, λοιπόν, συναντώνται και διασταυρώνονται με άλλα κείμενα. Τα σημεία τομής μεταξύ των κειμένων ονομάστηκαν από την Kristeva διακείμενα. Τέτοια μπορεί να είναι εικόνες, δομικά μοτίβα, φράσεις, μεγαλύτερα αποσπάσματα, ακόμη και λέξεις με ειδικό σημασιολογικό βάρος που συσσωματώνονται στο νέο κείμενο. Στο καινούργιο σημασιολογικό τους περιβάλλον «αναφορτίζονται και αποτελούν στοιχεία μιας ρητορικής του νέου κειμένου, το οποίο διατηρεί την προσωπική στρατηγική και ιδεολογία του».⁴²

Η Kristeva όχι μόνο ανέπτυξε τη *θεωρία της διακειμενικότητας*, αλλά και τόνισε τη σημασία της δυναμικής δυναμικής που εμπεριέχεται στο κείμενο. Γιατί το κείμενο δεν αποτελεί μια μονογραμμική οντότητα· αποτελεί ένα ετερογενές συνταίριασμα κειμένων, όντας ταυτόχρονα λογοτεχνικό και κοινωνικό, δημιουργικό και πολιτιστικό. Έτσι, η Kristeva ακολουθεί τον Bakhtin που ασφαλώς υποστήριξε ότι το κείμενο δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την κοινωνικο-πολιτισμική κειμενικότητα, δηλαδή από το σκηνικό στο οποίο δημιουργείται.⁴³

Με ακόμα περισσότερη σαφήνεια θα ορίσει τη διακειμενικότητα ο Γάλλος θεωρητικός Gérard Genette (1930-2018) στο έργο του *Παλίμψηστα*⁴⁴ (*Palimpsestes. La littérature au second degré*, 1982). Ο ίδιος ο τίτλος του βιβλίου

³⁹ Βλ. Μπαχτίν Μιχαήλ, *Ζητήματα της ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, μτφρ. Ιωαννίδου Α., Πόλις, Αθήνα 2008.

⁴⁰ Μπαχτίν Μιχαήλ, *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, μτφρ. Σπανός Γ., Πλέθρον, Αθήνα 1980, σ. 129.

⁴¹ Kristeva Julia, *Σημειωτική: Recherches pour une sémanalyse*, éd. du Seuil, Paris 1969, σ. 85.

⁴² Σιαφλέκης Ζαχαρίας, *Συγκριτισμός και ιστορία της λογοτεχνίας*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1988, σ. 18.

⁴³ Ott Mary, *Intertextuality: Debates and Contexts*, Polity Press, Cambridge 2003, σσ. 21-24.

⁴⁴ Η μετάφραση από τα γαλλικά είναι δική μας.

απεικονίζει την έννοια της διακειμενικότητας, εφόσον ένα παλίμψηστο είναι ένα χειρόγραφο, συνήθως πάπυρος ή περγαμηνή, που επικαλύφθηκε με άλλο κείμενο ή εικόνα σε μεταγενέστερη εποχή. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι να υπάρχουν σ' αυτά χειρόγραφα με περισσότερα του ενός στρώματα κειμένων, γιατί με τα μέσα που διέθεταν παλαιότερα δεν ήταν σε θέση να σβήσουν εντελώς τα προγενέστερα κείμενα. Ο Genette επικαλείται, λοιπόν, την τεχνική των παλιμψηστών προκειμένου να δείξει πώς τα νεότερα κείμενα πλάθονται με βάση παλαιότερα.⁴⁵

Ο Γάλλος θεωρητικός διακρίνει πέντε τύπους διακειμενικών σχέσεων:

1. Διακειμενικότητα

Η διακειμενικότητα στη σκέψη του Genette διαφοροποιείται από αυτήν της Kristeva, διότι για τον πρώτο έχει πιο περιορισμένες διαστάσεις. Για εκείνον, η διακειμενικότητα είναι πραγματική παρουσία ενός κειμένου μέσα σε ένα άλλο με την μορφή της παραπομπής, της λογοκλοπής ή της παραλλαγής.⁴⁶ Έτσι, ο Genette διαιρεί τη διακειμενικότητα σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: τη σιωπηρή ή ρητή, την συγκεκαλυμμένη ή εμφανή και την κρυφή ή ανοιχτή.⁴⁷

2. Παρακειμενικότητα

Δεδομένου ότι η λέξη παρά σημαίνει «δίπλα», η παρακειμενικότητα σημαίνει τη σχέση μεταξύ ενός κειμένου και του «παρακειμένου» του, αυτού δηλαδή που περιβάλλει το κύριο σώμα του κειμένου. Υφίσταται διάκριση ανάμεσα στο *περικείμενο* και το *επικείμενο*. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται στοιχεία όπως τίτλοι, επικεφαλίδες, επιμύθια, αφιερώσεις, αναγνωρίσεις, υποσημειώσεις, εικονογράφηση, εξώφυλλα, οπισθόφυλλα, μότο, πρόλογοι κτλ. Στη δεύτερη περιλαμβάνονται τα στοιχεία της δημόσιας και ιδιωτικής ιστορίας του βιβλίου, όπως προσχέδια ή σημειώσεις του συγγραφέα, δημόσιες ανακοινώσεις, κριτικές και απαντήσεις σε επικριτές, ημερολογιακές καταγραφές αναφορικά με το συγκεκριμένο έργο, συνεντεύξεις του συγγραφέα, ιδιωτικές επιστολές κτλ.⁴⁸

---

⁴⁵ Allen Graham, *ό.π.*, σσ. 97-99.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 101.

⁴⁷ Chandler Daniel, *Semiotics: The Basics*, Routledge, London & New York 2002, σσ. 203-204.

⁴⁸ Allen Graham, *ό.π.*, σσ. 103-104.

3. Αρχικειμενικότητα

Ο όρος παραπέμπει στον δεσμό χαρακτηρισμού και ένταξης που συνδέει το κάθε κείμενο με τα κειμενικά είδη (π.χ. ποίηση, πεζογραφία, θέατρο) τα οποία εκπροσωπεί.⁴⁹

4. Μετακειμενικότητα

Αυτός ο όρος δηλώνει τις ρητές ή σιωπηρές αναφορές ενός κειμένου σε ένα άλλο κείμενο. Συσχετίζει ένα δεδομένο κείμενο με ένα άλλο κείμενο, για το οποίο κάνει λόγο χωρίς αναγκαστικά να το αναφέρει και μερικές φορές χωρίς καν να το ονομάσει. Η αναφορά μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε με σαφή και προφανή τρόπο, δίχως να αφήνει καμία αμφιβολία ως προς το επιδιωκόμενο νόημα, είτε με σιωπηρό τρόπο, που δεν γνωστοποιεί, αλλά καθιστά διαυγές αυτό το σχετιζόμενο κείμενο.⁵⁰

5. Υπερκειμενικότητα

Περιλαμβάνει οποιαδήποτε σχέση που συνδέει ένα κείμενο Β (υπερκείμενο) με ένα προηγούμενο κείμενο Α (υποκείμενο), επί του οποίου είναι ενοφθαλμισμένο με τρόπο πέραν του σχολιασμού. Η υπερκειμενικότητα αντιπροσωπεύει τη διασύνδεση μεταξύ ενός κειμένου και ενός κειμένου ή είδους επί του οποίου βασίζεται, αλλά το μετατρέπει, το τροποποιεί, το επεξεργάζεται ή το επεκτείνει. Ο Genette ισχυρίζεται αφενός μεν ότι όλα τα κείμενα είναι υπερκειμενικά, αφετέρου δε ότι μερικές φορές η ύπαρξη υποκειμένου είναι τόσο αβέβαιη, ώστε να μην μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μια υπερκειμενική ανάγνωση.⁵¹

Κοντολογίς, η ουσία είναι ότι η διακειμενικότητα αναπτύσσει την ταυτότητα του κειμένου, διανοίγοντας νέους ορίζοντες στην περί λογοτεχνίας σκέψη του 20^{ού} αιώνα.

---

⁴⁹ Rosenberg Gil, «Hypertextuality» in Oropeza B. J. & Moyise Steve (επιμ.), *Exploring Intertextuality: Diverse Strategies for New Testament Interpretation of Texts*, Cascade Books, Eugene & Oregon 2016, σ. 17.

⁵⁰ Allen Graham, ό.π., σ. 102.

⁵¹ Στο ίδιο, σσ. 107-108.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΣΑΜΑΡΑΚΗ

3.1 Απόηχοι του δημοτικού τραγουδιού

Το δημοτικό τραγούδι συνιστά μian ιδιαίτερα σημαντική εκδήλωση της λαϊκής δημιουργίας. Πρόκειται για κατασκευή της λαϊκής τέχνης και του φανταστικού στοιχείου που συνταιριάζει αρμονικά την ποίηση με την μουσική και κάποτε με τον χορό. Εφόσον στις παραδοσιακές, κλειστές, αγροτικές κοινωνίες η γνώση του γραπτού λόγου ήταν προνόμιο ολίγων ανθρώπων, ο προφορικός λόγος και κατ' επέκταση το δημοτικό τραγούδι αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής ζωής και εξελίχθηκε σε συλλογικό δημιούργημα που εκφέρει τους στοχασμούς και τα συναισθήματα του λαού.⁵²

Ευκρινής διασύνδεση υφίσταται ανάμεσα στο δημοτικό τραγούδι και την προσωπική ποίηση. Διάφοροι ποιητές εμπνέονται από αυτό. Έτσι, και ο ποιητής Αντώνης Σαμαράκης δέχεται ερεθίσματα από το εν λόγω λογοτεχνικό είδος και αντλεί στοιχεία τα οποία αξιοποιεί δημιουργικά στα ποιήματά του.⁵³ Στα ποιήματα: «Αν ήμουν» (σ. 19), «Ένα παιδί φτερούγισε» (σσ. 38-39), «Ευαγγελισμός» (σ. 85), «Ήλιε μου, για χαμήλωσε...» (σσ. 87-88), «Καινούργια ιστορία» (σσ. 92-93), «Το μωρό μας κάνει νάνι» (σ. 161), « Ταξιδάκι» (σ. 163) και «Το καλό φεγγαράκι» (σσ. 197-198) εντοπίζονται «οι απόηχοι της δημοτικής μούσας».⁵⁴

Η φύση και τα στοιχεία της, αντικείμενο που πραγματεύονται και τα δημοτικά τραγούδια, κινητοποιεί τη δημιουργική γραφή του Αντώνη Σαμαράκη. Οι λέξεις, οι εικόνες και τα σύμβολα που ενσωματώνει από τη δημοτική ποίηση στα ποιήματά του ενεργοποιούν δύο διαφορετικές δυνατότητες. Από την μία πλευρά, τα δανεισμένα στοιχεία ανακόπτουν τη γραμμικότητα της ανάγνωσης και την οργανική ενότητα των ποιημάτων. Από την άλλη, ενσωματώνονται, ανανεώνονται και επαναλειτουργούν

---

⁵² Βλ. Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1982, σσ. 101-102.

⁵³ Χρυσογέλου-Κατσή Άννα, *ό.π.*, τ. Β', 1984, σ. 53, σημ.1.

⁵⁴ Ανδρειωμένος Γιώργος, *ό.π.*, σ. 345.

στα νέα συμφραζόμενα.⁵⁵ Αυτό είναι το ατέρμονο διακειμενικό παιχνίδι του δημιουργού με τους αναγνώστες του.

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί πηγή αγνότητας, ζωής και ευτυχίας. Γεννά στον ποιητή αισθήματα έρωτα και τον κινητοποιεί να γράψει εύθυμα ποιήματα γεμάτα χάρη και δροσιά («Αν ήμουν»). Η φύση αλληλεπιδρά με τους ανθρώπους, εγείρει τις αισθήσεις και ευνοεί την ερωτική αφύπνιση. Το θέμα του έρωτα ο Σαμαράκης το δανείζεται από τα ερωτικά δημοτικά τραγούδια (τραγούδια της αγάπης).⁵⁶ Τα θέματα της φύσης και του έρωτα διαπλέκονται στο ποίημα «Αν ήμουν». Ο έρωτας είναι αυτός που κινητοποιεί τον ποιητή και τον ωθεί να θέλει να μεταμορφωθεί σε κάποιο στοιχείο της φύσης («ήλιος»⁵⁷, «αγέρι»⁵⁸, «κύμα της θάλασσας»⁵⁹, «αηδόνη»⁶⁰, «αγρίμι του βουνού»⁶¹) ή σε αντικείμενο («τσοπάνικη φλογέρα»⁶²) ή τον παρακινεί να αλλάξει ιδιότητα («τραγουδιστής»⁶³). Ο δημιουργός αντιλαμβάνεται τον έρωτα ως φυσική αξία⁶⁴ και αυτό φαίνεται μέσα από τα θεματικά περιεχόμενα, τα σύμβολα και την πλούσια εικονοποιία (π.χ. «Αγρίμι αν ήμουν του βουνού, θα 'ρχόμουν μερωμένο, να ξαπλωθώ στα πόδια σου, να ξαποστάσω λίγο, να με δροσίσεις με νερό και να σε φχαριστήσω»).⁶⁵ Ο έρωτας ως φυσική αξία συνδέεται με τη χαρά της ζωής και την πληρότητα της ύπαρξης. Συχνά, μάλιστα, συνδυάζεται με τον χορό και το τραγούδι: («τραγούδια πιο χαρούμενα τα χείλη μου θα πλάθαν, θα 'ταν το τραγούδι μου, τραγούδι της αγάπης, θα 'λεγα στο τραγούδι μου τον πόνο που με λιώνει»).⁶⁶

Κατ' αναλογία με τα ερωτικά δημοτικά τραγούδια, στο ποίημα «Αν ήμουν», ο ρόλος της γυναίκας είναι αυτός της αγαπημένης. Η ίδια παρουσιάζεται ως το αντικείμενο του πόθου του ποιητή. Ο Σαμαράκης εξαίρει με κάθε ευκαιρία την ομορφιά της και χρησιμοποιεί ακόμα και το χρυσάφι για να την αναδείξει (*χρυσές*

---

⁵⁵ Jenny Laurent, «Η στρατηγική της μορφής», μτφρ. Καρούζου Πέγκυ, *Η Άλως*, τχ. 3-4, 1996, σσ. 81-82.

⁵⁶ Σύμφωνα με την ταξινόμηση του Νικόλαου Πολίτη. Βλ. Πολίτης Νικόλαος, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1914.

⁵⁷ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 19.

⁵⁸ Το ίδιο.

⁵⁹ Το ίδιο.

⁶⁰ Το ίδιο.

⁶¹ Το ίδιο.

⁶² Το ίδιο.

⁶³ Το ίδιο.

⁶⁴ Καψωμένος Ερατοσθένης, «Ο έρωτας στο δημοτικό τραγούδι», *Αρχαιολογία και τέχνες*, τχ. 111 (Ιούνιος 2009), σσ. 35-37.

⁶⁵ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 19.

⁶⁶ Το ίδιο.

πλεξούδες). Ακολουθεί τη, συνήθη στα δημοτικά τραγούδια, πληθώρα επιθέτων και λεπτομερειών κατά την περιγραφή του κάλλους («αλαβαστρένιο μπράτσο»⁶⁷, «χιονάτα περιστέρια»⁶⁸, «χρυσές πλεξούδες»⁶⁹, «τρελό αγέρι»⁷⁰, «λαμπρές αχτίδες»⁷¹). Η γυναικεία ομορφιά, η οποία υμνείται στη δημώδη ποίηση, έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που επαναλαμβάνονται και λειτουργούν ως σύμβολα. Τέτοια σύμβολα είναι τα μαλλιά ή το σώμα/δέρμα, τα οποία εμφανίζονται και στο ποίημα «Αν ήμουν»: «μες τις χρυσές πλεξούδες»⁷², «τα μαλλιά να σιάξεις»⁷³, «τα πόδια σου χιονάτα περιστέρια»⁷⁴, «αλαβαστρένιο μπράτσο»⁷⁵. Τα μαλλιά είναι χαρακτηριστικό των δημοτικών τραγουδιών και δηλωτικό όχι μόνο εξωτερικής ομορφιάς, αλλά και σωματικής ρώμης. Συνεπώς, όταν εμφανίζονται στα δημοτικά τραγούδια, είτε αποτελούν μέσο σαγήνης των κοριτσιών, είτε συνιστούν σύμβολο αυτοπεποίθησης, διότι η κόρη αποκτά σιγουριά με τα όμορφα και τα καλοπλεγμένα μαλλιά.⁷⁶

Ο Σαμαράκης δίνει στο ποίημα «Αν ήμουν» την εικόνα της παραδοσιακής κοινωνίας, όπως τη γνωρίζουμε από τα δημοτικά τραγούδια, στην οποία οι επαφές των δύο φύλων ήταν περιορισμένες από ηθικούς και κοινωνικούς κανόνες· ο ποιητής δεν παραλείπει, όμως, την κοινωνική επιδοκιμασία της επικοινωνίας των ερωτευμένων.

Αν ήμουνα τραγουδιστής, τη νύχτα της γιορτής σου,
κάτω απ' το παραθύρι σου που το 'χεις σφραλισμένο
θα 'λεγα στο τραγούδι μου τον πόνο που με λιώνει,
ν' ανοίξεις το παράθυρο να σε σφιχταγκαλιάσω,
τα γονικά σου να μας δουν, παιδί τους να με κράζουν,
και να χαρούν οι φίλοι μας, να σκάσουν οι οχτροί μας,
η γειτονιά να μας θωρεί και να μας μακαρίζει,
τ' αστέρια να μας βλέπουνε και πιο πολύ να λάμπουν,
και να μας βλέπει κι ο Θεός και να μας ευλογάει.⁷⁷

---

⁶⁷ Το ίδιο.

⁶⁸ Το ίδιο.

⁶⁹ Το ίδιο.

⁷⁰ Το ίδιο.

⁷¹ Το ίδιο.

⁷² Το ίδιο.

⁷³ Το ίδιο.

⁷⁴ Το ίδιο.

⁷⁵ Το ίδιο.

⁷⁶ Δουλαβέρας Αριστείδης, *Η γυναικεία και η ανδρική ομορφιά στο δημοτικό τραγούδι*, Παπαζήσης, Αθήνα 2013, σσ.79-82 και 86-90.

⁷⁷ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 19.

Στα ποιήματα «Ένα παιδί φτερούγισε» (1947) και «Ήλιε μου, για χαμήλωσε...» φανερώνονται οι επιρροές που δέχτηκε ο ποιητής από τα θρηνητικά δημοτικά τραγούδια ή αλλιώς μοιρολόγια.⁷⁸ Μοιρολόγια ονομάζονται τα δημοτικά τραγούδια με θρηνητικό χαρακτήρα, τα οποία εκφράζουν λύπη και πόνο για τον θάνατο ενός προσφιλούς προσώπου και άδονται κατά την πρόθεση ή την κηδεία του. Στα τραγούδια αυτά περιγράφεται η μοίρα των ανθρώπων, αλλά και ο αποχωρισμός από την οικογένεια, ενώ παράλληλα εξυμνούνται οι αρετές του νεκρού.⁷⁹ Το συναίσθημα του πόνου μετατρέπεται σε έναν αποχαιρετισμό της ζωής και το μοιρολόγι είναι μια προσπάθεια εξυμνισμού του θανάτου και συμφιλίωσης μαζί του. Τα μοιρολόγια δημιουργούνται κατεξοχήν από γυναίκες· άλλωστε, υπήρχαν και επαγγελματίες μοιρολογίστρες σε διάφορα μέρη της Ελλάδας (π.χ. Μάνη).⁸⁰

Ο Σαμαράκης, ήδη από τον τίτλο του ποιήματος «Ένα παιδί φτερούγισε», προοιδαίνει τους αναγνώστες για το θέμα: ένα παιδί φτερούγισε, δηλαδή έφυγε και κατ' επέκταση έφυγε από τη ζωή. Ο υπότιτλος του ποιήματος, που λειτουργεί και ως αφιέρωση, επιβεβαιώνει την πληροφορία του τίτλου: «Στο θάνατο αγαπημένου παιδιού και αδελφού». Το ποίημα δομείται από τον διάλογο της μάνας με ένα καράβι και τέλος από τον μονόλογο του νεκρού παιδιού. Η μητρική οδύνη για τον θάνατο του παιδιού είναι τόσο μεγάλη που ξεχειλίζει από το ποίημα. Η μητέρα, από αγάπη και τρυφερότητα, αποκαλεί το παιδί της χελιδόνι. Το χελιδόνι είναι πουλί της άνοιξης, ζακουστό για το γλυκό του κελάδημα, και εμφανίζεται όπως και άλλα έμβια όντα στα δημοτικά τραγούδια.⁸¹

Στην αρχή του ποιήματος, μέσα σε κλίμα θλίψης, η μητέρα θέτει ένα ρητορικό ερώτημα το οποίο επαναλαμβάνει δύο φορές: « -Ποιος άνοιξε το παράθυρο; Ποιος άνοιξε το παράθυρο;»⁸². Καταλογίζει ευθύνες σε αυτόν που άνοιξε το παράθυρο γιατί μπήκε μέσα ο αέρας, σκόνισε το σπίτι, θάμπωσε τους καθρέφτες και έφυγε το χελιδόνι. Ο αέρας είναι μια χθόνια δύναμη που συνδέεται με τον Κάτω

⁷⁸ Βλ. περαιτέρω Σωνιέ Γκυ, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια-Τα Μοιρολόγια*, Νεφέλη, Αθήνα 1999.

⁷⁹ Καψομένος Ερατοσθένης, *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Πατάκης, Αθήνα ³1999, σσ. 220-221.

⁸⁰ Αλεξίου Μάργκαρετ, *Ο τελετουργικός Θρήνος στην ελληνική παράδοση*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2008, σσ. 203-213.

⁸¹ Σκαρτσής Σωκράτης, *Το δημοτικό τραγούδι*, τ.1, Πατάκης, Αθήνα 1994, σ. 91.

⁸² Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 38.

Κόσμο, διότι εκεί κατεβάζει τις ψυχές των νεκρών.⁸³ Ύστερα, η μάνα επισημαίνει την καλή ανατροφή που προσέφερε στο παιδί της («που το ‘χα αναθρεμμένο πώς και τι με καναβούρι και με ζάχαρη») ⁸⁴ και τις συνήθειές του («κι έλεγε καλημέρα το πρωί, καληνύχτα το βράδυ»). ⁸⁵ Μια επιπλέον πληροφορία προστίθεται στη συνέχεια, καθώς αυτό που έχει χάσει είναι το μοναχοπαιδί της («παιδί μοναχοπαιδί μου»).⁸⁶ Η μητέρα εκφράζει την μητρική αγωνία για την τύχη του παιδιού-χελιδονιού της: «λέτε να το ξεκόψει μάτι κυνηγού κι αχ, να το βάλει στο σημάδι!». ⁸⁷

Ανησυχώντας για το σπλάγχο της, σπεύδει να ρωτήσει ένα καράβι που ταξιδεύει σε διάφορα μέρη μήπως είδε το μοναχοπαιδί της: «Καράβι, караβάκι, πού πας γιαλό-γιαλό μην είδες το παιδί μου τον γιόκα μου;». ⁸⁸ Η εικόνα του καραβιού του ταξιδεύει είναι μια θαλασσινή εικόνα που συμβολίζει την μύηση του ανθρώπου στη θάλασσα. Ειδικότερα, στα δημοτικά τραγούδια το καράβι συνδέεται με την κάθοδο στον Κάτω Κόσμο.⁸⁹ Το πλοίο την ενημερώνει ότι ο γιος της είναι χελιδόνι όμορφο που οδεύει κατευθείαν προς τον παράδεισο: «-Δεν είδα το παιδί σου τον γιόκα σου, μον’ είδα χελιδόνι ομορφούτσικο, μον’ είδα χελιδόνια να τραβάνε πέρα, το δικό σου πρώτο και καλύτερο, εκεί που είν’ άνοιξη και φως και τρισχαριτωμένος κόσμος». ⁹⁰

Η μητέρα, για να εκφράσει τον μεγάλο πόνο της για τον χαμό του παιδιού της, εύλογα θρηνεί απαρηγόρητη. Όπως παρατηρεί η Νάντια Σερεμετάκη: «Το κλάμα είναι μία κατάσταση η οποία σηματοδοτείται από το μοιρολόγι, από τις επωδούς του χορού που ίσως συνόδευε τη μοιρολογίστρα, από το τυπικό λυγμικό κλάμα και από τις χειρονομίες, τους πεζούς μονόλογους των συμμετεχουσών και από το σκούξιμο». ⁹¹

Ο νεκρός γιος στον μονόλογό του επιπλήττει την μητέρα του επειδή στενοχωριέται και της θυμίζει ότι έφυγε για ένα καλύτερο μέρος, τον ουρανό, όπως τα χελιδόνια αποδημούν το φθινόπωρο για να χτίσουν φωλιές σε ζεστά μέρη: «-Κι

---

⁸³ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., σ. 272.

⁸⁴ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 38.

⁸⁵ Το ίδιο.

⁸⁶ Το ίδιο.

⁸⁷ Το ίδιο.

⁸⁸ Το ίδιο.

⁸⁹ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., σ. 273.

⁹⁰ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 38.

⁹¹ Σερεμετάκη Κ. Νάντια, *Η τελευταία λέξη στις Ευρώπης τα Άκρα. Δι-αίσθηση Θάνατος Γυναίκες*, Λιβάνης, Αθήνα 1994, σ. 142.

ύστερα κάθεται και κλαίει και δεν παρηγοριέσαι, μη δεν το ξέρεις; Φεύγουνε τα χελιδόνια το φθινόπωρο, πάνε να χτίσουνε χελιδονοφωλιές στον ουρανό, μητέρα»⁹².

Το ποίημα «Ήλιε μου, για χαμήλωσε,...», γραμμένο σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο και εναρμονισμένο με τις νόρμες της δημοτικής ποίησης, αποτελεί αφενός το προσωπικό μοιρολόι του Αντώνη Σαμαράκη και αφετέρου την προσευχή στον ήλιο της δικαιοσύνης, τον Ιησού Χριστό. Ο τίτλος επαναλαμβάνεται τέσσερις ακόμα φορές μέσα στους στίχους, ενώ τα αποσιωπητικά του τίτλου αντικαθίστανται από την φράση: «για σκύψε παρακάτου».⁹³ Η φράση «Ήλιε μου, για χαμήλωσε» εντοπίζεται αυτούσια στον πρώτο στίχο του ηπειρώτικου δημοτικού τραγουδιού με τίτλο «Ο αγνώμων σύζυγος»: «Ήλιε μου για χαμήλωσε και μη πολυαργήσεις».⁹⁴ Σύμφωνα με την άποψη της Μαρίας Μαντουβάλου, το ποίημα αυτό παραπέμπει σε θρήνο για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.⁹⁵

Ο ήλιος, η βασικότερη πηγή ενέργειας, αποτελεί παράλληλα και πηγή έμπνευσης και στιχουργίας, τόσο στην ανώνυμη δημοτική ποίηση, όσο και στην επώνυμη. Εδώ ο ήλιος είναι προσωποποιημένος. Ο Σαμαράκης απευθύνει σε αυτόν τα παράπονά του, τον καλεί ως μάρτυρα στις συμφορές και ζητά την συμπαράστασή του: «Ήλιε μου, για χαμήλωσε, για σκύψε παρακάτου, να δεις κακό που γίνηκε στην έρμη τούτη χώρα».⁹⁶ Ο ήλιος θεωρείται ιερό ουράνιο σώμα που συχνά συμβολίζει τον θεό· ο Σαμαράκης μάλιστα ταυτίζει τον ήλιο με τον Χριστό: «Ήλιε μου, για χαμήλωσε... Ήλιε μου συ, Χριστέ μου»⁹⁷.

Ο συγγραφέας, με νωπές ακόμα τις μνήμες του Εμφυλίου, απευθύνει κάλεσμα στον ήλιο να έρθει εγγύτερα στη γη, προκειμένου να αντικρίσει τις καταστροφές και τους εμπρησμούς που συνέβησαν στην χώρα.

Ήλιε μου για χαμήλωσε, για σκύψε παρακάτου,
να δεις κακό που γίνηκε στην έρμη τούτη χώρα,
να δεις τα δάση που 'καψαν σαν να 'τανε λαμπάδες,
να δεις τα σπίτια που 'καψαν σαν να 'τανε λαμπάδες,
να δεις γιοφύρια που 'ριζαν που ο χρόνος τα σεβάστη,
να δεις και τι δεν έκαψαν και τι δεν εγκρεμίσαν

⁹² Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σσ. 38-39.

⁹³ Στο ίδιο, σσ. 87-88.

⁹⁴ Αραβαντινός Παναγιώτης, *Ηπειρώτικα Τραγούδια. Συλλογή δημοδών ασμάτων*, Δαμιανός-Δωδώνη, Αθήνα 1996, σ. 216.

⁹⁵ Μαντουβάλου Μαρία, «Τα αίτια της Άλωσης και επίκαιρα συμπεράσματα», *Ρωμηοσύνη Διαθέσιμο* ηλεκτρονικά: <http://www.romiosini.org.gr/A6A18325.el.aspx> Ανακτήθηκε στις 28/12/2019.

⁹⁶ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 87.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 88.

να δεις τι μέγας χαλασμός στην έρμη τούτη χώρα⁹⁸.

Στη συνέχεια, προσκαλεί τον ήλιο ως αυτόπτη μάρτυρα των θανάτων, των δακρύων, του πόνου και του πένθους. Η μάνα είναι θεμελιακό και κεντρικό πρόσωπο μέσα σ' αυτήν την οδυνηρή κατάσταση. Εδώ εντοπίζεται σαφώς η επιρροή που δέχτηκε ο Σαμαράκης από τα μοιρολόγια:

Ήλιε μου, για χαμήλωσε, για σκύψε παρακάτου,
να δεις κακό που γίνηκε στην έρμη τούτη χώρα,
να δεις το αίμα που 'τρεξε σα θολερό ποτάμι,
να δεις δάκρυ που 'τρεξε σα θάλασσα μεγάλη,
να δεις τον πόνο το βαθύ που σπάραξε τα στήθη,
να δεις το πένθος, το χαμό, τις μαυροφορεμένες
μανάδες που μοιρολογούν και κλαιν για τα παιδιά τους⁹⁹.

Ύστερα εξηγεί στον ήλιο-συμπαραστάτη του, με τη χρήση του σχήματος εξ αντιθέτου, τόσο για τι θρηνεί, όσο και για τι όχι. Δεν θρηνεί για τις υλικές ζημιές, όπως τα σπίτια, τα δάση και οι γέφυρες, αλλά ούτε και για τα ανθρώπινα θύματα. Αυτή η άποψη μπορεί εκ πρώτης όψεως να μας ξενίζει, όμως ο ποιητής δηλώνει ότι τα υλικά αντικείμενα θα επανορθωθούν και οι νεκροί σιγά-σιγά θα σβήσουν από τη μνήμη των ζωντανών και θα οδηγηθούν στη λήθη. Ξεκινά από τις υλικές καταστροφές για να εστιάσει στην οδύνη και το πένθος, καθώς και για να μοιρολογήσει στο αποκορύφωμα για την κυριαρχία του μίσους. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα η θέση του Σαμαράκη ότι οι καταστροφές και οι απώλειες εντάσσονται στο πλαίσιο της φυσικής ροής και εξέλιξης του κόσμου.

Ήλιε μου, για χαμήλωσε, για σκύψε παρακάτου,
να δεις τι κλαίω τώρα 'γω και τι μοιρολογάω.
Τι 'γω δεν κλαίω για κεινούς που ξάπλωσαν στο χώμα,
μηδέ για κείνους πόμειναν και τους μοιρολογάνε.
Γιατί δεν κλαίω τα σπίτια 'γω, δεν κλαίω τα γιοφύρια,
δεν κλαίω τα δάσα που 'κάψαν σα να 'τανε λαμπάδες.
Γιοφύρια πάλι θα χτιστούν και δάσα θα φυτρώσουν
και σπίτια χτίζονται στη γης με λάσπη και με πέτρα.
Κι οι ζωντανοί, σιγά-σιγά, θα τους αλησμονήσουν
τους πεθαμένους αδερφούς, τ' αποθαμένα αγόρια.
Αχ, έτσι ο κόσμος πλάστηκε, ν' αλλάζει κάθε τόσο,

---

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 87.

⁹⁹ Το ίδιο.

δάσα παλιά να καίγονται , καινούργια να φυτρώνουν...¹⁰⁰

Το μοιρολόι του Σαμαράκη επικεντρώνεται στις ηθικές και συναισθηματικές συνέπειες των γεγονότων. Ειδικότερα, ο ίδιος σημειώνει ότι θρηνεί για μια καρδιά: «μόν' μια καρδιά»¹⁰¹, η οποία έπαψε να νιώθει την αγάπη, την στοργή και την καλοσύνη και γνώρισε τη διχόνοια. Αυτή η καρδιά έγινε αποδέκτης των πράξεων που έκανε το εννοούμενο αντικείμενο των ρημάτων «χάλασαν»¹⁰², «μπόλιασαν»¹⁰³, «σπείρανε».¹⁰⁴

Αχ, τι να κλάψω τώρα 'γω, τι να μοιρολογήσω.
Μόν' μια καρδιά που χάλασαν και μπόλιασαν με μίσος,
μον' μια καρδιά που έμαθε πως δεν υπάρχει αγάπη,
πως δεν υπάρχει δα στοργή μηδέ και καλοσύνη.
Μόν' μια καρδιά που σπείρανε στο χόμα της το πάθος,
μόν' μια καρδιά π' απόμεινε σα να 'ταν έρμη χώρα.
Μόν' μια καρδιά μοιρολογώ, μον' μια καρδιά 'γω κλαίω.¹⁰⁵

Ο λογοτέχνης καλεί αυτή την φορά τον ήλιο-γιατρό, τον ήλιο-φορέα θερμότητας, τον ήλιο-θεό, να θεραπεύσει τις πληγές της «καρδιάς», να τη ζεστάνει και να την αναστήσει: «Ήλιε μου, για χαμήλωσε, για σκύψε παρακάτου, για γιάτρεψε την την καρδιά που πάγωσε δω χάμου, γι' ανάστησέ την την καρδιά που πέθανε δω χάμου...».¹⁰⁶

Επιπρόσθετα, ο Σαμαράκης δέχεται επενέργεια από τα λατρευτικά ή θρησκευτικά δημοτικά τραγούδια. Άλλα σχετίζονται με τα γεγονότα του Χριστιανισμού και με θρησκευτικές εορτές, ενώ άλλα συνεχίζουν την προχριστιανική παράδοση.¹⁰⁷ Στο ποίημα «Ευαγγελισμός» ο ποιητής προσημαίνει από τον τίτλο του το θέμα με το οποίο πρόκειται να ασχοληθεί, δηλαδή τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Κι όπως γνωρίζουμε όλοι, ως Ευαγγελισμός λογίζεται η χαρμόσυνη για τον Χριστιανισμό είδηση της επικείμενης γέννησης του Ιησού Χριστού, η οποία ανακοινώθηκε από τον αρχάγγελο Γαβριήλ στην Μαριάμ. Ο Σαμαράκης εκλαμβάνει

¹⁰⁰ Το ίδιο.

¹⁰¹ Το ίδιο.

¹⁰² Το ίδιο.

¹⁰³ Το ίδιο.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 88.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σσ. 87-88.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 88.

¹⁰⁷ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ. 2, σ. 12.

το γεγονός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου ως παροντικό γεγονός, πράγμα που καταφαίνεται από το ότι μετέρχεται ενεστωτικά ρήματα (π.χ. «ευαγγελίζεται», «γίνεται», «γεμίζει», «βασανίζεται»)¹⁰⁸ και το επίρρημα «σήμερα»¹⁰⁹. Μάλιστα, το τοποθετεί στην παραλία: «[...] άγγελος Γαβριήλ ευαγγελίζεται, αχ, κάτω στο γιαλό, κάτω στο περιγάλι».¹¹⁰ Ο στίχος «κάτω στο γιαλό, κάτω στο περιγάλι» είναι δανεισμένος από τα δημοτικά τραγούδια.¹¹¹

Επιπλέον, ο Σαμαράκης επαναλαμβάνει την ταύτιση ήλιου και Θεού¹¹² και εξηγεί πώς ο Θεός θα συγκεντρώσει πιστούς και διαδώσει το μήνυμα του Χριστιανισμού σε Ανατολή και Δύση: «Ήλιος θα πάει να κατεβεί να περπατήσει και να ψαρέψει ανθρώπους το πρωί-πρωί, και να 'ναι μια καινούργια θάλασσα η ζωή, φωτιά θ' ανάψει απ' την Ανατολή ως τη Δύση».¹¹³

Ακόμα, ο δημιουργός επισημαίνει δύο φορές τη μεγάλη χαρά που αναδύει η ημέρα του Ευαγγελισμού και ότι παντού υπάρχουν τριαντάφυλλα. Το τριαντάφυλλο είχε πάντα ιδιαίτερη σημασία στον Χριστιανισμό ως σύμβολο του Παραδείσου και της ουράνιας ευδαιμονίας, αλλά και της αθωότητας και της αγνότητας της Θεοτόκου (το λευκό τριαντάφυλλο). Η Παναγία αναφέρεται ως «το τριαντάφυλλο χωρίς αγκάθια» ή *Rosa Mistica*. Το κόκκινο τριαντάφυλλο, αντίθετα, είναι ένα αρχαίο σύμβολο για τον θάνατό του Χριστού, τα πάθη, τις πληγές και τα βάσανα Του. Ο ποιητής αναγνωρίζει ότι η μέρα του Ευαγγελισμού ήρθε μετά από δύσκολα χρόνια, στη διάρκεια των οποίων ο Θεός ήταν πάντα παρών: «Σήμερα γίνεται χαρά στην οικουμένη, κάθε γωνιά γεμίζει τριαντάφυλλα, περάσανε καιροί και χρόνια δύσκολα, μα ο Κύριος δεν έπαψε να περιμένει».¹¹⁴

Ο λαός έχει μια πηγαία ζωική και πνευματική σύνδεση με το θείο που προέρχεται από την ίδια την φύση του ανθρώπου.¹¹⁵ Ο Σαμαράκης κάνει επίκληση στον χριστιανικό θεό να τον συνδράμει και να τον θεραπεύσει. Καθίσταται κοινωνός των ιερών μυστηρίων και θέλει να ψάλλει μαζί με τα παιδιά τον Ακάθιστο Ύμνο. Η

¹⁰⁸ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σσ. 87-88.

¹⁰⁹ Το ίδιο.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 85.

¹¹¹ Πρβλ. το δημοτικό τραγούδι «Κάτω στο γιαλό»: «Κάτω στο γιαλό, κάτω στο περιγάλι κάτω στο γιαλό κοντή, νεραντζούλα φουντωτή».

¹¹² Πρβλ. το ποίημα «Ήλιε μου, για χαμήλωσε...».

¹¹³ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 85.

¹¹⁴ Το ίδιο.

¹¹⁵ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ.2, σ. 166.

προσευχή αυτή, λοιπόν, αποκαθλώνει τον Χριστό από το νοητό ύψος του και τον καλεί να εισχωρήσει στον ανθρώπινο κόσμο για να γιατρέψει την πληγωμένη καρδιά.

Κύριε, Κύριε, σε δίψασε η ψυχή μου,
δώσε μου για να πιώ τ' αθάνατο νερό,
να ξεπεράσω τούτο τον ανήφορο,
ευαγγελίζου, Κύριε, την ανάστασή μου.
Εγώ τα φριχτά σου μετέλαβα μυστήρια,
μη μου χαλάσεις, Κύριε, Κύριε, την καρδιά
άσε με να σου πω μαζί με τα παιδιά
το «Υπερμάχω Στρατηγῶ τα νικητήρια».¹¹⁶

Στο τόσο συναισθηματικά φορτισμένο ποίημα «Καινούργια Ιστορία» κυριαρχεί ο εμβατηριακός τόνος και η μνητική προς τον Κύριο διάθεση. Το εν λόγω στιχούργημα έχει θρησκευτικό περιεχόμενο και ειδικότερα αναφέρεται στη διάδοση του γεγονότος της Ανάστασης του Χριστού. Ο Σαμαράκης μεταδίδει ποιητικά στους ανθρώπους την είδηση της Ανάστασης και καλεί την ανθρωπότητα να πανηγυρίσει με την ευκαιρία του γεγονότος της νίκης από τον Χριστό επί του θανάτου.

Ψηλά οι καρδιές, ψηλά ο Χριστός, ψηλά η σημαία.
Περνάει στρατός: Τα νιάτα τα χριστιανικά.
Άνθρωποι αδέρφια μου, τα μάθατε τα νέα;
Η εσταυρωμένη ελπίδα μας νικά, νικά.¹¹⁷

Με πίστη στο ομαδικό πνεύμα καλεί όλους τους ανθρώπους να κοινοποιήσουν το μήνυμα της Ανάστασης και να αγωνιστούν για την ανοικοδόμηση ενός καινούργιου κόσμου έμπλεου ηρεμίας, χαράς, ελευθερίας και χριστιανικής αγάπης.

Εμπρός, ας ξεχυθούμε αυτή την κρίσιμη ώρα
απόστολοι σε μια βασανισμένη γη,
να φύγουνε τα σύννεφα, να κόψει η μπόρα,
να μαλακώσει κάθε ανθρώπινη πληγή.
Ν' αρχίσει μια καινούργια σήμερα ιστορία
με φως, γαλήνη και χαρά μοναδική,
μέσα στη δύναμη και την ελευθερία,
μες στην αγάπη πρώτα τη χριστιανική.¹¹⁸

¹¹⁶ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 85.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ. 92.

¹¹⁸ Το ίδιο.

Κατά τον Σαμαράκη, οι ιεροκήρυκες του Χριστιανισμού πρέπει να θεωρήσουν κάθε μέρος ως άμβωνα και να εμμείνουν στην αποστολή τους αντιμετωπίζοντας κάθε είδους εμπόδιο.

Άμβωνας είναι το καθένα σταυροδρόμι
κάθε γωνιά, σε πολιτείες και σε χωριά,
λιμάνια, φάμπρικες, παλιόσπιτα κι ακόμη
κάθε μοναχική και ταπεινή καρδιά.
Ο δρόμος είναι ανήφορος. Αγκάθια, φίδια,
άνθρωποι πονεμένοι, ερμητικά κλειστοί.
Κουράγιο, για να δώσει ο Κύριος τ' αντικλείδια,
πρέπει να κρατηθούμε ακλόνητοι, πιστοί.¹¹⁹

Ο λογοτέχνης εκφράζει την άποψη ότι με οδηγό τον Κύριο και με οπλισμό την υπομονή θα επικρατήσει το αναστάσιμο μήνυμα του Χριστιανισμού.

Ψηλά οι καρδιές, ψηλά ο Χριστός, ψηλά η σημαία.
Η μάχη τ' ουρανού στη γη θα κερδηθεί.
Αγώνας η ζωή. Δεν είναι Γαλιλαία
πέρα απ' τον θόρυβο και την οχλοβοή.
Είναι μια θάλασσα μ' αέρα, τρικυμία.
Πρέπει να πάμε κόντρα. Μάτια και ψυχή¹²⁰
μαγνητισμένα από τ' αστέρι μας: Θυσία.
Κόμπο με κόμπο, σπιθαμή με σπιθαμή,
τη μέσα μας τη μάχη να κερδίσετε πρώτη.
Ανοίχτε τις κλειστές τις πόρτες, τις καρδιές.
Να μάθει ο κόσμος: Η χριστιανική μας νιότη
ψήνεται, δυναμώνει στις αναποδιές.
Έτοιμη. Πράοι και σταθεροί. Σφιχτά ενωμένοι.
Καθένας πρέπει να 'ναι μέσα του σκληρός.
Μια ολόκληρη ανθρωπότητα μάς περιμένει.
Σύντροφοι της ανάστασης, στα όπλα. Εμπρός!¹²¹

Ο Σαμαράκης τοποθετεί επικεφαλής του αγώνα τον ίδιο τον Χριστό, καθώς με την ανάστασή Του νίκησε τον θάνατο. Η ανάστασή Του έδωσε στους Χριστιανούς την ευκαιρία της αιώνιας ζωής. Έτσι, η κατατρόπωση του θανάτου είναι η κινητήρια

---

¹¹⁹ Το ίδιο.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 92.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 93.

δύναμη των Χριστιανών στον αγώνα τους. Τίποτε πια δεν μπορεί να ανακόψει την προσπάθειά τους.

Σημαιοφόρος πάει μπροστά ο Χριστός μας, να τος,
φούντωσε, μέθυσε από τη χαρά η καρδιά,
Εμπρός, του θανάτου τσακίστηκε το κράτος.
-Πού πάτε, παλληκάρια, σεις, ωρέ παιδιά;
Πάμε ανοιχτά για να ψαρέψουμε ανθρώπους .
Για να «πατήσουμε» την ανθρωπότητα.
Ποιος λογαριάζει τώρα θάνατο και κόπους
μες στον αγώνα για αιωνιότητα.¹²²

Ολοκληρώνοντας το ποίημα ο δημιουργός επαναλαμβάνει το χαρμόσυνο γεγονός της Ανάστασης και τη στέρεη πεποίθησή του σχετικά με την ανάσταση των νεκρών. Οι αναφορές στη Γαλιλαία, στην αλίευση ψυχών και στη νίκη επί του θανάτου συμπορεύονται με τις αναφορές στη βασανισμένη ανθρωπότητα και στην καταγίδα που θα εκδιώξει ο Χριστός.

Ψηλά οι καρδιές, Ψηλά το μέτωπο και πάλι.
Χριστός, Χριστός εσταυρωμένος να υψωθεί.
Σύντροφοι, ευαγγελίζομαι χαρά μεγάλη.
Αυτή η νεκρή ανθρωπότητα θ' αναστηθεί.¹²³

Συνοψίζοντας, καθώς στο τέλος του Εμφυλίου πολέμου είναι διάχυτη η προσμονή για ίαση των πληγών και εδραίωση της ειρήνης, το ποίημα αυτό αποτελεί ένα σάλπισμα αγώνα, ένα κάλεσμα σε στράτευση ψυχών για την επικράτηση του φωτός και της γαλήνης υπό την σκέπη του Χριστιανισμού.

Είναι φανερό ότι ο Σαμαράκης, έχοντας μελετήσει τα νανουρίσματα, έγραψε και το δικό του νανούρισμα. Να θυμίσουμε εδώ ότι τα νανουρίσματα ή ναναρίσματα είναι υποδιαίρεση των δημοτικών τραγουδιών. Πρόκειται για ευσύνοπτα, χαρούμενα τραγούδια που άδει η μάνα στο μωρό της, ενόσω προσπαθεί να το κοιμίσει.¹²⁴ Η μελωδία τους είναι απαλή, προκειμένου να προκαλέσουν τον ύπνο. Χαρακτηριστική είναι η τρυφερότητα που τα διακρίνει και προέρχεται από τη στοργική διάθεση της μητέρας, η οποία εύχεται όλα τα καλά για την υγεία και την προκοπή του παιδιού της. Είναι ποιητικές δημιουργίες της λαϊκής μας παράδοσης και μια παλαιά εθιμοτυπική

---

¹²² Το ίδιο.

¹²³ Το ίδιο.

¹²⁴ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ. 2, σ. 230.

συνήθεια που υφίσταται σε όλα τα μέρη της Ελλάδας.¹²⁵ Όπως αναφέρει και ο Στίλπων Κυριακίδης, τα νανουρίσματα είναι «χαριέστατα και πλήρη τρυφερότητος ασμάτια, διά των οποίων αι μητέρες με γλυκείαν και ήρεμον μελωδίαν νανουρίζουν τα νεογνά των, και εις τα οποία εμφανίζεται ολόκληρος η τρυφερά στοργή της μητρικής καρδιάς».¹²⁶

Στο ποίημα «Το μωρό μας κάνει νάνι» ο Σαμαράκης χρησιμοποιεί τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο με σταυρωτή ομοιοκαταληξία. Περιγράφει, λοιπόν, ένα ευτραφές μωρό να κοιμάται και το ποιητικό υποκείμενο να προσπαθεί να αποτρέψει κάθε θόρυβο που μπορεί το ξυπνήσει.

Το μωρό μας κάνει νάνι
- το μωρό το παχουλό.
Ήσυχία, παρακαλώ,
όποιος φασαρία κάνει
και χτυπάει τα τακούνια
στο γυαλιστερό παρκέ
και σφυρίζει κιόλας και
του σκουντάει και την κούνια.¹²⁷

Ο λογοτέχνης υπογραμμίζει ότι ο Χριστός στέκεται πλάι στο κοιμισμένο μωρό ως φύλακας και αρωγός σε περίπτωση ασθένειας. Φροντίζει για την καλή υγεία του και με τρυφερότητα, σαν μεγάλος αδερφός, το νανουρίζει. Όπως οι μητέρες στα νανουρίσματα, ο ποιητής επικαλείται τη συνδρομή και την προστασία του Κυρίου. Από αυτή την επίκληση διαφαίνεται η πίστη των μητέρων στον Χριστό¹²⁸ και κατ' επέκταση η σχέση του Σαμαράκη με τον Χριστιανισμό.

Το μωρό κι αν κάνει νάνι,
όμως πλάι του στέκει ορθός
ο Χριστούλης, βοηθός
όταν η αρρώστια φτάνει.
Και τη χάρη του έχει στείλει
στο χρυσό μας το μωρό,
να 'ναι πάντα δροσερό
σαν τριαντάφυλλο τ' Απρίλη.
Ο Χριστούλης που σκορπίζει
όλο γύρω ένα φως,

¹²⁵ Στο ίδιο, σσ. 240-241.

¹²⁶ Κυριακίδης Στίλπων, *Το Δημοτικό τραγούδι*, Ερμής, Αθήνα 1990, σ. 280.

¹²⁷ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 161.

¹²⁸ Μιράσγεζη Μαρία, *Νεοελληνική λογοτεχνία*, τ. 1, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1978, σ. 75.

σαν μεγάλος αδερφός
το μωρό μας νανουρίζει...¹²⁹

Στα ποιήματα «Ταξιδάκι»¹³⁰ και «Το καλό φεγγαράκι»¹³¹ είμαστε σε θέση να διακρίνουμε διάφορα στοιχεία τα οποία αφομοίωσε ο Σαμαράκης από τα παιδικά δημοτικά τραγούδια, υποσύνολο του δημοτικού τραγουδιού. Σε αυτά περιλαμβάνονται όσα άδονται από τα ίδια τα παιδιά, άλλα και όσα τους τραγουδούν οι μεγάλοι και κυρίως τα παραπάνω νανουρίσματα. Σύμφωνα με τον Στίλωνα Κυριακίδη, τα δημοτικά παιδικά τραγούδια χαρακτηρίζονται «σπουδαιότατα και άξια πολλής προσοχής και μελέτης υπό πολλές και διαφόρους απόψεις», ορισμένα μάλιστα και «λίαν αξιοπερίεργα»¹³².

Στο ποίημα «Ταξιδάκι» παρουσιάζεται ικανοποιητικός αριθμός υποκοριστικών ουσιαστικών και επιθέτων (π.χ. «καραβάκι», «παιδάκι», «φτωχούλι», «Χριστούλλη»)¹³³ που εκφράζουν είτε τη φυσική είτε τη συναισθηματική σμίκρυνση της σημασίας της λέξης. Ο ποιητής, όντας μικρό παιδί, απευθύνει έκκληση σε ένα καράβι να τον αφήσει να ταξιδέψει στη θάλασσα. Δεν πρόκειται, βέβαια, για ένα οποιαδήποτε καράβι, αλλά για το καράβι του οποίου καπετάνιος είναι ο Χριστός. Επιθυμία του μικρού, ενδεή και άτολμου ποιητή είναι να ταξιδέψει με συντροφιά τον Χριστό. Η φράση «Καράβι, караβάκι που πας γιαλό-γιαλό» που επαναχρησιμοποιήθηκε από τον Σαμαράκη και στο ποίημα «Ένα παιδί φτερούγισε»¹³⁴ ανασύρεται μάλιστα από τα δημοτικά τραγούδια.¹³⁵

Καράβι, караβάκι
που πας γιαλό-γιαλό
είμαι μικρό παιδάκι
και, σε παρακαλώ,
πάρε με κει μαζί σου
στα γαλανά νερά,
τώρα που το πανί σου
το φούσκωσε η χαρά.

¹²⁹ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 161.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 163.

¹³¹ Στο ίδιο, σσ. 197-198.

¹³² Κυριακίδης Στίλων, ό.π., σ. 20.

¹³³ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 163.

¹³⁴ Στο ίδιο, σσ. 38-39.

¹³⁵ Πρβλ. Το δημοτικό τραγούδι «Καράβι караβάκι»: «Καράβι караβάκι που πας γιαλό-γιαλό, έβγα να σε δω...».

Έχεις πια τιμονιέρη
τον ίδιο τον Χριστό,
μη σκιάζεσαι τ' αγέρι
το κύμα τ' αφριστό,

καράβι, караβάκι
που πας γιαλό-γιαλό.
Είμαι μικρό παιδάκι
φτωχούλι και δειλό.

Αχ πάρε με, καράβι,
με τον Χριστούλη εκεί,
που μέσα μας ανάβει
χαρά μοναδική.

Μες στις ζωής το σάλο
και μες στη συννεφιά,
δεν θέλω τίποτ' άλλο
μονάχα συντροφιά,

-καραβάκι, караβάκι
που πας γιαλό-γιαλό
να του κρατώ λιγάκι
χωρίς να του μιλώ.¹³⁶

Το περιεχόμενο του ανωτέρω ποιήματος παραπέμπει τον αναγνώστη σε ένα από τα θαύματα του Χριστού, την κατάπαυση της τρικυμίας της λίμνης Γεννησαρέτ.¹³⁷ Ενώ ο Χριστός και οι μαθητές Του ταξίδευαν στη λίμνη αυτή, ξέσπασε τρικυμία που τρόμαξε τους μαθητές. Τότε ο Χριστός με θαυμαστό τρόπο ηρέμησε την θάλασσα. Έτσι, αν η πίστη, δηλαδή η εμπιστοσύνη των μαθητών στη διάρκεια τρικυμίας, κλονίστηκε, ο Ιησούς (με λόγο και έργο) την επανόρθωσε.

Το ποίημα «Το καλό φεγγαράκι» ομοιάζει κατά πολύ με το παιδικό δημοτικό τραγούδι «Φεγγαράκι μου λαμπρό». Λέγεται ότι τα παιδιά τραγουδούσαν το συγκεκριμένο τραγούδι κατά τη διάρκεια της νύχτας, πηγαίνοντας προς το Κρυφό Σχολειό, άποψη που όμως αμφισβητείται.¹³⁸ Συγκεκριμένα, οι στίχοι «Φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου να περπατώ» είναι κοινοί στο ποίημα και στο τραγούδι.

---

¹³⁶ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 163.

¹³⁷ Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο 8, 23-27, στο: *Της Καινής Διαθήκης άπαντα - Novum Testamentum Graece*, Coloniae Agrippinae: Sumptibus Societatis Bibliophilorum Britannicae & Externae, 1861, σ. 19.

¹³⁸ Βλ. Αγγέλου Άλκης, *Το κρυφό σχολειό: χρονικό ενός μύθου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1997, σ. 52.

Το φεγγάρι είναι το κυρίαρχο στοιχείο του ποιήματος, όπως φαίνεται ήδη από τον τίτλο. Στο δημοτικό τραγούδι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο το φεγγάρι και οι σχετικές με αυτό λέξεις, όπως νύχτα και ήλιος. Στη δυάδα ήλιος-φεγγάρι, ο ήλιος είναι αρσενικός, ενώ το φεγγάρι θηλυκό.¹³⁹ Το μεταβλητό φεγγάρι συνιστά ζευγάρι με τον αμετάβλητο ήλιο, όπως ο ουρανός με τη γη. Το φεγγάρι συνδέεται με τη ζωή των ανθρώπων και πρωταγωνιστεί σε διάφορους μύθους.¹⁴⁰ Λόγω της μεταβολής, της εξάλειψης και της επανεμφάνισής του δίνει την αίσθηση της αλλαγής, της αθανασίας και της αντίληψης του χρόνου. Στους μύθους το φεγγάρι φέρεται να επηρεάζει τη βλάστηση, το νερό, την ανάσταση κ.α.¹⁴¹

Ο Σαμαράκης απευθύνεται, λοιπόν, στο φεγγάρι (με τρυφερότητα λόγω του υποκοριστικού) και του ζητά να φωτίζει τον δρόμο που ακολουθεί βαίνοντας προς το σχολείο όπου θα διδαχθεί τα γράμματα και τη χριστιανική διδασκαλία.

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέγγε μου να περπατώ,
για να βλέπω και μπροστά μου
μα και μέσα στην καρδιά μου.
Να μαθαίνω γράμματα
και τα χίλια θάματα
απ' το χέρι του Θεού μου
που σαστίζουνε το νου μου.¹⁴²

Στη συνέχεια, το ποιητικό υποκείμενο με την αρωγή του φωτός του φεγγαριού θα μελετά τις διδαχές του Χριστού και θα τον ευγνωμονεί ως συμπαραστάτη του στις δυσκολίες.

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέγγε μου να μελετώ
του Θεού τις ευλογίες
μες στις τόσες δυστυχίες.
Να του πω ένα ζεστό
της καρδιάς ευχαριστώ
που ποτέ του δεν μ' αφήνει
και τα βάσανά μου σβήνει.¹⁴³

¹³⁹ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ. 1, σ. 56.

¹⁴⁰ Η σελήνη μάλιστα είναι και το σύμβολο της γυναίκας.

¹⁴¹ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ. 1, σσ. 68-69.

¹⁴² Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 197.

¹⁴³ Το ίδιο.

Ακόμα, ο Σαμαράκης εκφράζει την πεποίθηση ότι ο Χριστός έχει την ικανότητα να απαλύνει τον πόνο και να παύει τον άνεμο και την τρικυμία με τον λόγο Του. Οι στίχοι «τη φουρτούνα γαληνεύει κι ούτε φύλλο δεν σαλεύει»¹⁴⁴ μεταφέρουν νοερά τον αναγνώστη στο προαναφερθέν θαύμα της κατάπαυσης της τρικυμίας της λίμνης Γεννησαρέτ.

Κει που η καρδιά πονεί,
του Θεού μου η φωνή
τη φουρτούνα γαληνεύει
κι ούτε φύλλο δεν σαλεύει.¹⁴⁵

Ο ποιητής αισθάνεται την αγάπη του Χριστού και ισχυρίζεται ότι Εκείνος διώχνει τα σύννεφα για να φανεί το φεγγάρι. Το ενδιαφέρον στοιχείο σε αυτή την στροφή είναι η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας Εκείνος αντί του Χριστός. Μάλιστα, η λέξη «Εκείνος» είναι γραμμένη με κεφαλαίο το αρχικό γράμμα, έτσι ώστε να δείξει ο Σαμαράκης τον σεβασμό του προς το πρόσωπο του Χριστού. Παράλληλα, το φεγγάρι είναι προσωποποιημένο γιατί φέρεται να χαμογελά.

Τόσο Εκείνος μ' αγαπά
που τα σύννεφα σκορπά
και προβάλλεις σε λιγάκι,
γελαστό μου φεγγαράκι.¹⁴⁶

Όταν το αστρικό σώμα φέγγει, ο μικρός Σαμαράκης πλημμυρίζει από χαρά και δηλώνει μάλιστα ότι το αγαπά σαν να ήταν αδελφός του. Ο ποιητής σκόπιμα συνδέει το φεγγάρι με το ασήμι: «Κι όλα τότε γύρω, να! ασημένια, φωτεινά».¹⁴⁷ Το ασήμι είναι μια από τις πολλές λέξεις με τις οποίες σχετίζεται το φεγγάρι.¹⁴⁸ Ο ήλιος συνδέεται με το χρυσάφι και το φεγγάρι με το ασήμι. Τα δύο αυτά πολύτιμα μέταλλα εναλλάσσονται στο δημοτικό τραγούδι, όπως εδώ τα δύο αστρικά σώματα.¹⁴⁹

Κι όλα τότε γύρω, να!
ασημένια, φωτεινά,

---

¹⁴⁴ Το ίδιο.

¹⁴⁵ Το ίδιο.

¹⁴⁶ Το ίδιο.

¹⁴⁷ Το ίδιο.

¹⁴⁸ Σκαρτσής Σωκράτης ό.π., τ. 2, σ. 69.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 189.

φεγγαράκι μου καλό μου,
σ' αγαπώ σαν αδερφό μου.¹⁵⁰

Το ποίημα κλείνει κυκλικά, δηλαδή η πρώτη στροφή επαναλαμβάνεται ως τελευταία στροφή.

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέγγε μου να περπατώ,
για να βλέπω και μπροστά μου
μα και μέσα στην καρδιά μου.¹⁵¹

3.2 Σολωμική επιρροή

Πέρα από τη δημοτική ποίηση, ο ποιητής δέχεται επιρροές και από την προσωπική ποίηση· έτσι, το ποίημα «[Να βγάζω]»¹⁵² ανακαλεί στη μνήμη μας τον Διονύσιο Σολωμό. Η επίδραση απαντάται σε έργα με έντονο προσωπικό χαρακτήρα, σε έργα τα οποία «παρά την διαπιστούμενη ή και αποδεικνυόμενη ξένη επίδραση παραμένουν αντιπροσωπευτικά των συγγραφέων τους».¹⁵³

Ο τίτλος του ποιήματος βρίσκεται μέσα σε αγκύλες, διότι πιθανώς αυτός δεν δόθηκε από τον ίδιο τον ποιητή, αλλά προστέθηκε σε μεταγενέστερο χρόνο από τον επιμελητή της έκδοσης ή τον εκδότη. Θέμα αυτού του ολιγόστιχου ποιήματος είναι ο (απο)χαιρετισμός του επίγειου κόσμου. Με ένα λευκό μαντήλι, ο ποιητής χαιρετά τον κόσμο τούτο, κατορθώνοντας μάλιστα να μεταδώσει στον αναγνώστη το αίσθημα της απώλειας.

Να βγάζω το άσπρο το μαντήλι μου
κι ώσπου το χέρι μου αποστάσει,
να χαιρετώ ο φτωχός δακρύζοντας
τον κόσμο που έχω χάσει.¹⁵⁴

Με το μοτίβο του αποχωρισμού ο Σαμαράκης παραπέμπει στον ποιητή του εθνικού μας ύμνου. Ο Σολωμός σε πολλά ποιήματά του πραγματεύεται τον θάνατο

¹⁵⁰ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 197.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 198.

¹⁵² Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σ. 355, σημ. 58.

¹⁵³ Πολίτου-Μαρμαρινού Ελένη, *Η συγκριτική φιλολογία. Χώρος, σκοπός και μέθοδοι έρευνας*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1981, σ. 40.

¹⁵⁴ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 109.

και την εγκατάλειψη του κόσμου. Ο αποχαιρετισμός και μάλιστα με μαντίλι, τον οποίο περιγράφει ο Σαμαράκης, φέρνει στο νου του αναγνώστη τους στίχους 11-12 του σολωμικού ποιήματος με τίτλο «Η Ξανθούλα»: «κι αυτή με το μαντίλι τους αποχαιρετά». ¹⁵⁵ Ο Σαμαράκης αποχαιρετά μια έννοια, το σύμπαν, ενώ ο Σολωμός ένα άτομο, μια πνευματική φίλη του. ¹⁵⁶ Κοινό γνώρισμα των δύο ποιημάτων είναι η λύπη και τα δάκρυα των ποιητών: «εδάκρυσσα κι εγώ» ¹⁵⁷, «δακρύζοντας». ¹⁵⁸

3.3 Καβαφικές νύξεις

Στα ποιήματα «Εγώ κι εσύ» ¹⁵⁹ και το «Τελευταίο ποίημα του Καβάφη» ¹⁶⁰ ο Σαμαράκης αναπτύσσει έναν πολυεπίπεδο διάλογο με το καβαφικό έργο και δέχεται επίδραση από αυτό. Σύμφωνα με τους Brunel-Pichois-Rousseau η επίδραση είναι «ο λεπτός και μυστηριώδης μηχανισμός με τον οποίο ένα έργο συμβάλλει στην κυοφορία κάποιου άλλου». ¹⁶¹

Συγκεκριμένα, το ποίημα «Εγώ κι εσύ» έχει θρησκευτικό περιεχόμενο, όπως η ποίηση του Καβάφη που περιλαμβάνει πολλά θεολογικά νοήματα. Ο Σαμαράκης, ως Χριστιανός, αφορμάται σε πολλά ποιήματά του από τη χριστιανική διδασκαλία και από τα γεγονότα που περιγράφονται στην Καινή Διαθήκη. Ο Καβάφης, επίσης, ήταν χριστιανός που ενδιαφερόταν για την έννοια της αμαρτίας, ενώ είχε πίστη στις μεταφυσικές δυνάμεις και στη μετά θάνατον ζωή. ¹⁶² Το χριστιανικό στοιχείο αγγίζει και τους δύο ποιητές.

Ο Σαμαράκης αρχίζει το ποίημα «Εγώ κι εσύ» παραδεχόμενος ότι πρόδωσε κάποιον/κάποια για τριάντα αργύρια, χωρίς όμως να αποκαλύπτει το πρόσωπο. Σημειώνει τη δύναμη του χρήματος διαχρονικά και επισημαίνει ότι η πράξη του

---

¹⁵⁵ Σολωμός Διονύσιος, «Η Ξανθούλα» στο: Διονύσιος Σολωμός, *Άπαντα. Ποιήματα*, επιμ.-σημ. Λίνος Πολίτης, τ. 1, Ίκαρος, Αθήνα 1961, σσ. 65-66.

¹⁵⁶ Δανιήλ Χρήστος, *Ανθολόγιο Νεοελληνικών Λογοτεχνικών Κειμένων (19ος και 20ός αιώνας). Εγχειρίδιο Μελέτης*, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σσ. 66-67.

¹⁵⁷ Σολωμός Διονύσιος, *ό.π.*, σσ. 65-66.

¹⁵⁸ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 109.

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σσ. 40-42.

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 104.

¹⁶¹ Brunel Pierre, Pichois Claude, Rousseau Andre-Michel, *Τι Είναι Η Συγκριτική Γραμματολογία;*, μτφρ. Αγγελάτος Δημήτρης, Πατάκης, Αθήνα 2015, σ. 94.

¹⁶² Τσερεβελάκης Γιώργος, «Η χριστιανική συνείδηση του Καβάφη», άρθρο στην Εφημερίδα *Πατρίς* στις 31/12/2007. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <https://archive.patris.gr/articles/124470>. Ανακτήθηκε στις 11/1/2020.

επέφερε αρνητικότερες συνέπειες. Το περιεχόμενο της παρακάτω στροφής φέρνει στον νου του αναγνώστη την ιστορία της προδοσίας του Ιούδα του Ισκαριώτη προς τον Χριστό για τριάντα αργύρια. Όπως είναι γνωστό από τις ευαγγελικές αφηγήσεις, προκειμένου να εξασφαλίσει το χρηματικό αυτό πόσο, ο εν λόγω άνθρωπος αποκάλυψε τη μυστική τοποθεσία που βρισκόταν ο Ιησούς ο Χριστός με τους υπόλοιπους μαθητές του.

Εγώ είμαι εκείνος που σε πούλησα
πολύ φθηνά: τριάντα αργύρια,
που μεταφράζονται στις μέρες μας
σε λίρες δολάρια, εκατομμύρια.
Μα πώς να μεταφράσω τα φριχτά
τα όσα μου κόστισαν μαρτύρια;¹⁶³

Στη δεύτερη στροφή του ποιήματος αρχίζει να φωτίζεται η ταυτότητα του προσώπου που υπέστη την προδοσία. Αυτός που προδόθηκε είναι «Εκείνος»¹⁶⁴. Είναι η πρώτη ένδειξη, πέρα από το περιεχόμενο, που οδηγεί στο πρόσωπο του Χριστού. Αυτή η υπόθεση ενισχύεται αν συγκρίνουμε τον στίχο 7 –«Κι εσύ είσαι Εκείνος που μ’ αγόρασες»–¹⁶⁵ του ποιήματος «Εγώ κι εσύ» με τον στίχο 21 –«Τόσο Εκείνος μ’ αγαπά»–¹⁶⁶ του ποιήματος «Το καλό φεγγαράκι». Με κάποια ασφάλεια μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Σαμαράκης με το προσωπίο του Ιούδα ισχυρίζεται ότι πρόδωσε τον Ιησού και «Εκείνος» όχι μόνο δεν έκανε κάτι για να αποφύγει την πράξη αυτή, αλλά και δεν δίστασε να σταυρωθεί:

Κι εσύ είσαι Εκείνος που μ’ αγόρασες
νικώντας το βαθύ μου ψέμα.
Για λύτρα της ελευθερίας μου
πλήρωσες το δικό σου το αίμα.¹⁶⁷

Το ποιητικό υποκείμενο επαναλαμβάνει ότι ο ίδιος είναι πράγματι ο προδότης. Έδωσε το προδοτικό φιλί στα χείλη σε «Εκείνον» τη μοιραία νύχτα, τη νύχτα της Σταύρωσης. Σύμφωνα με τη χριστιανική παράδοση, ο Ιούδας με ένα φιλί –στο μάγουλο– υπέδειξε τον Ιησού στους φρουρούς του αρχιερέα Καϊάφα, οι οποίοι τον

¹⁶³ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 40.

¹⁶⁴ Το ίδιο.

¹⁶⁵ Το ίδιο.

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 197.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 40.

παρέδωσαν, κατ' εντολήν του αρχιερέα, Πόντιου Πιλάτου. Εξαιρετικής σύλληψης είναι η μεταφορά «-νύχτα πικρή σαν ασφολίδι-».¹⁶⁸ Το ασφολίδι ή ασφόμελος ή σφερδούκλι ή ασφοδίλι αποτελεί ένα κρινοειδές ποώδες φυτό, του οποίου τα φύλλα και η ρίζα έχουν πικρή γεύση.¹⁶⁹ Το ασφοδίλι συνδέει το ποίημα του Σαμαράκη με την αρχαιοελληνική παράδοση, εφόσον ο ασφόμελος συνιστούσε για τους αρχαίους Έλληνες σύμβολο του πένθους.¹⁷⁰

Εγώ είμαι εκείνος που σε πρόδωσα.
Θυμάσαι το φιλί στα χείλη,
μια νύχτα που ήσουν ολομόναχος
– νύχτα πικρή σαν ασφολίδι –
κι ανέβαινες στου μαρτυρίου σου,
στης δόξας την Ωραία Πύλη.¹⁷¹

Ο Σαμαράκης, με το προσωπείο του Ιούδα, διαπιστώνει ότι ο προδομένος «Εκείνος» τον αντιμετώπισε με αγάπη και εκτίμησε την πρότερη καλή διαγωγή του. Άλλωστε, ο Ιησούς είχε δείξει την αγάπη και την εμπιστοσύνη Του στον Ιούδα, ο οποίος ήταν ένας από τους δώδεκα μαθητές Του.

Κι εσύ είσαι Εκείνος που με πίστεψες,
Της αγάπης μας της πρώτης
φρουρός εστάθης της σημαίας της.
-Χαίρε ο καλός, Χριστός στρατιώτης!¹⁷²

Ο ποιητής παραδέχεται ότι εκείνος ήταν που τον ράπισε και του φόρεσε αγκάθινο στεφάνι. Επιπροσθέτως, στοιχημάτιζε και με άλλους περιθωριακούς τύπους για το ποιος θα ταπεινώσει περισσότερο τον Ιησού. Ο Χριστός, όμως, τον αντάμειψε για τη συμπεριφορά του με ένα φιλί στο στόμα. Ο Μάλχος ήταν ο υπηρέτης του Αρχιερέα Καϊάφα, ο οποίος φέρεται να κατάφερε ράπισμα εναντίον του Χριστού. Λίγο πριν από το ράπισμα, ο ίδιος ο Ιησούς είχε θεραπεύσει το αυτί που του είχε κόψει ο Πέτρος στον κήπο της Γεθσημανής. Οι στρατιώτες ήταν αυτοί που Του

---

¹⁶⁸ Το ίδιο.

¹⁶⁹ Πρβλ. Μαβίλης Λορέντζος, «Λήθη»: «διαβαίνοντας λιβάδια από ασφοδίλι» και Κώστας Καρυωτάκης «Αγάπη»: «κι εγώ ήμουν το κατάξερο ασφοδίλι», στο: Μαβίλης Λορέντζος, *Τα έργα*, Γράμματα-Στέφανος Πάργας, Αλεξάνδρεια 1923, σ. 34.

¹⁷⁰ Πρβλ. Ομήρου *Οδύσσεια*, λ, στ. 537-539, στο: Όμηρος, *Νέκνια. Ομήρου Οδύσσειας λ*, μτφρ. Παπαδίτσας Δημήτριος, Αρμός, Αθήνα 2004.

¹⁷¹ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 40.

¹⁷² Το ίδιο.

φόρεσαν αγκάθινο στεφάνι, ενώ οι μάρτυρες μετά την καταδίκη σε θάνατον Τον έφτυναν στο πρόσωπο και τον χτυπούσαν.

Εγώ είμαι εκείνος που σε ράπισα
και που σου φόρεσα στεφάνι
αγκάθια γύρω στα μαλλάκια σου.
Της αγοράς το κάθε αλάνι
έβαλε στοίχημα μαζί μου, ποιος,
Ιησού, να σε πρωτοπικράνει.
Κι εσύ είσαι Εκείνος που με φίλησες
Και δεν μπορώ να σβήσω ακόμα
τούτη τη φλόγα που με καίει εδώ,
σαν να 'χω μια πληγή στο στόμα.¹⁷³

Ο Σαμαράκης, σαν να ήταν ο ίδιος ο Πέτρος, ισχυρίζεται ότι αρνήθηκε τρεις φορές τον Χριστό και εξηγεί ότι αυτή η άρνηση τού προκάλεσε φόβο και τον σημάδεψε. Σύμφωνα με την ευαγγελική διήγηση, μετά τον Μυστικό Δείπνο και την προδοσία στον κήπο της Γεθσημανής, ο Χριστός βρέθηκε ενώπιον του Αρχιερέα των Ιουδαίων, κατηγορούμενος για ασέβεια κατά του Θεού. Εκτός από τον Πέτρο, κανείς από τους υπόλοιπους μαθητές δεν τον είχε ακολουθήσει. Αλλά και ο Πέτρος, πολύ τρομαγμένος και συναισθηματικά φορτισμένος, περίμενε κρυμμένος να πληροφορηθεί την εξέλιξη. Μια υπηρέτρια που περνούσε από μπροστά του τον αναγνώρισε και σχολίασε ότι ήταν και αυτός μαζί με τον Ιησού. Ο Πέτρος σάστισε, δέιλιασε και το αρνήθηκε. Φοβισμένος, θέλησε να απομακρυνθεί από το μέρος εκείνο, μα κι άλλοι άνθρωποι που βρίσκονταν εκεί κοντά του έκαναν την ίδια ερώτηση για δεύτερη και τρίτη φορά. Ο Πέτρος, από φόβο μήπως κατηγορηθεί, ορκίστηκε ότι δεν γνώριζε τον Ιησού. Τότε ξημέρωσε και ακούστηκε το πρώτο λάλημα του πετεινού. Κι ο μαθητής θυμήθηκε τους λόγους του Δασκάλου στον Μυστικό Δείπνο: «Πριν λαλήσει ο πετεινός θα με έχεις αρνηθεί τρεις φορές».¹⁷⁴ Αμέσως, βγήκε έξω από την αυλή και θρήνησε μετανιωμένος.

Εγώ είμαι εκείνος που σ' αρνήθηκα
και τρεις φορές ψιθύρισα «Όχι».
Σαν να 'μουν κλέφτης πήγα, κρύφτηκα,

¹⁷³ Στο ίδιο, σσ. 40-41.

¹⁷⁴ «Ἄμην λέγω σοι ὅτι σὺ σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνῆσαι τρὶς ἀπαρνήσει με». Κατά Μάρκον, 14, 26-30, στο: *Της Καινῆς Διαθήκης ἀπαντα-Novum Testamentum Graece*, ὁ.π., σ. 130.

σκλάβος στου φόβου την απόχη.
Η λέξη που είπα γίνηκε καημός
σε μια κρυφή μέσα μου κόχη.¹⁷⁵

Ο Σαμαράκης συγκινείται από την υπομονή και την αντοχή του Χριστού στα μαρτύρια που υπέστη και υπογραμμίζει τη θριαμβευτική κατάργηση του Θανάτου με την Ανάσταση. Η απάντηση στην τριπλή άρνηση του Πέτρου ήταν η θυσία και η Ανάσταση για το κοινό καλό όλων των Χριστιανών.

Κι εσύ είσαι Εκείνος που δεν λύγισες
κάτω απ' τα βάσανα, τις λύπες.
Θανάτω θάνατον επάτησες
και το μεγάλο «Ναι» σου μου είπες.¹⁷⁶

Ο ποιητής ανέλαβε την ευθύνη για την Σταύρωση και τις ατιμωτικές πράξεις εναντίον του Χριστού. Ταυτόχρονα, απομάκρυνε τον λαό που παρακολουθούσε. Η απάντηση του Κυρίου σε όλα όσα βίωσε ήταν η συγχώρεση και η ευκαιρία του παραδείσου. Ο Σαμαράκης αποπειράται να ερμηνεύσει το μίσος και την εκδικητικότητα εναντίον Του, θεωρώντας υπεύθυνη την ανθρώπινη φύση. Η άφεση αμαρτιών και η αγάπη του Χριστού είναι αποτέλεσμα της θεϊκής του φύσης. Αυτή η στάση του Ιησού λειτούργησε παραδειγματικά για τον ποιητή, ο οποίος στο εξής θα διακηρύσσει το χριστιανικό μήνυμα της Ανάστασης.

Εγώ είμαι εκείνος που σε σταύρωσα
και σε περίπαιξα κει πάνω
κι έλεγα, για να βγάλω το άχτι μου,
τι πρέπει να σου πρωτοκάνω.
Και στο λαό που παραμόνευε
φώναξα: «Φύγετε απ' τον πλάνο!»
Κι εσύ είσαι Εκείνος που συχώρεσες.
Συντρόφισσά σου κι η ψυχή μου.
Για τον παράδεισο εισιτήριο;
Ω, τίποτ' άλλο: Μνήσθητί μου.
Εγώ είμαι εκείνος που σε μίσησα
με δύναμη και πάθος τόσο,
οπού μονάχα ο άνθρωπος μπορεί.
Τ' ορκίστηκα να σ' εξοντώσω,
λες και σου χρώσταγα προσωπικό

¹⁷⁵ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σσ. 40-41.

¹⁷⁶ Το ίδιο.

λογαριασμό να ξεπληρώσω.
Κι εσύ είσαι Εκείνος που μ' αγάπησες,
που ένας Θεός μπορούσε μόνον.
-Του Εσταυρωμένου πάω τραγουδιστής
εις τους αιώνας των αιώνων...¹⁷⁷

Ήδη από τον τίτλο που δίνει στο ποίημά του «Το τελευταίο ποίημα του Καβάφη» είναι φανερό ότι ο ποιητής δημιουργεί μια γέφυρα επικοινωνίας με τον μεγάλο Αλεξανδρινό. Ο τίτλος υποδεικνύει ότι ο Σαμαράκης γράφει το ποίημα αυτό με αφορμή το τελευταίο ποίημα του Καβάφη. Οι «Μέρες του 1908» είναι το τελευταίο ποίημα που θα δημοσιεύσει ο ίδιος εν ζωή το 1932. Το στιχούργημα προσιδιάζει υφολογικά στην καβαφική γραφή, ενώ παράλληλα παρουσιάζει έντονα στοιχεία διακειμενικής αναφοράς σε μια σειρά ποιημάτων του Καβάφη, γεγονός που δικαιώνει τον τίτλο του ποιήματος. Κι όπως τονίζει ο Σιαφλέκης, τα διακείμενα αυτά στο νέο σημασιολογικό περιβάλλον «αναφορτίζονται και αποτελούν στοιχεία μιας ρητορικής του νέου κειμένου, το οποίο διατηρεί την προσωπική στρατηγική και ιδεολογία του».¹⁷⁸

Ο μελετώμενος ποιητής ξεκινά το ποίημα απευθυνόμενος σε κάποιον Αντώνιο. Τον καθοδηγεί για το πώς θα πρέπει να συμπεριφερθεί τις στιγμές πριν από το τέλος. Κρίνει ότι εκείνος θα εγκαταλείψει την εκλεκτή του Αλεξάνδρεια. Τον συμβουλεύει να την αποχωριστεί με θάρρος, αλλά δίχως θλίψη. Επιπλέον, θα πρέπει να καταπιέσει τα συναισθήματά του, καθώς η διατήρηση της αξιοπρέπειας έχει μεγαλύτερη αξία από τη λύπη της απώλειας. Αν ο Αντώνιος δειλίαζε και άρχιζε να οδύρεται θα έχανε όχι μόνο τα κεκτημένα του, αλλά κυρίως την αξιοπρέπειά του. Πρέπει να αντιμετωπίσει γενναία την απώλεια όλων των αποκτημάτων του, όπως γενναία είχε οδηγηθεί και στην απόκτησή τους. Ο Σαμαράκης αναγνωρίζει ότι ο Αντώνιος και κατ' επέκταση κάθε άνθρωπος δεν είναι ποτέ έτοιμος να δει τα κεκτημένα του να συντρίβονται, δεν έχει το σθένος να παραμείνει ψύχραιμος ενώπιον της απώλειας.

Αντώνιε, θαρρώ, πως πια θ' αφήσεις
την Αλεξάνδρεια που τόσον αγαπάς .
Αποχαιρέτα την και μη θρηνήσεις.

---

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 41.

¹⁷⁸ Σιαφλέκης Ζαχαρίας, «Επίδραση και Διακειμενικότητα στη συγκριτική έρευνα της λογοτεχνίας», *Σύγκριση*, τχ. 1, 1989, σ. 18.

Ψυχή, την ύστατη ώρα τώρα να σιωπάς.¹⁷⁹

Η *persona* του ποιητή αφορμάται από το ποίημα του Καβάφη «Άπολείπειν ὁ θεὸς Ἀντώνιον» (1911), συνομιλεί με τον Ρωμαίο στρατηγό και ταυτίζεται με τον Καβάφη ως προς τη στάση που οφείλει να τηρήσει ο Αντώνιος τις κρίσιμες στιγμές του τέλους.

Όπως είναι γνωστό, ο Αντώνιος των ποιημάτων είναι ο Μάρκος Αντώνιος (14 Ιανουαρίου 83 π.Χ.-1 Αυγούστου 30 π.Χ.), Ρωμαίος πολιτικός και στρατηγός, ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά την μετατροπή της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας σε Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Συμμετείχε το 43 π.Χ. στον σχηματισμό της Δεύτερης Τριανδρίας, μαζί με τον Οκταβιανό και τον Λέπιδο, με σκοπό τη διεκδίκηση της εξουσίας του Ρωμαϊκού κράτους. Έναν χρόνο μετά, αφού είχαν νικήσει τους δολοφόνους του Ιούλιου Καίσαρα, οι τρεις άνδρες μοιράστηκαν τα εδάφη που κατείχε η Ρώμη, δίνοντας στον Αντώνιο τις κτήσεις στην Ανατολή.¹⁸⁰ Στην Κιλικία συνάντησε την Κλεοπάτρα και αντί να την εκδικηθεί για τη συνδρομή που είχε προσφέρει στους δολοφόνους του Καίσαρα, την έκανε ερωμένη του. Ο Αντώνιος ερωτεύτηκε σφοδρά την Κλεοπάτρα και άρχισε να αμελεί τους πάντες και τα πάντα. Ενώ ο Οκταβιανός κατόρθωσε να εξουδετερώσει τον Λέπιδο και να συγκεντρώσει την εξουσία της Ρώμης, ο Αντώνιος σχεδίαζε να δημιουργήσει μια χωριστή αυτοκρατορία την οποία θα διοικούσε μαζί με την Κλεοπάτρα. Ο Οκταβιανός, όμως, αγανακτισμένος με τη στάση του Αντώνιου απέναντι στην αδερφή του Οκταβία τη Νεότερη και αναγνωρίζοντας τις επεκτατικές βλέψεις του εις βάρος του Ρωμαϊκού κράτους, έστρεψε τη Σύγκλητο εναντίον του, τον καθαίρεσε και κήρυξε πόλεμο κατά της Αιγύπτου. Ο πόλεμος αυτός, που ουσιαστικά ήταν ένας εμφύλιος ανάμεσα στον Οκταβιανό και τον Αντώνιο, κρίθηκε με τη ναυμαχία στο Άκτιο το 31 π.Χ., στην οποία οι δυνάμεις της Κλεοπάτρας και του Αντώνιου κατατροπώθηκαν. Λίγους μήνες μετά ο Οκταβιανός κινήθηκε κατά της Αλεξάνδρειας (30 π.Χ.).¹⁸¹

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο¹⁸², τη νύχτα της παραμονής της μεγάλης επίθεσης του Οκταβιανού ακούστηκαν ξαφνικά ήχοι μελωδικών οργάνων και προκλήθηκε έντονος θόρυβος από κόσμο που χόρευε με βακχικούς αλαλαγμούς.

¹⁷⁹ Σαμαράκης Αντώνης, ὀ.π., σ. 41.

¹⁸⁰ Βερτολίνι Φραγκίσκος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, τ. 2, Πελεκάνος, Αθήνα 2013, σσ. 5-9.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σσ. 31-52.

¹⁸² Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Αντώνιος 75.

Αυτό θεωρήθηκε σημάδι πως ο Διόνυσος, με τον οποίο ταυτιζόταν ο Αντώνιος, τον εγκατέλειπε.

Στην επόμενη στροφή του ποιήματος, ο Σαμαράκης αναφέρεται σε κάποια ωραία ύπαρξη εφήβου που τείνει το χέρι του σε αποχαιρετισμό. Ο Καβάφης στο ποίημα «Μέρες του 1908» ασχολείται με έναν νεαρό, ο οποίος όταν αποχωριζόταν τα άθλια ρούχα του και έμενε ολόγυμνος, αποτελούσε το εξοχότερο δείγμα του κάλλους του γυμνού νεανικού ανδρικού σώματος. Η αναπόληση της εφηβικής αυτής μορφής είναι δυνατόν να ταυτίζεται με αυτή του Καισαρίωνα που τόσο συχνά αναφέρεται στα ποιήματα του Αλεξανδρινού ποιητή.

Εφηβική μορφή περνά αιθερία...
Το χέρι απλώνεται σε αποχαιρετισμό.
Έφηβε, σμιλευμένη απ' τον Φειδία,
μακριά από της στιγμής αυτής το λογισμό.¹⁸³

Στην τρίτη στροφή, ο ποιητής μιλά για τη ζωή του και τα δύσκολα χρόνια που έχει περάσει. Αντλώντας έμπνευση από το ποίημα του Καβάφη «Κεριά», χρησιμοποιεί την εικόνα με τα σβησμένα κεριά του παρελθόντος για να μεταδώσει την απελπισία του, καθώς παρακολουθεί τις μέρες της ζωής του να κυλούν γοργά. Ο ποιητής κοιτά τα σβησμένα κεριά, τις μέρες δηλαδή που πέρασαν ανεπιστρεπті. Παρατηρεί ότι έχει απομείνει μόνο ένα κερί αναμμένο, το οποίο θα σβήσει με τη σειρά του με την τελευταία του. Ο ποιητής λυπάται, αναλογιζόμενος πόσο γρήγορα περνά η ζωή· κι αυτή τη διαπίστωση επιχειρεί να μοιραστεί με τους αναγνώστες. Το συμπέρασμά του λειτουργεί ταυτόχρονα και σαν μια καθολική υπενθύμιση ότι η ζωή δεν διαρκεί για πάντα, ίσως μάλιστα να μη διαρκέσει και πολύ, γι' αυτό θα πρέπει να απολαμβάνουμε την κάθε στιγμή προτού όλα τα κεριά σβήσουν.

Άγωνα χρόνια που έχω ζήσει.
Διακρίνω τώρα τα κεριά που έχουν σβηστεί
και το στερνό σε λίγο πια θα σβήσει
όταν το μάτι μου βαριά θα σφαλιστεί¹⁸⁴.

Ο Σαμαράκης ολοκληρώνει το ποίημα καταλήγοντας στους βαρβάρους. Όλα τα καβαφικά στοιχεία που αφομοιώνει συμπλέκονται σε μian επίκληση προς τον

¹⁸³ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 104.

¹⁸⁴ Το ίδιο.

Κύριο, φορούν το ένδυμα της προσευχής και συνεχίζουν τη συνομιλία με το καθαφικό έργο μέσα από την αναφορά στα τείχη. Ο ποιητής παρακαλεί τον Θεό να μην μιάνουν οι βάρβαροι τον πόνο του, παραπέμποντας έτσι στο καθαφικό αριστούργημα «Περιμένοντας τους Βαρβάρους» (1904). Ακόμη, επηρεασμένος από τα «Τείχη» (1896, 1897) εκφράζει την αίσθησή του πως βρίσκεται εγκλωβισμένος μέσα σε τείχη και κατ' επέκταση σε μια σειρά περιορισμών και ορίων. Μ' έναν εξαιρετικά παραστατικό συμβολισμό, ο Σαμαράκης παρουσιάζει τους περιορισμούς που τίθενται στη ζωή μας ως τείχη, καθιστώντας έτσι εναργέστερη την εικόνα του εγκλωβισμού. Τέλος, τα τείχη θα μπορούσαν να λειτουργούν ως μέσο προστασίας απέναντι στην βεβήλωση των βαρβάρων.

Ω, Κύριε, τον πόνο μου ας μην τύχει
οι βάρβαροι σκληρά να βεβηλώνουν.
Αισθάνομαι τριγύρω μου τα τείχη
ολοένα να ψηλώνουν, να ψηλώνουν ...¹⁸⁵

3.4 Καρυωτάκης

Ένα επιπλέον θεματικό χαρακτηριστικό των ποιημάτων του Σαμαράκη είναι οι καρυωτακικές επιδράσεις σε ποιήματα που αφορούν τον πόνο, την μοναξιά, την αγάπη και την επίμονη επιδίωξη της χαράς. Τα ποιήματα αυτά είναι τα εξής¹⁸⁶: «Εις λεύκωμα κόρης» (σ. 17), «Ξένα κι άγνωστα» (σ. 26), «Εδώ ήταν όνειρο» (σ. 32), «Επιτάφιο σχέδιο» (σ. 37), «Ελεγείο σε μια χίμαιρα» (σ. 43), «Θάνατος» (σ. 47), «Όραμα ζωής» (σ. 53), «Ένας νέος απ' την Ελλάδα» (σ. 74), «Το παιδί που χτυπάει το τύμπανο την Αποκριά στην Ελλάδα» (σ. 75) και «Δίστιχα» (σ. 105).

Ο δημιουργός στο ποίημα «Εις λεύκωμα κόρης» επικοινωνεί με τον Κώστα Καρυωτάκη μέσω του υποτίτλου που προέρχεται από το ποίημα «Μόνο» (*Νηπενθή*, 1921) του τελευταίου. Και στα δύο ποιήματα κυριαρχεί το απρόσωπο ρήμα «πρέπει». Και οι δύο ποιητές ακροβατούν ανάμεσα στα «πρέπει» και στα «θέλω» στο πλαίσιο της αγάπης και του έρωτα. Ο Σαμαράκης νυμφεύθηκε την Ελένη Κουρεμπανά το 1962· ωστόσο, εκείνος, σαν να την περίμενε από καιρό, έγραφε ποιήματα στα οποία

¹⁸⁵ Το ίδιο.

¹⁸⁶ Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σ. 355, σημ. 65.

εκείνη πρωταγωνιστούσε, πολύ πριν τη γνωρίσει, πριν καν εκείνη γεννηθεί. Όπως σημειώνει η Ελένη Μπίστικα: «Και όμως, όταν διαβάσεις το ποίημα του Αντώνη Σαμαράκη «Εις Λεύκωμα Κόρης» –με υπότιτλο «Αχ, όλα έπρεπε να ‘ρθουν καθώς ήρθαν» Καρυωτάκης– δικαιώνεις αυτή τη γνωριμία, κι αυτή την αγάπη, σε πρότερο χρόνο».¹⁸⁷

Δεν έπρεπε να ‘ρθεις αυτήν την ώρα
που μόλις είχα κάψει τα χαρτιά μου
κι ήταν τα χέρια μου γεμάτα στάχτες...
που μόλις είχα κάψει την καρδιά μου.

Δεν έπρεπε να ‘ρθεις αυτήν την ώρα
που έλεγα πια πως όλα έχουν τελειώσει.
Δεν έπρεπε να ‘ρθεις, να μου θυμίσεις
πως μένει κάτι που δεν το ‘χω δώσει.

Σε μια ζωή που κύλησε στα πάθη
το πάθος έφερες το πιο μεγάλο:
να σ' αγαπώ. Να σ' αγαπώ. Και πάλι
να σ' αγαπώ. Κι ύστερα, τίποτ' άλλο!

Δεν έπρεπε όλα να ‘ρθουν καθώς ήρθαν
και να 'χω πει τη σκληρή λέξη: «Φτάνει».
Δεν έπρεπε να ‘ρθεις αυτήν την ώρα
που μόλις είχα πια κι εγώ πεθάνει.¹⁸⁸

Στο ποίημα «Ξένα κι άγνωστα» ο λογοτέχνης επικεντρώνεται στην καρυωτακικής υφής αμείωτη αναζήτηση της χαμένης χαράς. Η αγωνία για το αβέβαιο μέλλον και ο φόβος της μοναξιάς κυριαρχούν στην ψυχή του. Επιπρόσθετα, υποβάλλει στον αναγνώστη τον τρόπο ενώπιον του αγνώστου και του ξένου.

Κυνηγώντας τη χαμένη μου χαρά,
μες στους δρόμους άσκοπα βαδίζω,
μες στους ίδιους δρόμους που γνωρίζω
δεκαπέντε χρόνια τώρα στη σειρά.
Κι όμως, πρώτη λες τους περπατώ φορά-
άγνωστους και ξένους τους νομίζω
τους γνωστούς μου δρόμους που γυρίζω
κυνηγώντας τη χαμένη μου χαρά.

¹⁸⁷ Μπίστικα Ελένη, «Μια καινούργια –και τόσο παλιά– φωνή»: Ποιήματα του Αντώνη Σαμαράκη, από τις εκδόσεις Καστανιώτη, Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 05.12.2008.

¹⁸⁸ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 17.

Με κομμένα της ψυχής μου τα φτερά
άβουλα το μέλλον ατενίζω,
τους γνωστούς σαν ξένους χαιρετίζω,
κυνηγώντας τη χαμένη μου χαρά.
Η καρδιά μου από τη λύπη πλημμυρά,
ξένο κι άγνωστο κι αυτό, το γκρίζο
–το δικό μου σπίτι –, και δακρύζω
κυνηγώντας τη χαμένη μου χαρά.¹⁸⁹

Στο ποίημα «Εδώ ήταν όνειρο», το οποίο αφιερώνει στον Άλκη Αγγελόγλου, λογοτέχνη και δημοσιογράφο, ο Σαμαράκης στοχάζεται σχετικά με το νόημα της ζωής. Το ποίημα είναι πιθανότατα εμπνευσμένο από τη συλλογή διηγημάτων του Αγγελόγλου με τίτλο *Εαρινό*. Θυμίζοντας καρυωτακικούς στίχους¹⁹⁰, ο ποιητής νιώθει έναν μεγάλο πόθο για ζωή και δημιουργία που προσγειώνεται από την αίσθηση του μάταιου και του χαμένου, η οποία εντείνεται ολοένα και περισσότερο, προκειμένου να φτάσει πια στο τέλος σ' ένα τραγικό αδιέξοδο, με τελική συνέπεια τον θάνατο.

Εαρινό τραγούδι, κι η ψυχή μου
με τον ίσκιο σου δένεται και πάει...
Καθώς φτεροζυγιάζεται στα χάη,
μια τουφεκιά... Κι όμως, ποτέ δεν ήμουν

έτσι γενναίος κι έτσι έτοιμος για σένα,
ζωή, ζωή που σε πατήσαν χάμω
σαν ένα τριαντάφυλλο στην άμμο...
Σύννεφα και πουλιά κυνηγημένα

με πίκρα την καρδιά μου θα μεθύσουν
και με τη μνήμη ενός χαμένου κήπου
χωρίς λουλούδια... Ω, ζωή, ζωή που
εγέρασες και νέα ποτέ δεν ήσουν.

Εαρινό τραγούδι, κι η ψυχή μου
με τον ίσκιο σου δένεται και πάει...
Α, λύπη φθινοπωρινή και πράοι
θάνατοι, δεν θα φύγετε μαζί μου;¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 26.

¹⁹⁰ Πολίτης Λίνος, ό. π., σ. 248.

¹⁹¹ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 32.

Τον Ιανουάριο του 1943 ο Σαμαράκης έγραψε το ποίημα «Επιτάφιο σχέδιο». Αν και γράφτηκε στα χρόνια της Κατοχής, το ποίημα αυτό δεν εντάσσεται στο κλίμα της εποχής που χαρακτηριζόταν από τις πολεμικές επιχειρήσεις, την πείνα και τις κακουχίες. Βρίσκεται στο πλαίσιο της κανονικότητας και της καθημερινότητας. Αξίζει να σημειωθεί ότι εδώ φαίνεται πως όλη η ζωή των ανθρώπων δεν ήταν υποκείμενη στον πόλεμο και στην Κατοχή, αλλά υπήρχε περιθώριο για περισσότερο ειρηνικές δραστηριότητες. Ο νεαρός Σαμαράκης δημιουργεί έναν επικήδειο για κάποιον που απεβίωσε από αγάπη.¹⁹² Το πρόσωπο που υποσημαίνεται θα μπορούσε να συνδεθεί με τον Κώστα Καρυωτάκη, ο οποίος αυτοκτόνησε εξαιτίας του ανεκπλήρωτου έρωτά του για την Μαρία Πολυδούρη:

Στον άγγελο που κάποτε θα φτάσει,
δώσε ξανθό κρασί σε μαύρο τάσι.

Και μίλησε στον ξένο: «Συντροφιά του
ήταν το σύννεφο που φεύγει κάτου ...»

Μα τι να πεις εσύ για τα όνειρά μου;
Σκύψε και στήσε πύργους με την άμμο.

Για τη χαρά μου, σφράγισε το στόμα
κι ένα σταυρό χαρακώσε στο χώμα.

Και πες στον άγγελο που θα 'χει φτάσει
πάνω από θάλασσες, πέρ' από δάση,

με φωνή που σαν δρόσο θα με ράνει:
«Για την αγάπη έχει αυτός πεθάνει».¹⁹³

Στο ίδιο μήκος κύματος ο λογοτέχνης συνθέτει ένα θρηνητικό ποίημα στις 5 Νοεμβρίου 1943 με τίτλο «Ελεγείο σε μια χίμαιρα».¹⁹⁴ Τοποθετεί ως υπότιτλο του ποιήματος τη φράση «Πώς παρεδόθημεν τη φθορά;»¹⁹⁵, η οποία προέρχεται από την Νεκρώσιμο Ακολουθία του Χριστιανισμού. Σε αυτήν την ακολουθία η φράση συμπληρώνεται ως εξής: «καὶ συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ;»¹⁹⁶. Ο ποιητής

¹⁹² Καστρινάκη Αγγέλα, *Η λογοτεχνία στη δεκαετία 1940-1950*, Κάλλιπος: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, Αθήνα 2015, σ. 35.

¹⁹³ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 37.

¹⁹⁴ Πρβλ. Καρυωτάκης Κώστας, *Ελεγεία και Σάτιρες*, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 1997.

¹⁹⁵ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 43.

¹⁹⁶ Βλ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Νεκρώσιμοι και επιμνημόσυνοι ακολουθίες*, Αθήνα 2011.

προβληματίζεται και στοχάζεται σχετικά με τις έννοιες της φθοράς και του θανάτου. Το καρυωτακικής προέλευσης μοτίβο του ανεκπλήρωτου έρωτα επανέρχεται. Σε πρώτο πρόσωπο ο Σαμαράκης περιγράφει το κυνήγι μιας χίμαιρας, ενός απραγματοποίητου έρωτα για μια γυναίκα, καταλήγοντας στον μοιραίο αποχωρισμό του από αυτήν εξαιτίας της αποδημίας του.

Ένα φθινόπωρο θα ταξιδεύει
και λουλούδια δεν θα κρατώ στα χέρια.
Στα μάτια σου, ήμερα σαν μεσημέρια,
μνήμη καλοκαιριού θα περισσεύει.

Να, και τα δώρα που θα φέρω κάτου,
τη μοναξιά, τον ίσκιο μου, τα χείλη,
έτσι αρμυρά, πικρά σαν ασφοδίλι,
πετρωμένα στη λέξη του θανάτου...

Κι όταν θα 'ρθεί η μοιραία στιγμή, να κλείσει
το βιβλίο με τα παραμύθια, κάμε
ένα παιδί κυνηγημένο να 'μαι
που έχει πεθάνει πριν ακόμα ζήσει.

Αχ, όλα να 'ρθουν έτσι, μεθυσμένα,
πρωτόγονα, γυμνά από κάθε ψέμα.
Στα σύννεφα ν' αστράψουν, δάκρυα κι αίμα...
τα δυο χιμαιρικά μας πεπρωμένα.

Και τον άγγελο που θα ξαγρυπνήσει
στα μάτια μου, να καίει μια φλόγα κρύα
και μια πικρή στα χείλη του απορία:
ποιαν είχα τόσο... τόσο αγαπήσει.¹⁹⁷

Ο δημιουργός στο ποίημα «Θάνατος» του 1933 φαντάζεται τις αργές και βασανιστικές τελευταίες ώρες, προτού αφήσει την τελευταία του πνοή. Οι στιγμές αυτές σημαδεύονται από τον πόνο, την μοναξιά και την εγκατάλειψη. Το φύσημα του ανέμου, το ουρλιαχτό του σκύλου και ο ήχος μιας σπασμένης λύρας αισθητοποιούν τον θάνατο και συνοδεύουν τον νεκρό στο στερνό του ταξίδι. Η αναφορά στον θάνατο παραπέμπει, αντανακλαστικά σχεδόν, στον Καρυωτάκη, κυρίως λόγω της αναπόφευκτης ταύτισης της ποιητικής του με την προσωπική του πορεία και της κατάληξής της με την πράξη αυτοχειρίας. Το ποίημα αυτό δεν έγινε αποδεκτό προς

---

¹⁹⁷ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 43.

δημοσίευση από το περιοδικό *Διάπλασις των Παίδων* και δημοσιεύτηκε τελικά στο περιοδικό *Ξεκίνημα*.¹⁹⁸

Οι μέρες μου λιγότεψαν ακόμη πιο πολύ,
φεύγει η ζωή με στεναγμούς στην καθεμιά πνοή μου
και του θανάτου τα φτερά στην πόρτα την κλειστή
σημαίνουνε θρηνητικά την ύστερη στιγμή μου.

Μονάχος μες στην ερημιά, τρισκόταδο βαθύ
με περιζώνει από παντού. Φλογίζονται τα χείλη
χωρίς ξεδιψασμό, και στη γωνιά τη σκοτεινή,
στο εικονοστάσι, τ' αμυδρό φως χύνει το καντήλι.

Μόνος. Σε μια καρέκλα τρεμοσβήνει το κερί,
κι άδικα την ανείπωτη πασχίζει αγωνία
να ξεδιαλύνει της ψυχής . Ο θάνατος αργεί,
ιδρώτα στάζει το κορμί κι η κάμαρα είναι κρύα.

Τ' αγέρι στο παράθυρο – το κλάμα το στερνό –,
σκοτάδι. Σβήνει το κερί, κι απέξω από τη θύρα
ο σκύλος αλυχτά, και ηχεί σε τόνο θλιβερό
«καλό ταξίδι» απ' τη γωνιά η ραγισμένη λύρα.¹⁹⁹

Στο ιταλικό σονέτο «Όραμα ζωής», συντεθειμένο το 1940, ο θεράπων των Μουσών μεταφέρει στους αναγνώστες τα προσωπικά του συναισθήματα μπροστά στον πόλεμο. Προσπαθεί να απομονωθεί και να διαφυλάξει ό,τι ιερό έχει. Με πίστη και ελπίδα καταφεύγει στο υπέρτατο ον, τον μοναδικό σωτήρα απέναντι στον πειρασμό και την αδικία.

Εδώ που μόνο μ' έχουν λησμονήσει
τα πάθη της καρδιάς μου, κι η γαλήνη
τα μάτια μου ζητάει να πλημμυρίσει.
Με τη φωνή του ωκεανού που σβήνει,

σε δυο κοχύλια του γιαλού έχω κλείσει
ό,τι παρθένο μέσα μου έχει μείνει
και μ' αναφλέγει, με πονεί, με κρίνει.
Δεν θέλω πια κανείς να μ' αγαπήσει...

Κι αν ο Θεός, μες στις νυκτός τα ερέβη,
απ' τον εξώστη του κρυφά κατέβει

¹⁹⁸ Ανδρειωμένος Γιώργος, ό.π., σσ. 339-340.

¹⁹⁹ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 47.

να ιδεί, μοιραίος κι ανήσυχος, τι κάμω,

στ' ακροθαλάσσι θα με βρει, με βλέμμα
πικρό τη δύση να κοιτώ, και με αίμα
να γράφω ποιήματα στην άμμο.²⁰⁰

Στο ποίημα «Ένας νέος απ' την Ελλάδα», το οποίο φέρει την ημερομηνία 13/7/1937, ο Σαμαράκης αφηγείται την ιστορία ενός άνδρα νεαρής ηλικίας που βρίσκεται σε μια παγωμένη χώρα του Βορρά (ίσως είναι και εξόριστος) και νοσταλγεί την πατρίδα του, την Ελλάδα. Ο θάνατος λειτουργεί λυτρωτικά για τον νέο. Σαν να ήταν ο Χριστός ή κάποιος άγιος της Εκκλησίας το σώμα του ανέβλυζε μύρο. Με την ηττοπάθεια να δεσπάζει στους στίχους του ποιήματος και με την περιγραφή της εικόνας ενός νέου ανθρώπου παραδομένου στην κατήφεια και τον φαναλισμό, ο ποιητής κάνει ένα υπαινικτικό πολιτικό σχόλιο για την εποχή του. Ο νέος απ' την Ελλάδα είναι σύμβολο των πολιτών εκείνης της περιόδου που μέσα στη μεταξική δικτατορία γίνονται παρατηρητές διαρκών μεταβολών στις ζωές τους. Έχοντας βιώσει τη μακροχρόνια πολιτική αστάθεια και την οικονομική αβεβαιότητα αδυνατούν να δράσουν ως ενεργοί πολίτες και μετατρέπονται σε «πιόνια» της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας. Το ποίημα είναι θεμιτό να παραλληλιστεί με το ποίημα «Ανδρείκελα» που περιέχεται στη συλλογή *Ελεγεία και σάτιρες* του Κώστα Καρυωτάκη.

Σε μια χώρα που λευκαίνουν τον αχνόν ορίζοντά της
τα παγόβουνα που υψώνουν τη νεκρή τους σιλουέτα,
μες στου πόλου τη γαλήνη που ξεχύνει ψυχοστάτης
κι όλα νεκρικά ησυχάζει κάποια μαγική μπαγκέτα,
σε μια χώρα, βόρεια χώρα, την εξωτική ομορφιά της,
ένας νέος απ' την Ελλάδα και το φως αποχαιρέτα...

Σε μια χώρα που ακουμπούσε κουρασμένος ο ουρανός της
στις βουνοκορφές που σκίζαν την υγρή του προσωπίδα
και δεν έφτανε ο ήλιος ως τον κάμπο κάτω σώστης
της χαράς οπού στα στήθη σπέρνει τη χρυσήν ελπίδα,
σε μια χώρα προς το νότο είχε στρέψει, νοσταλγός της
ένας νέος απ' την Ελλάδα, της ψυχής του την πυξίδα.

Σε μια χώρα, βόρεια χώρα, οι σελαγισμοί των άστρων σαν
καρφιά μες στην καρδιά του του τρυπούσανε τη σάρκα

---

²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 53.

κι αντηχούσανε στ' αυτιά του σαν πρωτόλεια ποετάρων
τα γλυκύτατα τραγούδια που μαγεύανε τα πάρκα.
Κι η ψυχή του ξεγελούσε τις ψηλές σκιές των κάστρων
ταξιδεύοντας στο νότο με του ονείρου της τη βάρκα.

Τα κλειδιά είχε παραδώσει της ασήμαντης ζωής του,
με τα χέρια στην καρδιά του σαν φρουρούς σε τάφο γύρω.
Δεν εμόλυνε κανένας το μυστήριο της θανάτου
και στην πολική τη νύχτα, θάμα μαγικών ονείρων,
άστραψαν σαν ήλιοι χίλιοι της ματιάς της υστερνής του
οι φεγγοβολιές κι απλώθη γύρω μυστικό ένα μύρο...²⁰¹

Στις 7/3/1937 ο λογοτέχνης μας επανέρχεται με το ποίημα «Το παιδί που χτυπάει το τύμπανο την Αποκριά στην Ελλάδα». Γράφει για την ιστορία ενός φτωχού αγοριού που τις Απόκριες μεταμφιέζεται σε τυμπανιστή. Το παιδί αυτό, ως άλλος Χριστός, ανεβαίνει τον δικό του Γολγοθά· ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο ποιητής, δεν υπάρχει ελπίδα ανάστασης ούτε περίπτωση να κηδευτεί από κάποιον προερχόμενο από την Αριμαθαία. Ο Σαμαράκης συνδέει αυτό το περιστατικό με τη χριστιανική παράδοση που θέλει τον Ιωσήφ της Αριμαθαίας μετά τον θάνατο του Ιησού να λαμβάνει από τον Πόντιο Πιλάτο την άδεια να αποκαθηλώσει το νεκρό σώμα Του από τον Σταυρό, προκειμένου να το προετοιμάσει για τον ενταφιασμό. Την εορτή της Αποκριάς μεταχειρίζεται και ο Κώστας Καρυωτάκης στο ποίημα «Αποκριάτικο». Επιπλέον, το τύμπανο αναφέρεται στο καρυωτακικό σάτιρα «Εις Ανδρέαν Κάλβον».

Ακολουθάς μισόγυμνο μες το βαρύ χειμώνα
Τ' αλλόκοτα συντρίμματα των φτωχομασκαράδων.
Στο πέρασμά σου ακούγονται – ω, ταπεινή ανεμώννα –
κουβέντες συμπονετικές καλών νοικοκυράδων.

Ω, το μυστήριο της ζωής που πρόωρα το 'χεις νιώσει,
πόσο βαθιά τρυπήσανε την απαλή ψυχή σου
οιθλιβεροί συλλογισμοί που σ' έχουν περιζώσει
σαν σύννεφα στον ουρανό της παιδικής μορφής σου.

Το σκοτεινό σου μέτωπο έχει βαριά σφραγίσει
Η γνώση της σκληρής ζωής και του ψωμιού η φροντίδα,
και το αίμα που τον ώμο σου τον έχει κοκκινίσει
είναι για σένα η πιο λαμπρή της νίκης επωμίδα.

Το πρόσωπό σου το χλομό φριχτά μπογιατισμένο
κοιτάζει με παράπονο γερμένο λίγο πλάι,
το πλήθος των μικρών παιδιών οπού φτωχοντυμένο

---

²⁰¹ Στο ίδιο, σ. 74.

μα λεύτερο περιγελά και σε πετροβολάει.

Ευγενικός ο πόνος σου και σιωπηλό το δράμα,
στο δρόμο προς τον Γολγοθά μονάχο σου ανεβαίνεις,
άδικα στης Ανάστασης επίστεψες το θάμα
κι απ' την Αριμαθαία ποτέ κανέναν μην προσμένεις.

Δεν ξέρω πως μου φάνηκες ως έπεφτε το βράδυ,
σαν σύμβολο της θλιβερής και στείρας εποχής μας,
τυμπανιστή που χτύπαγες μες στο βαθύ σκοτάδι,
στερνός, την υποχώρηση της γης μας, της φυλής μας.²⁰²

Στο αποτελούμενο από 11 διακριτά δίστιχα ποίημα «Δίστιχα» (4/10/1936) ο δημιουργός αναλύει την προσωπική του πορεία στο κατώφλι του θανάτου. Αποτυπώνει με στίχους τα συναισθήματά του όπως ο φόβος, ο πόθος και ο πόνος. Αναγκάζεται να τα καταπιέξει και αυτό έχει ψυχοσωματικές συνέπειες. Ο χρόνος και οι εποχές τον προσπερνούν, ενώ εκείνος παραμένει βυθισμένος σε σκέψεις και συναισθήματα. Τα στοιχεία της φύσης συμπληρώνουν την εικόνα του ανθρώπου. Δηλώνει εμφατικά ότι, εφόσον έχει νεκρωθεί η ψυχή του, μοιραία θα επέλθει και η νέκρωση του σώματος. Ο θάνατός του θα είναι μοναχικός και όταν συντελεστεί ο ίδιος θα γίνει βορά στα πεινασμένα κοράκια και στα βλέμματα των περιέργων περαστικών.

Σαν να φοβάται μην τη νιώσουν ότι ζει
πώς τραγουδά η καρδιά, κρυφά σαν προσευχή.

Από την προσμονή τα χέρια μου κοπήκαν
στους αγκώνες, και το στόμα τι να πει;

Και να 'ναι απ' το βοριά να καρτερώ το φως,
ο πόνος μου βαθύς κι ο πόθος μου κρυφός.

Ω, η μαύρη συννεφιά που υψώνεται βουνό
και να μη βλέπεις πια, ψυχή, τον ουρανό.
Να, τ' όνειρό μου εδώ, ξανθό κι ωραίο, πικρό,
σαν φύλλο στο βοριά, σαν στάχτη από νεκρό.

Χειμώνας είναι, λέω, κι όμως
το κλήμα καρτερεί, γεμάτος σκόνη ο δρόμος.

Ω, βαρυχειμωνιά, μου πνίγεις την ψυχή

---

²⁰² Στο ίδιο, σ. 75.

στου δέντρου τα κλαδιά ακούς την ταραχή.

Θα πέσει κι ο κορμός σε λίγο σιωπηλά
κι ούτε ένα αστέρι εκεί να βλέπει από ψηλά.

Και να 'ναι στην ερμιά, μέγας μεγαλωστί,
κολόνα αρχαίου ναού που θα 'χει γκρεμιστεί,

Κοράκια μοναχά πρωί - πρωί θα 'ρθούν
ω, κι οι περαστικοί, περίεργοι θα σταθούν

και θα μετράν, στη θέα του λείψανού μου,
τα φτωχικά συντρίμια του εαυτού μου.²⁰³

3.5 Παλαμάς

Η χριστιανική πίστη του Κωστή Παλαμά αντανakλάται στο σαμαρακικό ποίημα «Ένα παιδί γράφει στον Χριστό»²⁰⁴. Η ελληνορθόδοξη θρησκεία ενώνει τους δύο ποιητές. Η οικογένειά του Παλαμά είχε βαθιές ρίζες στην Ορθόδοξη Παράδοση. Στην παιδική του ηλικία ο ποιητής πήγαινε τακτικά στην εκκλησία και συμμετείχε στις διαδικασίες της λατρείας.²⁰⁵ Στα εφηβικά και νεανικά του χρόνια, επίσης, δεν στάθηκε αρνητικός απέναντι στη χριστιανική πίστη. Σε ηλικία 19 ετών, το 1878, έγραψε ένα από τα πρώτα του ποιήματα υπό τον τίτλο «Πλάστη μου Χριστέ», ποίημα γεμάτο από χριστιανική κατάνυξη, ενώ το 1879 συνέγραψε και το ποίημα «Προσευχή».²⁰⁶

Στο εξεταζόμενο ποίημα, ο λογοτέχνης ως ενήλικας απευθύνεται στον Χριστό. Τον εξυμνεί και Τον παρακαλεί να γυρίσει πίσω τον χρόνο και να τον μεταμορφώσει σε παιδί. Τονίζει ιδιαίτερα την ανάγκη του να βρίσκεται κοντά στον Θεό, καθώς πλάι Του νιώθει ηρεμία και ασφάλεια. Ο ώριμος Σαμαράκης αναζητά την ανεμελιά και την αγνότητα της παιδικής ηλικίας. Σε ανάλογο κλίμα κινείται και η παλαμική γραφή: σε ορισμένα ποιήματα είμαστε σε θέση διακρίνουμε τη νοσταλγία, τη θύμηση, την παιδικότητα και την επιθυμία της επιστροφής στα ευτυχισμένα

²⁰³ Στο ίδιο, σ. 105.

²⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 117.

²⁰⁵ Παναγιωτόπουλος Ιωάννης Μιχαήλ, «Ο Παλαμάς, Ποιητής του Έθνους», *Παρνασσός*, τχ. 1 (1959), σσ. 29-38.

²⁰⁶ Φήμης Παύλος, «Ο Κωστής Παλαμάς και η θρησκεία. Μια προσέγγιση στο θέμα» στο: Σκαρτσής Σωκράτης (επιμ.), *Πρακτικά Ενάτου Συμποσίου Ποίησης. Κωστής Παλαμάς, η εποχή του και η εποχή μας*, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1992, σσ. 239-244.

παιδικά χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά το ποίημα «Το σπίτι που γεννήθηκα».²⁰⁷

Είσαι ένα κρύσταλλο άλιωτο κι ανέγγιχτο από χέρι
Πρέπει να 'ρθεις σαν όνειρο, κανείς δεν θα το ξέρει,
μονάχα η νύχτα γύρω μας θα πέφτει σιωπηλά.

Αγίασε το δρόμο μου με την απλή ομορφιά σου
και στείλε την ελπίδα σου στα μάτια μου σκεπή.
Πώς αλαφρώνω ξαφνικά σαν στέκομαι κοντά σου.
Δεν είναι κάτι απίστευτο; Ποιος τάχα να σ' το πει.

Δώσε μου πίσω την καρδιά, εκείνη που είχα τότες,
κάνε με πάλι ένα παιδί που λαχταρά για φως.
Ναι, το θυμάσαι; Τι ζωή και τι χαρές οι πρώτες.
Σκύψε να δεις τα μάτια μου και γίνε μου αδελφός

Άγνωστε που σ' αγάπησα προτού να σε γνωρίσω,
μες στα βαθιά μεσάνυχτα την πόρτα σου χτυπώ.
Κύριε, προτού τα μάτια μου στα χέρια σου ακουμπήσω,
να μάθω να προσεύχομαι, να κλαίω και ν' αγαπώ...²⁰⁸

Συνοψίζοντας, η χριστιανική θρησκεία, η παιδική ηλικία και η ανάγκη επιστροφής σε αυτήν είναι τα κοινά θεματικά μοτίβα που πραγματεύονται οι δυο προαναφερθέντες ποιητές. Επομένως, τα παιδικά χρόνια λειτουργούν ως χώρος προσωπικής μνήμης και γίνονται το εφαλτήριο για ποιητική έκφραση.

3.6 Σεφερικοί και παπαδιαμαντικοί ήχοι

Ο δημιουργός αφομοιώνει, ακόμη, από τους Γιώργο Σεφέρη και Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη τα θέματα των παραινέσεων προς τρίτους και των συλλογισμών γύρω από την έννοια του σφάλματος που μολονότι μας ταλανίζει το επαναλαμβάνουμε.²⁰⁹ Τα στοιχεία αυτά είναι εμφανή στα εξής ποιήματα²¹⁰: «Ένα γράμμα» (σσ. 29-30), «Στον κύριο Κάρολο Κουν που τον αγαπώ» (σ. 57), «Μουσική δωματίου» (σ. 106) και «[Ένα κορίτσι προσεύχεται κάτω]» (σ. 108).

²⁰⁷ Παλαμάς Κωστής, *Άπαντα*, τ. Ζ', Μπίρης, Αθήνα χ.χ., σσ. 253-254.

²⁰⁸ Σαμαράκης Αντώνης, *ό.π.*, σ. 117.

²⁰⁹ Βλ. Ανδρειωμένος Γιώργος, *ό.π.*, σ. 345.

²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 355, σημ. 67.

Ο Σαμαράκης γράφει το ποίημα «Ένα γράμμα» την 1/7/1943 και το προσφέρει τιμητικά στην Λέλια Καναβαριώτη, καθηγήτρια Αρχαίας και Σύγχρονης Ιστορίας στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο στην Ουάσινγκτον. Πρόκειται για ένα στιχούργημα αποτελούμενο από έντεκα στροφές που αρχίζουν με την προστακτική «Μάθε»²¹¹. Στόχος του Σαμαράκη είναι να παράσχει στην Καναβαριώτη συμβουλές ζωής που πηγάζουν από τις προσωπικές του απόψεις και την δική του εμπειρία. Της συνιστά όχι μόνο να μην πάψει να ονειρεύεται, αλλά και να διεκδικεί τα όνειρά της με γενναιότητα. Επίσης, της εξηγεί ότι το πεπρωμένο ορίζει και προδιαγράφει καθετί στην ζωή μας και γι' αυτό καλό θα ήταν εκείνη να απολαμβάνει την κάθε στιγμή. Την συμβουλεύει, ακόμα, να επενδύσει στην ανιδιοτελή αγάπη και την αυτοθυσία. Της θυμίζει αφενός ότι η ζωή συνίσταται σε ψηφίδες χαράς και λύπης και αφετέρου ότι δεν πρέπει να μετανιώνει για τα λάθη, διότι αυτά θα την κάνουν σοφότερη. Τέλος, την καλεί να προσεύχεται για το καλό και να καταφεύγει στο υπέρτατο ον σε αντίστιξη προς τον πειρασμό και την αδικία. Ο Γιώργος Σεφέρης στο ποίημα «Ένας γέροντας στην ακροποταμιά» (20/6/1942) εκφράζει τις νουθεσίες του προς τον Νάνη Παναγιωτόπουλο, στον οποίο και το αφιερώνει. Ο πασίγνωστος στίχος «Πήραμε τη ζωή μας λάθος» είναι φυσικά δανεισμένος από το ποίημα «Άρνηση» του Γιώργου Σεφέρη, με την παραλλαγή, όμως, της αφαίρεσης της άνω τελείας από το αρχικό ποίημα.

Μάθε τον άνεμο που καίει
Κι αναφτερώνει την καρδιά.
Ας είναι οι πόθοι μας γενναίοι
όσο θα μείνουμε παιδιά.

Μάθε στη χίμαιρα να δένεις
τη μεθυσμένη σου ψυχή
και τ' όνειρο να περιμένεις
περ' απ' τη σκέψη τη ρηχή.

Μάθε του πελάου την αρμύρα
που ταξιδεύει τη φυγή.
Άσε να σε πηγαίνει η μοίρα
σε μια καινούργια πάντα γη.

Μάθε να σπαταλάς τις ώρες
και ζήσε μόνο τη στιγμή.
Με τα πουλιά θα παν οι μπόρες

---

²¹¹ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σσ. 29-30.

που δεν σου κάψαν την ορμή.

Μάθε την άσωτη θυσία
που δεν ζητάει την αμοιβή
και την αγάπη που είναι μία
κι από το κάθε πιο ακριβή.

Μάθε να δέχεσαι τον πόνο
σαν μια δυσεύρετη χαρά
που με τη δύναμή σου μόνο
τον ίσκιο της αναμετρά.

Μάθε να καίγεσαι στο πάθος
που την ψυχή σου αναδιφεί.
«Πήραμε τη ζωή μας λάθος»,
όμως δεν έχει επιστροφή.

Μάθε να προσδοκάς την ώρα
και τίποτε να μην ειπείς,
σ' Αυτόν που θα 'ρθει με τα δώρα.
της εφτασφράγιστης σιωπής.²¹²

Στην ίδια προοπτική, τα ποιήματα «Στον Κύριο Κάρολο Κουν που τον αγαπώ» (7/10/1945) και «Μουσική δωματίου» (27/12/1937) πραγματεύονται την έννοια του σφάλματος και τις προεκτάσεις του. Ο Σαμαράκης στρέφει την προσοχή του στις ψυχοσωματικές επιπτώσεις της συναίσθησης του λάθους, όπως η προσκόλληση του νου σε αυτό, η αγωνία και η απώλεια του ύπνου. Και στα δύο στιχουργήματα βρίσκει καταφύγιο στον Θεό. Στο πρώτο, όμως, παρουσιάζει μεταστροφή, παραδέχεται ότι κατά κάποιον τρόπο απολαμβάνει το ολίσθημα και Του ζητά γι' αυτό συγχώρεση.

Έχω πάντα την ιδέα πως είναι κάτι,
κάποιο λάθος που με βασανίζει
κι έχω πάρει τη ζωή μου λάθος,
μα δεν μπορώ να πω ακριβώς τι συμβαίνει,
δεν μ' αφήνει, μα τον Θεό, να ησυχάσω,
έχασα ακόμα και τον ύπνο μου,
στο δρόμο πηγαίνω άκρη-άκρη,
οι άνθρωποι με κοιτάνε και...
—όχι, είναι το μυαλό μου άρρωστο και τα σκέφτομαι όλα
τούτα—,
είναι κάτι αστείο στο βάθος,
κάτι τέτοιο πρέπει να 'ναι,

---

²¹² Το ίδιο.

σαν να 'χω φορέσει την κάλτσα μου ανάποδα
είναι τόσο περίεργο, τόσο,
αυτό το λάθος που κρύφτηκε μες στη ζωή μου,
όπως όταν φυσάει αγέρας και σκόνη σύννεφο
κι ένα μικρό καρβουνάκι μες στο μάτι μου,
φτάνει και περισσεύει, ένα τόσο δα ψίχουλο,
να 'ναι όλα τα πράγματα στενόχωρα και πικρά,
όχι ένα τέτοιο σπουδαίο λάθος,
ψέματα;

Που δεν μ' αφήνει να ησυχάσω, μα τον Θεό,
κι έχασα ακόμα και τον ύπνο μου
δεν μπορώ να καταλάβω, δεν μπορώ,
είναι σαν να 'ναι ένα σταυρόλεξο,
κάτι παρόμοιο τέλος πάντων,
έχω μπλέξει άσχημα εκατό τοις εκατό,
κι όμως μ' αρέσει αυτή η κατάσταση
είναι κάτι δικό μου αυτό το λάθος
και τ' αγαπώ και τ' αγαπώ,
δεν μπορώ να κάνω τίποτ' άλλο,
ο Θεός να με συχωρέσει.²¹³
Βαθύ και σιωπηλό σαν ένα πάθος,
τον ίσκιο μου βραίνει αυτό το λάθος,

αυτό μες στην καρδιά μου ψιγαλίζει,
–μικρή νυφούλα– δάκρυα και ρύζι,

αυτό που μόνο μ' έχει λησμονήσει,
αντίκρυ σε μια μεθυσμένη δύση,

αυτό που ξέρει τι δεν περιμένω
–παράξενο παιδάκι γερασμένο–,

αυτό που την ψυχή μου δεν αφήνει
σε κάτι να πιστέψει -και να μείνει,

αυτό που με τη χίμαιρα δεμένο
πήρε και το δικό μου πεπρωμένο,

αυτό που μες στη νύχτα με κοιτάζει,
γεμάτο πίκρα και κρυφό μαράζι,

αυτό σαν ένα μάτι δακρυσμένο
που κλαίει για κάποιον –αχ– Εσταυρωμένο...²¹⁴

Οι χριστιανικές θρησκευτικές πεποιθήσεις φέρνουν εύλογα τον Σαμαράκη σε επαφή με τον Παπαδιαμάντη. Στο ποίημα «[ένα κορίτσι προσεύχεται κάτω]»

---

²¹³ Στο ίδιο, σ. 57.

²¹⁴ Στο ίδιο, σ. 106.

(21/11/1943) αναδύονται η θρησκευτικότητα και η αγάπη για την θάλασσα που απασχολούν τους δύο λογοτέχνες. Σαφέστερο υπαινιγμό αποτελεί η αναφορά στο περίφημο παπαδιαμαντικό διήγημα «Όνειρο στο κύμα», όπου ο δημιουργός αφηγείται την ιστορία ενός νεαρού κοριτσιού που προσεύχεται πλάι στην θάλασσα.

Ένα κορίτσι προσεύχεται κάτω.
Στα μάτια του μια θάλασσα να πλέει,
στα μάτια του αναδύονται οι μοιραίοι
άγγελοι που θα μας ενώσουν. Να τοι.

Στην άμμο χαραγμένο, εκεί, στην άμμο
τ' όνομά του... Κι έτσι να φεύγει, αχ κρίμα,
με τους ανέμους, όνειρο στο κύμα.
Κι έτσι να ταξιδεύει πέρα η Σάμο...²¹⁵

3.7 Αντηχήσεις του Ίωνα Δραγούμη

Οι δραγουμικής προέλευσης μνείες σε ήρωες και αγωνιστές μαζί με το πατριωτικό συναίσθημα αποτυπώνονται στα ακόλουθα ποιήματα²¹⁶: «Οι μάρτυρες» (σ. 76), «Επιτύμβιο» (σ. 107), «Εμπρός» (σ. 134), «Η πατρίδα μου» (σσ. 146-147), «Η Ελλάδα δεν πεθαίνει» (σσ. 148-149), «Η 25^η Μαρτίου» (σ. 189), και «Στην πατρίδα» (σ. 195).

Όπως είναι γνωστό, ο Ίων Δραγούμης (14 Σεπτεμβρίου 1878-31 Ιουλίου 1920) ήταν Έλληνας διπλωμάτης, πολιτικός και λογοτέχνης. Από πολλούς μελετητές του διατυπώθηκαν αντιτιθέμενες κρίσεις για τις πολιτικές του πεποιθήσεις και την προσωπικότητά του εν γένει, όχι όμως για τη φιλοπατρία και την αφοσίωσή του στο έθνος.²¹⁷

Τα ποιήματα του Σαμαράκη «Οι μάρτυρες» και «Επιτύμβιο» αναφέρονται σε αγωνιστές που απεβίωσαν σε καιρό πολέμου. Στο πρώτο στιχούργημα, ο δημιουργός προσδιορίζει πρώτα τις πράξεις απόδοσης τιμής που δεν ενδείκνυνται για τους ήρωες. Ύστερα, σημειώνει ότι αυτό που τους αρμόζει είναι η ουσιαστική κατανόηση του

²¹⁵ Στο ίδιο, σ. 108.

²¹⁶ Ανδρειωμένος Γιώργος, *ό.π.*, σσ. 75-76, σημ. 75.

²¹⁷ Δασκαλάκης Γεώργιος, «Αυταρχικός εθνοκεντρισμός: συμβολή στην πολιτική φιλοσοφία του Ίωνος Δραγούμη», στο: *Επιτάφια στήλη στον Ίωνα Δραγούμη: εκατό χρόνια από την γέννησή του*, Ευθύνη, Αθήνα 1978, σ. 22.

έργου τους και η παντοτινή ευγνωμοσύνη. Κατά τον ποιητή, οι νεκροί αγωνιστές περιμένουν ως ανταπόδοση από τους ζωντανούς την καταπολέμηση του ψέματος και την επικράτηση της αγάπης. Ο στίχος «ηρώων θέλει και μαρτύρων αίμα»²¹⁸ παραπέμπει στο εμβληματικό έργο του Ίωνα Δραγούμη με τίτλο *Μαρτύρων και ηρώων αίμα* που γράφτηκε το 1907 με το ψευδώνυμο «Ίδας» και περιγράφει τη σύντομη δράση και τον ηρωικό θάνατο του Παύλου Μελά στη Μακεδονία. Επικαλούμενος την έννοια του χρέους απέναντι στους γενναίους ήρωες, ο Σαμαράκης συνιστά στους συγχρόνους του να στρέψουν το βλέμμα στο μέλλον και να προσπαθήσουν να μοιάσουν στους γνωστούς / αγνώστους μαχητές. Το δεύτερο στιχούργημα φέρει την ημερομηνία 2/1941 και αφιερώνεται σε κάποιον «Αλέξανδρο Ρ.». Ο δημιουργός, τόσο με τον τίτλο του ποιήματος, όσο και με τη χρήση ευσύνοπτων προτάσεων και ποικίλων σημείων στίξης, κατευθύνει τον αναγνώστη σε μιαν αργή ανάγνωση του ποιήματος, καλλιεργώντας του την αίσθηση πως πρόκειται για ένα επιτύμβιο επίγραμμα. Ο Αλέξανδρος πολέμησε θαρραλέα, τίμησε την ιστορία που φέρει το όνομά του και θυσιάστηκε για την πατρίδα του.

Σ' εκείνους δεν ταιριάζουν τώρα τελετές,
στεφάνια δάφνης και λαμπρά μνημεία,
ούτε και λόγοι επίσημοι και μουσικές,
η πιο τρανή γι' αυτούς τιμή είναι μία:

Να νιώσεις ίσαμε το βάθος της καρδιάς
οι «μάρτυρες της πίστης» τι σημαίνουν,
και πόσα εσύ σ' αυτούς τους ήρωες χρωστάς
και τι από σένα κείνοι περιμένουν.

Ναι, περιμένουν πλάι τους να σταθείς κι εσύ
και να χτυπήσεις, αδερφέ, το ψέμα.
Για να στεριώσει η αγάπη εδώ, σ' αυτή τη γη,
ηρώων θέλει και μαρτύρων αίμα.

Νιώσε το χρέος σου και τράβηξε μπροστά,
ακλόνητος στην μπόρα και στο κρύο.
Θα γίνει τότε κι η δική σου η καρδιά
του «αγνώστου μάρτυρα» λαμπρό μνημείο.²¹⁹

Ανέμιζε τα μαλλιά του
ο μύθος μακρινών Αλέξανδρων...

²¹⁸ Σαμαράκης Αντώνης, ό.π., σ. 76.

²¹⁹ Το ίδιο.

Έτοιμο για τη σπονδή
το ξανθό κύπελλο της νιότης του.
-Δεν έτρεμε την ώρα...
Μαύρο βόλι ράγισε την καρδιά του.
Στον ήχο μυστικών παιάνων
έπεσεν
υπέρ πατρίδος...²²⁰

Ο εραστής των Μουσών με το ποίημα «Εμπρός» εκπέμπει στους συγκαιρινούς του το δικό του μήνυμα θέλοντας να τους στηρίξει στην προσπάθεια να επουλώσουν τις πολυάριθμες πληγές που τους άφησε η θηριωδία του πολέμου. Το κάλεσμα του ποιητή, που δίνεται με έντονα παραινετικό τρόπο, έχει ως στόχο την πνευματική και ηθική ανύψωση των Ελλήνων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο συνολικός τόνος του ποιήματος που συνάδει με τον εμβατηριακού χαρακτήρα τίτλο του. Να θυμίσουμε εδώ ότι το εμβατήριο είναι ρυθμική μουσική σύνθεση που συγχρονίζει τον βηματισμό μιας ομάδας ανθρώπων στον ίδιο ρυθμό παραπέμποντας σε στρατιωτική δράση.

Εμπρός για την Ελλάδα μας
η σάλπιγγα ηχεί
κι η γαλανή σημαία μας
στη δόξα εξηγεί.
Εμπρός, εμπρός, η Ελλάδα μας
απλώνει τα φτερά.
Εμπρός για την Ελλάδα μας
με φλόγα, με καρδιά,
για μια ζωή περήφανη,
γεμάτη ομορφιά.
Εμπρός για την Ελλάδα μας
και για τη λευτεριά.
Δόξα, δόξα στην πατρίδα μας
δόξα στην πατρίδα τη γλυκιά.
Με τη δόξα και τη λευτεριά
θα ζει παντοτινά.²²¹

Στο ποίημα «Η Ελλάδα δεν πεθαίνει» ο λογοτέχνης μας συνενώνει την αγάπη στον Θεό με την αγάπη στην πατρίδα. Εκφράζει έντονα τη φιλοπατρία του λογοτέχνη και την παντοδυναμία του Δημιουργού. Πιστεύει μάλιστα ότι ο Θεός είναι προστάτης και σωτήρας της Ελλάδας στις δυσχερείς συγκυρίες.

---

²²⁰ Στο ίδιο, σ. 107.

²²¹ Στο ίδιο, σ. 134.

Φοβάσαι την Ελλάδα μας;
Είν' ο Θεός μαζί της
από τα βόρεια σύνορα
ως τα βουνά της Κρήτης.

Αν δεν το θέλει ο Θεός
η Ελλάδα δεν πεθαίνει.
Όλο και θα δοξάζεται
κι όλο θα ομορφαίνει.

Εκείνος την εφύλαξε
καιρούς και χρόνια τώρα,
κάθε φορά που ξέσπαγε
απάνω της η μπόρα.

Εκείνος τη λευτέρωσε
απ' τα βαριά δεσμά της
και δίπλα της εστάθηκε
στον πόνο, στη χαρά της.

Φοβάσαι την Ελλάδα μας;
Αν ο Θεός δεν θέλει
η Ελλάδα τώρα να χαθεί,
μικρέ μου, μη σε μέλει.

Η Ελλάδα μας, η Ελλάδα μας
ποτέ δεν θα πεθάνει.
Μη σε τρομάζει που φορεί
αγκάθινο στεφάνι.

Μη σε τρομάζει που θωρείς
ανήφορο το δρόμο
κι η Ελλάδα μας πορεύεται
μ' ένα σταυρό στον ώμο.

Φοβάσαι την Ελλάδα μας;
Είν' ο Θεός στο πλάι.
Όποιου του μέλλει Ανάσταση,
τον Γολγοθά περνάει.²²²

Ο τίτλος του ποιήματος «Η πατρίδα μου» υποδηλώνει την έντονη αγάπη που τρέφει γι' αυτήν ο ποιητής. Η εστίαση και το ενδιαφέρον του επικεντρώνονται στην ομορφιά του φυσικού περιβάλλοντος της πατρίδας, ομορφιά η οποία αποδίδεται με λυρικές περιγραφές, τόσο του τοπίου, όσο και των συναισθημάτων που εγείρει στον

---

²²² Στο ίδιο, σσ. 148-149.

ίδιο η ελληνική γη. Συνάμα, εξαίρει την ιστορική διαδρομή της Ελλάδας και υπογραμμίζει το χριστιανικό πιστεύω των Ελλήνων.

Ξένε, τι να σου πω για την πατρίδα μου,
Σε κάθε της γωνιά, όπου κι αν τρέξεις,
θα βρεις χιλιάδες θάματα. Και μάθε το,
δεν θα 'φταναν εκατομμύρια λέξεις

για να μπορέσω τόσες χάρες κι ομορφιές
να κάτσω και να τις ανιστορήσω.
Τα δάση, τις πλαγιές, τα κλεισορέματα,
με λόγια δεν μπορώ να ζωγραφίσω.

Τι να σου πω για τον δικό μας ουρανό.
Όσες κι αν γύρισες εσύ πατρίδες,
τέτοιο γαλάζιο χρώμα, τέτοιο χρυσοφώς,
ε, δίχως άλλο, πουθενά δεν είδες.

Αμέ για τα ποτάμια, για τη θάλασσα
που την πατρίδα μου περικυκλώνει,
για τα νησάκια τα μαργαριτάρια της,
για τα βουνά της τα γεμάτα χιόνι.

Τι να σου πω για τις πηγές που τραγουδάν
τ' ολόδροσό τους, ξένε μου, τραγούδι.
Αχ, στην πατρίδα μου, στον κάμπο, στα βουνά,
σε κάθε σπιθαμή κι ένα λουλούδι.

Σε κάθε σπιθαμή θε να βρεις, ξένε μου,
Αν σκύψεις ως τη γης, και μια σταγόνα
αίμα... Ποτάμι χύθηκε απ' τις φλέβες μας
σε κάθε της πατρίδας μας αγώνα.

Θα δεις ακόμα, μες στην καθεμιά καρδιά
–κι ας είσαι ένας περαστικός διαβάτης–,
τη φλόγα που δεν σβήστηκε ποτέ-ποτέ
και πίστη του Χριστού είναι τ' όνομά της.

Λοιπόν, τι να σου πω για την πατρίδα μου.
Εκατομμύρια λέξεις στην αράδα
Δεν θα 'φταναν να δώσω την εικόνα της...
Κι όμως, φτάνει μια λέξη μόνο: Ελλάδα!²²³

---

²²³ Στο ίδιο, σσ. 146-147.

Τα δύο ποιήματα «Η 25^η Μαρτίου» και «Στην πατρίδα» υποβάλλουν στον αναγνώστη την εορταστική διάθεση που ακολουθεί μετά την αποτίναξη του ξενικού ζυγού στην Ελλάδα. Ο Σαμαράκης δοξάζει τους αγωνιστές και καλεί τον ελληνικό λαό να πανηγυρίσει. Και φυσικά ο εορτασμός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 πραγματοποιείται κάθε χρόνο στις 25 Μαρτίου, ημέρα εορτασμού και του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.

Άγια μέρα ξημερώνει,
ας γιορτάσουμε παιδιά,
με τραγούδια, με χαρά,
με άγια φλόγα στην καρδιά.

Χρόνια μαύρα σκλαβωμένα
καρτερούσε η κλεφτουριά
στην Ελλάδα να δει τη λευτεριά,
μια γεμάτη δόξα μέρα
πέφτει η πρώτη ντουφεκιά
κι αντηχούνε πέρα ως πέρα
κάμποι, πελάγη και βουνά.

Καρτερούσαν στον αγώνα
ή τη νίκη ή τη θανά,
ένα νέο Μαραθώνα
είχαν όλοι ονειρευτεί.
Τα ναυτάκια μας κι εκείνα
περιμέναν με χαρά
μια καινούργια Σαλαμίνα
στου Αιγαίου τα νερά.

Άγια μέρα ξημερώνει
σ' έχω πάντα στην καρδιά
και σε νιώθω, σε θωρώ
φως γεμάτη και ομορφιά.
Σε δοξάζω, σε θυμάμαι
και φωνάζω με χαρά
η Ελλάδα θα ζει παντοτινά.

Παλικάρια δοξασμένα
ζείτε μέσα στην ψυχή,
σας αξίζει αντρειωμένα
δόξα μεγάλη και τιμή.²²⁴

Δόξα στη λευτεριά και στην πατρίδα μας,

---

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 189.

Να κι οι λεβέντες σου, τα παλικάρια μας,
Ελλάδα, πάντα σε δοξάζουν.
Φάνηκε λαμπρό το φως σου
κι έλαμψε μες στο σκοτάδι,
πάλεψες για το σκοπό σου
κι έδιωξες το μαύρο βράδυ.
Πάλι της σκλαβιάς η μπόρα
έπνιξε την ύπαρξή σου,
ήρθε όμως κάποια ώρα,
ανυψώθη το κορμί σου
και χάρηκες τη λευτεριά.
Τώρα και στα βουνά και στ' ακρογιάλια μας
τραγούδια δόξας αντηχούνε,
σε κάθε βράχο σου και στα νησάκια μας
γενιές ηρώων ξαναζούνε.
Όλοι εμπρός μαζί, ενωμένοι,
για να κάνουμε μια μέρα
την πατρίδα δοξασμένη
στον κόσμο πέρα ως πέρα.
Κι έτσι θα 'ρθει κάποια μέρα
να ξαναγενεί μεγάλη
η γαλάζια τούτη χώρα
και θα ξαναλέμε πάλι
Ελλάδας είμαστε παιδιά.²²⁵

---

²²⁵ Στο ίδιο, σ. 195.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής διερευνήσαμε το ποιητικό έργο του Αντώνη Σαμαράκη. Ήδη από τις πρώτες εφηβικές του απόπειρες γραφής έως και τα έργα της ωριμότητας αποδεικνύεται ότι δεν απομακρύνθηκε ούτε μία στιγμή από το όραμά του για έναν κόσμο γεμάτο ανθρωπιά, ακεραιότητα και χαρά. Το όραμα αυτό το καλλιέργησε, το προώθησε, το υλοποίησε και το παρέδωσε σε εμάς μέσω της συγγραφικής και της κοινωνικής του προσφοράς. Η ελευθερία και ο ανθρωπισμός το διαπερνούν. Ο λογοτέχνης δεν απασχολεί τους αναγνώστες με ανούσιες ιδεολογικές κρίσεις, αλλά με πανανθρώπινα ιδανικά, όπως η κοινωνική αλληλεγγύη, η ειρήνη και η αγάπη.

Στη σαμαρακική ποίηση το πρόσωπο του Χριστού γνωρίζει την μεγαλύτερη πρόσληψη σε σχέση προς τις άλλες ευαγγελικές μορφές. Ο Κύριος αποδεσμεύεται από τις ρήσεις του Ευαγγελίου και λειτουργεί ως πόλος έλξης για τη δημιουργική φαντασία του λογοτέχνη. Γίνεται περισσότερο ανθρώπινος και λειτουργεί περισσότερο ως σύμβολο των καταπιεσμένων και των ανίσχυρων. Η ομολογιακότητα της χριστιανικής πίστης δεν στενεύει τους ορίζοντες του ποιητή, αλλά αντίθετα, τους διευρύνει.

Το συνολικό σώμα των ποιημάτων, γραμμένο από τον έφηβο και νεαρό Σαμαράκη κατέχει μια αυτοτελή θέση στη νεοελληνική γραμματεία. Όπως και στην πεζογραφία, έτσι και στα ποιήματά του ο λογοτέχνης διατηρεί το προσωπικό, πρωτότυπο και μοναδικό ύφος του. Το ανθρωπιστικό στοιχείο, αυθόρμητο και βαθύ στην ποίησή του εξελίσσεται έτι περαιτέρω στην πεζογραφία του.

Η ενδελεχής μελέτη των θεματικών μοτίβων των ποιημάτων του μας οδηγεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το αν αυτά εμφανίζονται και στα πεζογραφήματά του. Από το σύνολο τους τα ακόλουθα είναι κοινά: ο πόνος, η μοναξιά, η αγάπη, η αναζήτηση της χαράς, η αγωνία, η προσμονή, η επιθυμία, οι αναμνήσεις, τα προσωπικά αδιέξοδα και η υπέρβασή τους, η πίστη, η ελπίδα, η απλότητα, η αγνότητα, ο πόλεμος, η ειρήνη, η κοινωνική υστέρηση, τα βάσανα της εργατιάς και η αλληλεγγύη προς τους καταφρονημένους. «Τα ποιήματά του έχουν δυο βασικά χαρακτηριστικά: πρώτον, η συντριπτική πλειονότητα τους είναι γραμμένη από επιλογή σε παραδοσιακό στίχο λόγω της φύσης αυτών των ποιημάτων και

δεύτερον όλα χαρακτηρίζονται από την ειλικρίνεια, ένα γνώρισμα που διέκρινε και τον ίδιο». ²²⁶ Επομένως, ο ποιητής Σαμαράκης ελάχιστα απέχει από τον πεζογράφο Σαμαράκη ως προς την θεματική, τους στοχασμούς και τα ενδιαφέροντα.

Ο λογοτέχνης μας υπήρξε ένας ανυπότακτος διανοούμενος του οποίου οι ευαίσθητες «κεραίες» συλλάμβαναν τα ανησυχητικά μηνύματα της εποχής του. Η πολύχρονη επιμονή του στην ποίηση καταδεικνύει την ανάγκη να μελετήσουμε τα ποιήματά του για να αφουγκραστούμε τη βιοθεωρία του και έτσι να ολοκληρώσουμε την εικόνα για την συγγραφική προσωπικότητά του. Με σεβασμό πάντα στον δημιουργό και το έργο του, πιστεύουμε ότι πρέπει να γίνει μια ουσιαστική έρευνα σε όλα τα περιοδικά που φέρεται να δημοσίευε (*Μαθητική Ζωή*, *Παιδικός Κόσμος*, *Διάπλασις των Παίδων*) και να συσχετιστούν τα ευρήματά της με ενδείξεις από τις αυτοβιογραφικές του ιστορήσεις, έτσι ώστε να εξαχθούν ασφαλή και αξιόπιστα συμπεράσματα. ²²⁷ Ακόμη και η παρούσα εργασία θα μπορούσε να επεκταθεί και να αναλυθούν σε μεγαλύτερο εύρος και βάθος οι φιλοσοφικοί στοχασμοί, τα κοινωνικο-πολιτικά και τα εθνικο-πολιτικά ζητήματα.

Τέλος, ελπίζουμε αυτή η εργασία να αποτελέσει μιας μορφής οδηγό για όποιον επιθυμεί να ασχοληθεί με τον Αντώνη Σαμαράκη ως προς την ελάχιστα γνωστή ποιητική του δημιουργία· συνάμα, ευχόμαστε να σταθεί αρωγός σε όποιον επιδιώξει στο εξής να εμπνευστεί από την σαμαρακική κοσμοθεωρία παλεύοντας για ένα καλύτερο αύριο.

---

²²⁶ Ανδρειωμένος Γιώργος, *ό.π.*, σ. 347.

²²⁷ Βλ. στο ίδιο, σ. 348.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Έντυπες πηγές

Ελληνόγλωσσες

Αγγέλου Άλκης, *Το κρυφό σχολειό: χρονικό ενός μύθου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1997.

Αλεξίου Μάργκαρετ, *Ο τελετουργικός Θρήνος στην ελληνική παράδοση*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2008.

Αναγνωστάκης Μανόλης, «Μια άγρυπνη συνείδηση» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Ανδρειωμένος Γιώργος, «Ο ποιητής Αντώνης Σαμαράκης και το λογοτεχνικό του ξεκίνημα. Βιβλιογραφικά δεδομένα και ερευνητικά ζητούμενα (πρόδρομη ανακοίνωση)», *Πόρφυρας*, τχ. 169-170 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2019), σσ. 335-358.

Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Νεκρώσιμοι και επιμνημόσυνοι ακολουθίες*, Αθήνα 2011.

Αραβαντινός Παναγιώτης, *Ηπειρώτικα Τραγούδια. Συλλογή δημοδών ασμάτων*, Διαμανός-Δωδώνη, Αθήνα 1996.

Βαρβιτσιώτης Τάκης «Έγκυρη μαρτυρία ανθρωπισμού» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Βερτολίνι Φραγκίσκος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, τ.2, Πελεκάνος, Αθήνα 2013.

Brunel Pierre, Pichois Claude, Rousseau Andre-Michel, *Τι Είναι Η Συγκριτική Γραμματολογία*; μτφρ. Αγγελάτος Δημήτρης, Πατάκης, Αθήνα 2015.

Γεωργής Γιώργος, «Εννιά και ένα σχόλια για τον Σαμαράκη», στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Δανιήλ Χρήστος, *Ανθολόγιο Νεοελληνικών Λογοτεχνικών Κειμένων (19ος και 20ός αιώνας)*. *Εγχειρίδιο Μελέτης*, ΕΑΠ, Πάτρα 2008.

Δασκαλάκης Γεώργιος, «Αυταρχικός εθνοκεντρισμός: συμβολή στην πολιτική φιλοσοφία του Ίωνος Δραγούμη», στο: *Επιτάφια στήλη στον Ίωνα Δραγούμη: εκατό χρόνια από την γέννησή του*, Ευθύνη, Αθήνα 1978.

Δουλαβέρας Αριστείδης, *Η γυναικεία και η ανδρική ομορφιά στο δημοτικό τραγούδι*, Παπαζήσης, Αθήνα 2013.

Ζήρας Αλέξης, «Από το αυτονόητο στο απροσδόκητο. Μεταστροφές, μεταβάσεις και ρήξεις στο έργο του Αντώνη Σαμαράκη» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Jenny Laurent, «Η στρατηγική της μορφής», μτφρ. Καρπούζου Πέγκυ, *Η Άλως*, τχ. 3-4, 1996, σσ. 69-103.

Καρυωτάκης Κώστας, *Ελεγεία και Σάτιρες*, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 1997.

Καστρινάκη Αγγέλα, *Η λογοτεχνία στη δεκαετία 1940-1950*, Κάλλιπος: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, Αθήνα 2015.

«Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο» στο: *Της Καινής Διαθήκης άπαντα-Novum Testamentum Graece, Coloniae Agrippinae: Sumptibus Societatis Bibliophilorum Britannicae & Externae*, 1861.

Καψωμένος Ερατοσθένης, *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Πατάκης, Αθήνα³1999.

_____ : «Ο έρωτας στο δημοτικό τραγούδι», *Αρχαιολογία και τέχνες*, τχ. 111 (Ιούνιος 2009), σσ. 35-37.

Κουτριάνου Ελένα, «Publica materies priuati iuris erit - Διακειμενικότητα: το κείμενο, το διακείμενο, το περιεχόμενο και ο αναγνώστης» στο: Ελένα Κουτριάνου, (επιμ.), *Η συγκριτική γραμματολογία στην Ελλάδα: σύγχρονες τάσεις*, Μεσόγειος, Αθήνα 2005, σσ. 105-127.

Κυριακίδης Στίλπων, *Το Δημοτικό τραγούδι*, Ερμής, Αθήνα 1990.

Μερακλής Μιχάλης, Μητσάκης Κάρολος, Puchner Walter, Ζήρας Αλέξης, Κουζέλη Λαμπρινή, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – έργα – ρεύματα – όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007

Μαβίλης Λορέντσος, *Τα έργα*, Γράμματα-Στέφανος Πάργας, Αλεξάνδρεια 1923.

Μαστροδημήτρης Παναγιώτης, «Η ανθρωπιστική δράση του Αντώνη Σαμαράκη ως πολίτη και ως λογοτέχνη», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τομ. 36 (2004-2005), σσ. 11-18.

Μηλιώνης Χριστόφορος, *Με Το Νήμα Της Αριάδνης. Μεταπολεμική πεζογραφία: Ερμηνεία κειμένων*, Σοκόλης, Αθήνα 1991.

Μητσάκης Κάρολος, «Μια ελάχιστη γνωστή πτυχή της λογοτεχνικής δραστηριότητας του Αντώνη Σαμαράκη» στο: Νιάρχος Θανάσης (επιμ.), *Μαρτυρίες για τον Αντώνη Σαμαράκη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Μιράσγεζη Μαρία, *Νεοελληνική λογοτεχνία*, τ. 1, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1978.

Μπαχτίν Μιχαήλ, *Ζητήματα της ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, μτφρ. Ιωαννίδου Α., Πόλις, Αθήνα 2008.

_____ : *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, μτφρ. Σπανός Γ., Πλέθρον, Αθήνα 1980.

Μπίστικα Ελένη, «“Μια καινούργια –και τόσο παλιά– φωνή”»: Ποιήματα του Αντώνη Σαμαράκη», από τις εκδόσεις Καστανιώτη, Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 05.12.2008.

Όμηρος, *Οδύσσειας λ-Νέκυια*, μτφρ. Παπαδίτσας Δημήτριος, Αρμός, Αθήνα 2004.

Παλαμάς Κωστής, *Άπαντα*, τ. Ζ', Μπίρης, Αθήνα χ.χ.

Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1982.

Παναγιωτόπουλος Ιωάννης Μιχαήλ, «Ο Παλαμάς, Ποιητής του Έθνους», *Παρνασσός*, τχ. 1 (1959), σσ. 29-38.

Πολίτης Νικόλαος, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1914.

Πολίτου-Μαρμαρινού Ελένη, *Η συγκριτική φιλολογία. Χώρος, σκοπός και μέθοδοι έρευνας*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1981.

Σαμαράκης Αντώνης, *Ποιήματα*, Ψυχογιός, Αθήνα 2016.

Σερεμετάκη Κ. Νάντια, *Η τελευταία λέξη στις Ευρώπης τα Άκρα. Δι-αίσθηση Θάνατος Γυναίκες*, Λιβάνης, Αθήνα 1994.

Σιαφλέκης Ζαχαρίας, *Συγκριτισμός και ιστορία της λογοτεχνίας*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1988.

_____ : «Επίδραση και Διακειμενικότητα στη συγκριτική έρευνα της λογοτεχνίας», *Σύγκριση*, τχ. 1, 1989, σσ. 15-20.

Σκαρτσής Σωκράτης, *Το δημοτικό τραγούδι*, τ.1&2, Πατάκης, Αθήνα 1994.

Σολωμός Διονύσιος, «Η ξανθούλα» στο: Διονύσιος Σολωμός, *Άπαντα. Ποιήματα*, επιμ.-σημ. Λίνος Πολίτης, τ. 1, Ίκαρος, Αθήνα 1961.

Σωνιέ Γκυ, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια-Τα Μοιρολόγια*, Νεφέλη, Αθήνα 1999.

Τριάντου Ιφιγένεια, *Ξαναδιαβάζοντας τον Αντώνη Σαμαράκη*, Oasis, 2016

Φήμης Παύλος, «Ο Κωστής Παλαμάς και η θρησκεία. Μια προσέγγιση στο θέμα» στο: Σκαρτσής Σωκράτης (επιμ.), Πρακτικά Ενάτου Συμποσίου Ποίησης. *Κωστής Παλαμάς, η εποχή του και η εποχή μας*, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1992, σσ. 239-244.

Χρυσογέλου-Κατσή Άννα, «Αντώνης Σαμαράκης: “Πεζογράφος της κοινωνικής συνείδησης”», *Παρουσία. Περιοδικό του Ε.Δ.Π. της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. Β΄, 1984, σσ. 54-55.

Ξενόγλωσσες

Allen Graham, *Intertextuality*, Routledge, London & New York 2000.

Chandler Daniel, *Semiotics: The Basics*, Routledge, London & New York 2002.

Kristeva Julia, *Σημειωτική: Recherches pour une sémanalyse*, éd. du Seuil, Paris 1969.

Orr Mary, *Intertextuality: Debates and Contexts*, Polity Press, Cambridge 2003.

Rosenberg Gil, «Hypertextuality» in Oropeza B. J. & Moyise Steve (επιμ.), *Exploring Intertextuality: Diverse Strategies for New Testament Interpretation of Texts*, Cascade Books, Eugene & Oregon 2016.

Β. Ηλεκτρονικές πηγές

Αποκλειστική συνέντευξη της Ελένης Σαμαράκη στην Ειρήνη Νικολοπούλου, «Ο άντρας μου ο Αντώνης-Γνωριμία, γάμος σε μία εβδομάδα - 40 χρόνια κοινής ζωής - Θάνατος χωρίς τάφο». Διαθέσιμη ηλεκτρονικά: <https://www.eirinika.gr/article/200046/apokleistiki-synenteyxi-tis-elenis-samaraki-o-antras-moy-o-antonis-gnorimia-gamos-se> Ανακτήθηκε στις 20/2/2020.

Μαντουβάλου Μαρία, «Τα αίτια της Άλωσης και επίκαιρα συμπεράσματα», *Ρωμηοσύνη* Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.romiosini.org.gr/A6A18325.el.aspx> Ανακτήθηκε στις 28/12/2019.

Τσερεβελάκης Γιώργος, «Η χριστιανική συνείδηση του Καβάφη», άρθρο στην Εφημερίδα *Πατρίς* στις 31/12/2007. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <https://archive.patris.gr/articles/124470> . Ανακτήθηκε στις 11/1/2020.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Αντώνης Σαμαράκης (1919-2003) είναι ένας σπουδαίος λογοτέχνης, το τεράστιο έργο του οποίου τον κατέστησε γνωστό και ιδιαίτερα αγαπητό, ιδίως στους νέους. Όσοι το γνωρίζουν, γνωρίζουν και την επιμονή του να προτάσσει έναν αδιαφιλονίκητο ανθρωπισμό, αξία που περικλείει τα βασικότερα συστατικά της ίδιας της ζωής. Με την πάγια ευχή του για έναν κόσμο λιγότερο απάνθρωπο χάρισε μέσα από την λογοτεχνική δημιουργία τον εαυτό του στους αναγνώστες του. Ξεκίνησε ως δωρητής ελπίδας και παρηγοριάς και κατέληξε σε δωρητή του σώματός του. Τον γνωρίζουμε ως συγγραφέα πεζών έργων που εμφανίστηκε την δεκαετία του 1950, ενώ αγνοούμε ή παραβλέπουμε μια αξιοπρόσεκτη παραγωγή ποιημάτων που αποτελούν αποκύημα της νεότητας του και είναι γραμμένα τις δεκαετίες του '30, του '40 και του '50. Για είκοσι περίπου χρόνια επέμεινε στην συγγραφή ποίησης, ενώ από την στιγμή που στράφηκε στην πεζογραφία ουδέποτε επέστρεψε στην ποίηση. Η τομή ανάμεσα στις δύο πτυχές του «αιώνιου εφήβου» είναι καθολική και οριστική. Αυτή ακριβώς η ποιητική του παραγωγή είναι και το αντικείμενο έρευνας της εργασίας μου.

Αρχικά προσεγγίζουμε εδώ τη μορφή του ποιητή Αντώνη Σαμαράκη, παραθέτοντας ευσύννοπα τα απαραίτητα βιο-εργογραφικά του στοιχεία και σχολιάζοντας την ποιητική των στίχων του. Στη συνέχεια, η προσοχή μας στρέφεται στα ζητήματα φιλοσοφικής, εθνικής, πολιτικής, και κοινωνικής υφής που απασχολούν τον λογοτέχνη και αποτυπώνονται στα πρωτόλεια ποιήματά του. Ύστερα αναφερόμαστε στο μεθοδολογικό εργαλείο μας εργαλείο, δηλαδή τη διακειμενικότητα. Τέλος, εντρυφούμε στην θεματική των ποιημάτων υπό το πρίσμα των λογοτεχνικών τους συναφειών.

Στην παρούσα εργασία, λοιπόν, γίνεται μια προσπάθεια περαιτέρω ανάδειξης του οιονεί υποτιμημένου μέχρι πρόσφατα από την Κριτική προσώπου του ποιητή Σαμαράκη, αλλά και ένταξής του στο σύνολο της δημιουργίας του ξεχωριστού αυτού λογοτέχνη. Έτσι, η ποιητική παραγωγή έρχεται να συμπληρώσει εντέλει το προφίλ του πεζογράφου Σαμαράκη και να προσφέρει μια ολοκληρωμένη άποψη γι' αυτόν.

Λέξεις-κλειδιά: Αντώνης Σαμαράκης, ποίηση, διακειμενικότητα, επίδραση.